

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 11 (547) | LISTOPAD 2020

**OWADY
DRAPIEŻNE**
DODATEK **EKOLOGICZNY**

JAK TO JE TERŃ
Z ÛCZBAMA KASZËBSCZËGŃ

WITOLD FORMAŃSKI
SËDZIA, KTŃRY ZALEGALIZOWAŁ
„SOLIDARNOŃ”

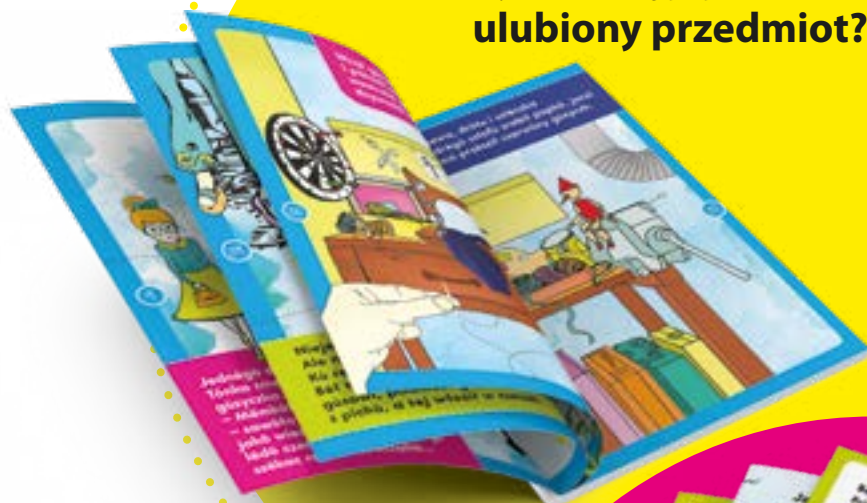
**LËTERACCZË SWIÅTOWANIË
WE WEJROWIE**

ROK 100-LECIA POWROTU POMORZA W GRANICE
RZECZYPOSPOLITEJ ORAZ ZAŃLUBIN POLSKI Z BAŁTYKIEM

najnowsze historie dla najmłodszych!

Poznaj fascynujące przygody czerwonego guzika, którego szuka mała Tosia. **Czy uda się jej odnaleźć ulubiony przedmiot?**

Poznaj historię zielonego kotka! **Czy uda się mu znaleźć dom? Jakie czekają na niego przygody?**

- 3 Lëteracczé swiätowanié we Wejrowie
- 8 Jak to je terò z ùczbama kaszëbszczégò – głos szkòlnëch
- 10 Wark w darënkù òd nieba
- 12 Witold Formański. Sędzia, który zalegalizował „Solidarność”
- 16 „Wszyscy byli w Róży zakochani”
- 17 Między Jasną Górą a Kaszubami. Z księdzem doktorem Arnoldem Chrapkowskim rozmawia Stanisław Janke
- 20 Kaszubski tygiel 1906/1907. Część II
- 25 Wacisław II, młodszy syn Świętopelka Gdańskiego
- 30 Listy
- 32 Wiersze
- 34 Gdańsk mniej znany

NAJÒ ÛCZBA. Edukacyjny dodòwk nr 9 (141)

- 35 Smaki i aromaty Pomorza
- 38 Królestwò Dzãgelewsczych – mùzeùm pòd Dãbòwą Górą w Kadzëmierzu
- 40 Lësò Kãpa – rezerwat rodë kòl Rekòwa
- 43 Z Kociewia
- 44 Wëcmanim to sã dò!
- 46 Réza. Part 2
- 48 Na Zemiã Lesòków wzérają ju z niebny wëzawë... Wspòminómë kaszëbszczich lëteratów sparłãczonëch z gminą Szëmòłd. Dziel 1
- 51 Anna Stys. Pożegnaliśmy naszą Mamę i Babcie
- 52 Janusz Krupski – człowiek z charakterem i misją
- 54 Feliks Sikora – wspomnienie z perspektywy ucznia
- 55 Lektury
- 59 Klëka
- 65 W najich szkòłach
- 67 Sëchim pãkã ùszlë
- 68 Z bùtna

3 LËTERACCZÉ SWIÄTOWANIÉ WE WEJROWIE

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

WOJEWÓDZTWO
POMORSKIE

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

GDANSK

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dziecielska-Jasnoch
(sekretarz redakcji, Najô Uczba)
Krystyna Sulicka
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Andrzej Busler
Roman Drzeżdżon
Ewa Górską
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIA NA OKŁADCE

Fot. Smileus

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Bernardinum, ul. bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin
Nakład 1200 egz.

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.
Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

OD REDAKTORA

Znamy już laureatów organizowanego przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie XXI Ogólnopolskiego Konkursu Literackiego im. Jana Drzeżdżona, jednego z najważniejszych

konkursów dla pisarzy i poetów tworzących w języku kaszubskim. W tym roku organizatorzy mogli pochwalić się dużą liczbą zgłoszeń od artystów, wśród których byli zarówno debiutanci, jak i uznani już literaci. Więcej o tegorocznym konkursie i jego laureatach piszemy na dalszych stronach.

W listopadowej „Pomeranii” wracamy jeszcze do warsztatów dla piszących po kaszubsku, które odbyły się we wrześniu w Tuchomiu. W poprzednim numerze pisaliśmy m.in. o artystach tworzących na ziemi bytowskiej oraz o ciekawych miejscach i wydarzeniach tam organizowanych. W numerze bieżącym – relacja autorstwa Aleksandry Dziecielskiej-Jasnoch ze spotkania z nauczycielami języka kaszubskiego, którzy podzielili się swoimi edukacyjnymi doświadczeniami. Nie zawsze były to pozytywne doświadczenia, bo jak się okazuje, przeprowadzenie lekcji kaszubskiego, zwłaszcza w dobie koronawirusa, może napotkać wiele trudności.

Listopad to dla wielu z nas czas zadumy i wspomnień o bliskich nam zmarłych. Choć w tym roku nie było nam dane w dzień Wszystkich Świętych i w Zaduszki zapalić zniczy na grobach bliskich, to pozostała nam pamięć o tych, co odeszli. W listopadowej „Pomeranii” wspominamy osoby, których nie ma już z nami, a które były częścią naszej kaszubskiej i pomorskiej społeczności.

W ostatnich dniach dotarła do nas smutna informacja o śmierci ks. Romana Skwiercza, aktywnego propagatora języka kaszubskiego i niezwykłego orędownika wszystkiego, co wiąże się z kulturą Kaszub. Wspomnienie o ks. Romanie Skwierczu opublikujemy w grudniowym wydaniu „Pomeranii”.

Sławomir Lewandowski

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 500 183 832

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl.

PÓSPÓLNY ÓDJIMK JURORÓW I DOBIWCÓW LATOSÉGÒ KÒNKÛRSU M. JANA DRZÉDZÓNA. ÓDJ. L. SPIGARSZI

LĚTERACCZĚ SWIĄTOWANIĚ

WE WEJROWIE

Ju 21. róz óstól rozrzeszony lĚteracczi kònkùrs miona Jana Drzędzóna – wierā nówòźniĚsi dlò kaszĚbszczich pisarzów i pòetów. Latos òrganizatorzĚ, to je Mùzeùm KaszĚbskò-Pòmòrszczi PismieniznĚ i Mùzyczci we Wejrowie, dostelĚ jaż 20 dokazów. W przĚrównanim do úszlĚch lat, czĚj tej-sej drągò bĚło nawetka ò dzesãc úsòdzków, to dobri rezultat. Nówikszą dobiwczką je Adela Kùik-Kalinowskò, jakò jacha dodóm z trzĚma nòdgradama z tĚch lĚteracczich mióneków.

Pandemiò kòronawirusa mò lĚchi cĚsk na wiele òbrĚmiów najĚgò zĚcĚgò. Na szczescĚ nie tikò sã to kaszĚbszczi lĚteraturĚ, jakò òd lat mò mòcnĚ òpiarcĚ w rozmajitĚch kònkùrsach, a przĚdno w tim, chtĚrnĚgò patronã je wiòldzi pisòrz z mòlĚgò Domòtowa Jón Drzędzón. Òkòzało sã, ze latosĚ jegò edicjò zachãcĚła do brzadny robòtĚ wiele piszãcĚch w rodny mòwie. Swòje tekstĚ wĚslĚłĚ ùznóny pisarze i pòcece, wezmĚ na to Jerzi Stachùrszczi, chtĚren wĚdówòł ju swòje pòetnĚ tomiczi i dobiwòł rozmajitĚ nòdgradĚ, ale i ti, co dopiĚrze zacinajã (np. Pioter CĚchòsz, co donĚchczòs òpùblikòwòł blòs tlòmacczeniĚ jedny z brawãdów bracyków Grimm).

ÒbsãdzĚcele (Hana Makùròt-SnuzĚk – przĚdniczka, Tadeùsz Linkner i Dark Majkòwsczi) mielĚ co czĚtac i – jak pòdczorchiwelĚ òbczas ùroczĚznĚ wrãcziwaniò nòdgradów – nie felowãło midzĚ nima sztridów i gòracĚch diskùsjów na témã òceniwónĚch úsòdzków. Kùic kùiców nòlepi òstalĚ òtaksowónĚ dokazĚ AdelĚ Kùik-Kalinowsczi, chtĚrna wĚsłãła na kònkùrs jaż trzĚ tekstĚ i wszĚtczĚ bĚłĚ wĚprzĚdnionĚ. Nòbarzi juroróm widzało sã ji òpòwiòdaniĚ *Triptik pamiãcĚ*. Narratorka (òpòwiòdòczka) wspòmínò tam czile kòchónĚch przez se lĚdzy z pòzdrzatkù na zrzeszonĚ z nima zachĚ i dziejania. Jak napiselĚ òbsãdzĚcele: „Àutòr rozmieje zaczekawic czĚtińca, bùdĚjãcĚ bòjkòwi nòstrój. StilisticznĚ strzòdczi (metafòrĚ, przĚrównania, epitetĚ) pòmògajã czĚc emòcje herojczy i równoczasno òpòwiòdòczczy dokazu. Wiele je pòeticzĚgò òbrazowaniò, dzãka czemù wspòminczi

codniowĚgò zĚcò stòwajã sã magicznĚ i krĚjamnĚ. ŻelĚ pisac wspòminczi, to prawie tak!”

W ti kategorii bĚło tĚż nòdgradzonĚ òpòwiòdaniĚ Adama HĚbla *ÒdecknieniĚ krĚwi*. Je to dokòz fantasy, a jegò akcjò dzieje sã w swiece, jaczi naji czĚtińcowie znajã ju z jinĚch pòwiòstków tegò àutora pùblikòwónĚch w „StegniĚ”. ÒbsãdzĚcelóm widzała sã m.jin. rĚsznò akcjò, herojowie, jaczi nie sã czòrno-biòli, wĚzwĚskiwanie mòtiwów z kaszĚbszczi mitologii i demònologii.

Nòdgradã dostòł tĚż marinisticzny tekst Mateùsza Bùllmanna *PrzĚpòdczi kapitònĚ Magnusa* (je tu widzec przĚdno spòsobnosc do prowadzeniò czeka-wi brawãdĚ i baro dobrĚ przĚrĚchtowaniĚ àutora òd techniczny stronĚ – bĚlno znaje m.jin. rozmajitĚ òrtĚ òkrãtów i sprzãt, jaczi na nich je) i *Krótkò historiò twòrzeniò wspòminków* Natalii Kłòpòtk-Głòwczewsczi (czekawò ùdba pisaniò wspòminków niĚ chronologiczno, ale z pòzdrzatkù na mòdzi człòwieka – szmaka, cknieniĚ, zdroj itd.).

W kategorii pòezji nówĚzi òstalĚ òtaksowónĚ dwie wiĚrtĚ. Jednã z nich je *ÒbròcómĚ sã jak planĚtĚ wkòł słuńca* JerzĚgò StachùrszcĚgò. MómĚ tuwò òriginalnĚ òbrazowaniĚ i metafòrikã, a całosc mò kònstrukcjã jakbĚ piesni z pòwtòrzajãcym sã refrenã-titlã. DrĚgã – dokòz AdelĚ Kùik-Kalinowsczi *Pòsòg*. Je to pòeticzci òbròz pòsògòwi szafĚ, w jaczi jedna pòlĚca czekò na wĚfùlowaniĚ: niĚ tĚli materialnyma bògactwama, co snòzòtã, redosçã i bĚlnym przĚziwaniem swòjich dni.

Westrzód dokazów na binã (tuwò tradycjowò przëszło nômnï tekstów – blós dwa) pierszi plac dostòł Mateùsz Titës Meyer za mònodram *Darmòk bòtcki*. Je to dosc apartny tekst, krótkò Gómbrowiczowsczegò widzënkù kùnsztu (jegò kònwencji twòrzeniò dramatu, wëzwëskiwaniò grotescki itd.). Tak pò pròwdze to zapisënk pògrzebòwi mòwë, ale nimò pòwòzny stojznë, nie felëje tu szpòrtu a téz opisënków wseczëców i filozoficznëch rozmiszlaniów.

Kònkùrs òstòł ùroczësto pòdrechòwóny 6 rujana w sedzbie wejrowsczëgò Mùzeùm (razã z latosym kònkùrsã m. Jana Trepczika na tekst spiëwë dlò dzececy pò kaszëbskù – piszemë ò nim w Klëce). W miòno òbsãdzëcelów ò przëslònëch tekstach gòdalë: Hana Makùròt-Snuzëk i Dark Majkòwsczi, nõdgradë wrãziwãła (i bëlno pò kaszëbskù przemòwiałã) wejrowskò starosta Gabriela Lisius, a w mùzycznym dzëlu wëstãpiãła Katarzëna Chrul. Ùroczëzna bëła sparlãczonò z promòcjã pòkònkùrsowi antologii tekstów nõdgradzonëch w latach 2017–2019 pt. *Òchlëca*. Wëjimczy z ti ksãżczy czëtòł Matis Klebba.

A hewò lësta wszëtczich dobiwców 21. Lëteracczegò Kònkùrsu m. Jana Drzëdzdżona:

Adela Kùik-Kalinowskò

Triptik pamiãcë

Dzël II. *Cotka Walerka abò czerwònò rãkawiczka* (wëjimk)

Jò nie chca sã przëznac, że mie bëło żòł mòji skòrkòwi, czerwòny, piãpcalcasti rãkawiczki, i że jò nie chcała dac ji w darënkù cotce. Mie òna bë sã téz przëdała. Ròz w žëcym mògła jem sã czëc jak dama w skòrkòwëch, makòwëch rãkawiczkach, jaczich nigdë jem nie widzała, mòże le ò nich sniła, nie wiedzącë, że taczë na swiece są. Chca jem, abë na mòji rãczce bëła ta rãkawiczka, jò szła w dół drogã, a cotka w górã, jò szła w górã – przed se z jimrã, cotka w dół, a w ji rãkach zëmnëch, wòskòwëch nie widza jem dëcht nic. Biòłò kalia, jakò przëkriwãła wiekò trëmë, téz nie rzekła nic. Bëła biòłò, jakbë z jaczi pùdrowi krepë chto jã wëcał. Bez žëcëgò, bez dechù, richtich nié ze swiata žëwëch ani ùmarlëch. A mòże je jesz trzeci swiat, ò jaczim leno krepòwò kalia wié? Taczich i wiele jinëch pitaniów głowa mòja bëła fùl. Kalia, trëma, makòwò rãkawiczka i ta glëna, co mòlma gruzlãma sã òbsëpiwãła w kùlã... Naròz jò nalazła rãkã babczy Kadii, ale i òna ni mògła mòjich mësłów wëpłòszëc. W cëchòscë më zawrócëlë do ti drodżi, co do swiata žëwëch prowadzy, na tã słodkã kawã i sztëk kùcha, jaczë z dëchã cotczy òstatny ròz wëpijemë i zjëmë. Rzekła jem babczy Kadii, że z kwiatã na wiekò trëmë pòleca jedna mòja rãkawiczka. Jak szlëfa abò žëwò pamiãc ùstrojiã wiñc z kaliów. Babcza Kadia pòcészãła mie i rzekła, że cotka Walerka ògrzeje so rãkã w ti swòji dalszi drodze. Zdebło na

Pòezjò:

- (ex aequo): Jerzi Stachùrszci (gòdło Zwòn Walãti) – *Òbròcómë sã jak planëtë wkòł slũnca* i Adela Kùik-Kalinowskò (Zwiercadło) – *Pòsòg*,
- Adela Kùik-Kalinowskò (Czòrné slëpia) – *Pòszëdło*.

Proza:

- Adela Kùik-Kalinowskò (Miłota) – *Triptik pamiãcë*,
- Adóm Hébel (Knòbel) – *Òdecknienië krëwi*,
- (ex aequo): Nataliò Kłòpòtk-Głòwczewskò (Klar) – *Krótkò historiò twòrzeniò sã wspòminków* i Mateùsz Bùllmann (Kapitan) – *Przëpòdcki kapitónë Magnusa*.

Dokòz na binã:

- Mateùsz Titës Meyer (Biòłé Brële) – *Darmòk bòtcki*,
- Piòter Cëchòsz (Wãgòrz) – *Pòlnië*.

Winszëjemë dobiwcóm i wszëtczim ùczãstnikóm! Wëjimczy niejednëch nõdgradzonëch tekstów prezentëjemë niżi (całosc mdze wëdónò w pòkònkùrsowi antologii rëchtowóny przez Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszci Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie), a dzël zaòstalëch dokazów bãdze drëkòwóny w nõblëższich numrach najëgò lëteracczegò dodòwkù „Stegna”.

DM

sercu ùczëlam ceplã. A mòże pò pròwdze to òbleczenie na rãkã ògrzeje ji òbiedwie? Terò wiém, że mòja lewò, a cotczy prawò rãka na wiedno bãdã razã. A ta czerwònò rãkawiczka na wiedno òstónie pòmiedzë žëwim i ùmarłim, tim swiatã a tamtim, tamtim a tim. A mòże ni ma tegò i tamtëgò, le jeden, jak ta kalia na trëmie z czerwònã rãkawiczkã?

Wiele lat pòzni jesz wiedno w mòji pamiãcë òstòwòł nen òbròz trëmë, kalie i plamë, jakò zdała sã czerwònò barzi niżle maczi abò jasnò plama jesz gòrãcy krwie. Mòże bëło to baro prozajicznë, taczì pò pròwdze nick nie znaczący przëtròfk. Mòże mòja malinkò dësza jinaczi to czëła i chcała widzec w tim co wiãcy. Ale wiém to jedno, że w mòji dzeccy głowie i òbròzkòwi pamiãcë ten òbròz òstòł na wiedno i znacził wiele wiãcy niżle wszëtczë jiné pògrzebë, trëmë i krëdowé kalie, jaczë wiedno w najich stornach smiertelnym kwiatã sã stalë. To le sã stało jeden jedyny ròz w žëcym i òstało ze mnã na wiedno, jakbë chcało rzec o drodze, jakò je nama wszëtczima namienionò, i tim, co je pòmiedzë dichanim a jegò ùstanim. Ten czerwony szplachcëk òdmikòł mie wrota do wiecznoscë, ta czerwònò lãza to tak pò pròwdze bëło mòje pòżegnanië cotczy Walerczi, w chtërny włosach czas i sëwi włos nie zagòscył. Òna bëła jak starëszka z wiecznoscë w naszym dodomù. I to ji kòlkò, na jaczim wiedno przãdła òwczã wełnã. Przez ji pòlce nitka szła gładkò, sënãła sã pò cëchù przez ji dobré rãce. Czasã wezdrzała na mie z tim jasnym, spòkójnym ùsmiëchã, z jaczim słunuszkò witò pòrënk.

Adóm Hébel

Ôdecknienié krëwi (wëjimk)

Dara wëcygnã nóz i chwëca gò w lewą rãkã. Prawã trzima włócnia tak, że przelëgała do ji rãczy òd nadgòrstka do łokca. Zblëziwajãcë sã do jómë, badërowa zdrokã całë òkòlë. Nie bëło ani zwãkù, ani rëchù, jaczi bë mógł wskazac, że bùten chtos pilëje. Tacówka mùszi bëc timczasowò, pròwdac teren wkòł je rzòdkò zalëdniony, ale dwadzesce lat zadziniãcòw mùszało scygnãc niejednëch sznëkrownikòw, tej czãzkò bë bëło mòrdarzowi ùchòwac sã tak dlugò w jednym mòlu. Czej bëła czësto kròtkò, w pòchã mòkri i chłòdny zymkòwi nocë wdzarła sã grëzãcò wòniò. Jakbë zgnitë miãso i zeschniãtò slëna. Dara zajiscëła sã, wiedzãcë, że nick dobrëgò tam nie ùzdrzi. Ju z daleka widza, że plac je dobrze òbswietlony, jakbë bãndita nawet sã nie spòdzëwòł, że chtos mdze za nim szukòł. Wòjorka òbeszła dzurã òd lewi stronë i tam sztòt nabieràła mòcòw do wlëzeniò. Kùreszce wdrapãła sã na górã i tamstãdka kùknãła do westrzòdka. Òbòczëła dwie głównie zawieszonë na scanie i pòlacë sã jaczims nieùbëtным płomieniã. Scanë nie bëłë nijak òbrobionë, tej cwierdzenië ò timczasowòscë tacòwczzi sã zdòwało pòcwierdzywac. Wlëzenië w dalszi dzël bëło wãszcë. Dlòcze òdżin nie je ùstawiony dopiërze za tim zwãżenim, cobë gò czãzi bëło ùzdrzec z bùtna? Na to Dara ni mia òdpòwiescë. Wskòczëła cëchò do westrzòdka i pòdeszła do scanë, na lewò majãcë skalã, jakã sã jidze przecësnãc dali. We westrzòdkù pòsobny kòmnatë bëło cemni, swiëcył sã leno wid z tëfu i z prawi stronë, dze cygnãł sã dalszi dzël żłobionëch przez nòtërà kòritarzów.

Dara krziknã, w slëdnym sztóce klamùjãcë przëpliwi mòcniëszëgò glosu przez gòrdzel. Pò bòkach dludzi jómë zalëgalë gnòtë. To nie bëłë całë szkeletë, leno rozdrzuconë biòlë pòdstaòscë pò lëdzach. Zwisalë z nich pòszarpónë néczzi mùsklów, na niejednëch zalëgòł narosli grzib. Smród wëzëròł nozdrë i wgrëzòł sã w òczë. Dara chùtkò przeszła do kùncã, mijajãcë lëdzczë smiecë. Do dalszi jizbë prowadzyl labirint stalagnòtów, jak kòlumnë w bùdinkach Sarcenie wita-jãcëch intruzkã. Przedzëranië sã przez nie bëło drãdzë nawet dlò zmiarti wòjòrczi. Pò samëch kamiannëch naroslach bëło widzec, że sã zdzartë wielnyma przeñdzeniama i dotikanim. Mòze równak tacówka nie je swiëzò? Na kùncu kòritarza Dara zmerka dzurã w scanie, z jaczi bùchòł wid. Na dole mia wiòlgã halã, jaczi sã nie przezëra, widzãcë leno gòrny dzël scanów, pò jaczich tañcòwalë cënie płomieniów. W prawò prowadzdy dalszò droga w dól z wëkùmónyma nieregularnyma stãpniamã. Zeszła w dól i ùzdrza zòkrãt. Zòrientowónò w terenie, bëła gwës, że za nim wëchòdò ju prosto na halã. Wrócëła do górë, cobë jã z bezpieczny òdległòscë zbadërowac.

Ji cemno sylwetka nie zdradzywa swòji pòzycje na balkònie halë. Nie zdradzëła sã tãż niżòdny glosã. Nië le temù, że òpasòwała, ale nade wszëtckò temù, że widok, jaczi ùzdrzała, zabròł ji glos, a serce zatrzymòł na szterk, pò czim rozkòlibòł do chùtkòscë, jakã mò serce òfiarë przë pòtkanim z katã. Na halë bëłë lëdze òd nòmłodszich dzecy do starëszkòw, chtërnëch bëła dwójka. Na zòczãtkù czãzkò bëło scwierdzëc, czë to pò pròwdze lëdzczzi òrt, czë jakò plëgawò rasa spòd zemiów, jakò je słuszno zabëtò i nie òbzerò sã ji we widze dnia.

ÓDJ. L. SPIGARSCZI

Nataliô Kłopotk-Główczewskô

Krótkô historiô twórzeńiô sã wespółminków

Pôcha, jaką dzeckò pamiãtò nôbarzi. To je pôcha smiercë, sznapsu ë ògnia (wëjimk)

Pôchë dzecnech lat na wsë wnetka wiedno sparłãczoné są z jaczimas wëdarzeniama. Na przëmiôr miõdnô pôcha liliów. Czëc jã bëło blós na pògrzebach. A mòże bëło czëc w jinszych mólach, ale mie parłãczy sã òna leno z pògrzebama. Czej chtos ùmarł, to jegò cało w trëmie leżało doma, a wkół bëło wiele liliów. Miõdnô wòniõ òstòwała doma jesz na wiele dniów pò pôchòwanim niebòszczëka. Jõ pamiãtóm, że ta dosc piãknò pôcha, takò miõdnò jak cãzczé parfimé òmë, czësto nie pasowa do smùtnégò czasu, jaczim bëło òddzãkòwiwanié sã z kims z familie.

Òbczas pùsti nocë na sztót zapòch kòl chëczë sã zmieniów. Tedë wiedno liliów nie bëło teli, a kòl niebòszczëka stało wiele statków z jedzenim. Lëdze jedlë ë spiëwalë. Z czasã, czej wrócywóm do tëch wespółminków, zastanòwióm sã, co barzi miõdnò pôchniało: lilie czë ùmarli człowiek, jaczi ju zaczinòł sã psëc.

Na pùsti nocë bëł téz sznaps. Wiele sznapsu. Jinczi pòchnie sznaps w bùdlë, a jinak ten w dzëlu przetrawiony, co wëchòdò z gãbë òbczas spiëwaniõ. Ten drëdzi zapòch bëł zmiészóny z jedzenim. Pôcha sznapsu w bùdlë mie sã wiedno widzała, bëła òstrò, parłãczëła mie sã z czims baro czëstim, mòże z bòlëcã...

Sznaps ju wëpiti ë jegò zapòch, chtëren wëchòdò z gãbów, do dzysò mie sã lëchò parłãczy. Mòże dlòte, że w kòzdi wikeńd ë w kòzdé swiãto doma bëł sznaps.

Mateusz Titës Meyer

Darmòk bòtczy (wëjimk)

Òna chca miec òdemkli zark, le në wiéta, òna je dót, tej chto bë sã czerowòł za tim, cëz òna chca? Nié, to lëchò zabrëmiało. Wëbòczta. Jõ mësłã, że czej òna bë wiedza, jak mdze wëzdrzec pò smiercë, òna bë sã zgòdza, że tak je lepi.

Òna wëzdrzi terò përnã jak rozgòrzony, zabòwkòwi dinozòłr. Kòronéra nie bëł w sztãdze zamknãc ji slëpiów, tej terò ji gãba mdze na wiedno zamiazrłò w larwie wiòldzégò strachù ë bòleniõ. Abò jak bë to pòzwa mòja mütër, Pòniedzòłk! To je Pòniedzòłk! Mòja mütër nazéwa to Pòniedzòłk.

Mütër, jak Cë sã widzòł ten szpòrt? Cëz tã ò tim mësłisz? Të wiedno mia namklë na mòje szpòrtë.

Hewò móm pòwiòstkã. Czej jõ bëł czilenòsce lat stòri, jõ przërëchtowiwòł szpòrtowny przedstòwk na talentowé miõnczi w mòji szkòle. Bëła takò jedna widzało jaka, jakã jõ chcòł miec, cobë jã wcygnãc, ë dzãka ni, wedle mie, wëzdrzec jak Jérzi Sztura. Wiele miesãcy jõ szpùrowòł dëtczi na tã jakã. A czej jõ ju miòł

Sznaps ë gòsce. Nié róz téz bëłë sztridë, czej gòsce wëszlë. Sztridowalë sã starszi. Reno pò taczi rozegracje w całi chëczë bëło czëc nã pôchã sznapsu ë jedzeniõ. Czòrnë statczy żdałë na ùmëcë, a chëcz na swiëzi lëft.

Kwiatë, mòże sã zdawac, że wiedno, mni abò barzi, wòniã fejn. To dzewùsë wiedno lubilë na wsë wãchac kwitòtci ë robic so z nich krutë ë wiõnczi. Jõ pamiãtóm jeden zapòch, jaczi chòcle nie bëł przëjemny, tej dobrze mie sã parłãczy. Nã pôchã bëło czëc na zòczãtkù czerwiõca, czej zarò miałë sã zacząc latné ferie. Tak wòniała wiòlgò bóma, co kwitła na biòło, përzinkã jak bes abò kasztan. Wiele tegò rosło kòl mie na wsë ë wiedno, czej jõ mia kòl tegò chòdzoné, tej jem czëła zapòch szczaniégò zmiészóny z wòniã stòrëch smieców. Chòc nie bëło to dobre wsczëcë, ta pôcha dòwała mie nõdzejã na to, że chùtkò bãdã latné ferie. Terò wiém, że na roscëna nazëwò sã smardzëna ë to nie je bóma, le dosc wiòldzi krzòk.

Jeden z mòjich lubòtnëch zòpachów téz je sparłãczony z latnyma feriamã. Mòże to dzywné, ale do dzysò lubiã to, jak wòni mòja skóra pò ògrzanim słuñcã. Takò pôcha je ceplò ë sparłãczonò z leženim nad jezorã pò wëlezenim z zëmny wòdë na gòrãcy lëft. Czej słuñce pòdò na skòrã, òna sã robi ceplò, a ropa, co z ni ùchòdò, wòni szczescym ë mirã.

Jesëń na wsë wòniła ògniskã. Pòliło sã tedë lëstë ë trówã, a w pòpiól kładło sã bùlwë, zebë na na drëdzi dzëń je zjesc. Spòloné lëstë wòniałë baro specyficzo. Përnã drapiãcò ë téz dosc przëjemnò pôcha rozchòdała sã na wsë jakò zapòwiesc zëmë ë òddzãkòwanié sã z ceplim latã.

dosc dëtków ë jõ pòszedł do krómù, ny jaczi tam ju nie bëło. Òni prawie jã przedelë kòmù jinémù. Tak tej jõ przëszedł nazòd dodóm ë rzeknãł ò tim mòji mütër, a òna rzekła: „Terò tã mòsz ùczbã. Hewò to je to dobré, co më dostòwómë, czej chcemë miec jaczës przibiòrë”. Òna bëła baro dobrò w dòwanim zëcowëch ùczbów, co wiedno tak rozmia zakrãcëc, że wszëtkò wiedno bëło z mòji winë.

Leno pòtemù, w dzëń szkòłowëch miõnków, mòja mütër mia dlò mie niespòdzëwnotã. Òna kùpia mie tã jakã. Nawetkã czej òna nie rozmia mie rzeknãc, że mie kòchò, òd tedë jõ wiedzòł, że tak je.

Tedë jo. To je bëlnò pòwiòstka ò mòji mütër. Nie je pròwdzëwò, le je bëlnò, doch jo? Jõ wzãł tã pòwiòstkã wierã z jaczégòs dzëlëka Karino, jaczi jõ widzòł za dzecka, czej tam chtos gòdòł ò swòjim tace. Jõ to pamiãtóm, bò czej jõ to òbzéròł, jõ pòmësłòł: „Hewò, to je zort pòwiòstczy, jakã jõ bë chcòł rzeknãc ò swòjich starszych, czej òni ùmrzã”. Lenò jõ ni móm ò nich taczi pòwiòstczy. Wszëtkò, co jõ sã nauczil ò bëcym dobrim, jõ pòznòł ze zdrzëlnika.

WEJROWSKÓ STAROSTA G. LISIUS WINSZĘJE M. MEYEROWI. ÒDJ. L. SPIGARSZI

Jerzi Stachùrszi

Òbrócómë sã jak planétë wkół słuńca (wëjimk)

Òbrócómë sã jak planétë wkół słuńca
 Òbrócómë sã
 Òbrócómë sã jak planétë
 Òbrócómë sã jak planétë wkół słuńca

Zemia sã krący a rzéczi plëną
 Za spich wieczórkù
 Noc szerok òtmikò òczë
 I zdrzi na sómnotã brzòczci

Òbrócómë sã jak planétë wkół słuńca

Na wrzosowiszczach zélnika
 Wóltórzë trówów zadzëwiwają pùrpùrą
 Jak zdradła w Wersalu
 W niebieszim mańtlu wiodra
 Słuńce schòdò ze zloti górë jeseńi
 Czëtò biòlim dòkóm sonetë Szekspira

Òbrócómë sã jak planétë wkół słuńca

Je takò zlocëstosc swiata i terò widzã jak òna napelniwò
 słodką jasnotą
 Twòjã pòstac. Czë tã nie jes gwiónzdã, chtërna ti nocë
 przëcygò miesąc? Jesz jeden krąg tuńca przed nama.
 Pònad wszëtkò jò widzã głãbiã twójégò zdrokù, jakò
 parłãczy sã ze zlotã i pùrpùrã słuńca i zybie sã
 w lëfcë gãstim òd metaforów przezdrzeniów i słodczë-
 gò òparu kòsmòsu chceniò

Òbrócómë sã jak planétë wkół słuńca

Pò łacë nocë Miesąc chòdzy jak pòeta
 I wid zbiérò do wiérztë
 Złoti lińcuch rozwidniwò noc
 Jakbë rozpòlòł swiãti òdżin
 Òddichóm pòłniã jegò widu
 I bez ùzasu przezéróm sã w zdradle rzéczi

ÒDJ. L. SPIGARSZI

ÒDJ. L. SPIGARSZI

ŪCZĄSTNICĚ WARKŌWNIKŌW DLŌ PISZĄCĚCH PŌ KASZĚBSKŪ W TĚCHŌMIU WIELE GŌDELĚ Ō EDUKACJI. ŐDJ. AM

JAK TO JE TERŌ Z ŪCZBAMA KASZĚBSCZĚGŌ

– GLOS SZKŌLNĚCH

Őb wieczŌr wkŌł stołu sedzelĚ szkolny kaszĚbszczĚgŌ jązĚka z rozmajitĚch dzĚłŌw KaszĚb. PrzĚja-
chelĚ z nordĚ a z pŌłniŌ. KŌdzi z jinszim doswiŌdczeniem, jinszim stażą prŌcĚ w szkŌle. I tak na
warkŌwniach dlŌ piszĄcĚch pŌ kaszĚbskŪ w TĚchŌmiu (bĚło to 12 sĚwnika) jesmĚ gŌdalĚ Ō tim,
jak to z nĄ ūczbĄ rodny mŌwĚ je kŌł nas.

PŌczĄtk diskusje mŌgĄ smiaĤŌ ōpisac jakno
kŌmŭdny. Doch jak to mŌże bĚc, ūe czasama ūczbĚ
kaszĚbiznĚ sĄ spichŌnĚ do szatniŌw, czej felĚje salĚ?
Do szatni, gdzie ni ma zasygŭ Internetu, gdzie ni ma
niżŌdnĚch didakticznĚch pŌmŌcŌw (*W szatni ni
bĚło zasygu ni multimedialny tŌflĚ*¹). Le co sĄ prze-
mŌwac, kŌ szkolny kaszĚbszczĚgŌ je kreatywny, ōn
mŭszi so wiedno dac radĄ. I dŌ, to tĚż prŌwda.
Leno tak majĄ wĚzdrzec jegŌ gŌdzĚnĚ, ūe nŌlepi
mŌ robic tedĚ, czej jinszi szkolny jidĄ ju dodŌm?
Tak czĄsto je. ŪczbĚ kaszĚbiznĚ to nŌlepi na kŭncu
ūczbŌwĚgŌ planu, ūebĚ z jinyma przedmiotama sĄ
„nie grĚzlĚ”. KŌ jezlĚ chŌdzy Ō karno z klasĚ (np.
sĚdmĚ sztĚk dzecy z 20 szkŌłŌkŌw) – jak to jinaczi
zrobic? KŌ niĚ we westrzŌdkŭ dnia, bŌ reszta klasĚ
doch ni mŌże miec tpzw. ōczenka. I tak tej kaszĚb-
szczy je na 8.00 reno abŌ... na 5.00 pŌ pŌłnim – i Ō
taczĚ gŌdzĚnie ūczĄ sĄ rodny mŌwĚ dzecĚ z I klasĚ

jedny spŌdleczny szkŌlĚ... To tĚż jeden z gĤosŌw
w naji rozmŌwie. ZrobiĤŌ sĄ pŌ prŌwdze smŭtno.
Doch lepi bĚ mia to wszĚtkŌ wĚzdrzec! – zdŌwŌ
sĄ, ūe widzĚc je taczĚ mĚslĚ w ōczach sedzĄcĚch tu
szkŌlnĚch, szkŌlnĚch z pasjĄ a miĤotĄ do kaszĚb-
szczy taczĚznĚ.

Le jak przekŌzac nĄ miĤotĄ do rodny zemie, czej
jesz „ni ma” dĚtkŌw na wanŌdzi? NĚ jo, ōne gdes
sĄ, widzĚc je na gwĚs w nĚch wszĚtczĚch ūrżado-
wĚch papiorach. A jak je w szkŌłowi jawernoce?
Jedna ōsoba gŌdŌ, ūe nie wiĚ, jak terŌ ōrganizo-
wac wĚjazdĚ z ūczniama. Do kŌrŌnawirusŌwĚgŌ
czĄdu bĚło tak, ūe starszĚ klasĚ mŌglĚ jachac razĄ,
jednym aŭtobŭsĄ. DzysŌ przez pandemiĄ ni mŌże
sparĤĄczĚc rozmajitĚch klasŌw na wanogĄ. I tak tej
na rĚzĚ jesz przed zymkĄ dĚtczy bĚĤĚ (klasa VI, VII
a VIII jachaĤĚ razĄ), a terŌ nŌt je wĚjachac ōddzĚl-
no z VI, VII a VIII klasĄ (*WszĄdze je dalek, tej je ji-*

¹ WszĚtczĚ zdania, chtĚrne sĄ zapisŌnĚ kŭrsywĄ w klamrach, to wĚjimczy z rozmŌwĚ ze szkolnyma. Ni ma tu niżŌdnĚch
mionŌw a mŌłŌw, cobĚ nie ōpisĚwac sytuacji w kŌnkrĚtnĚch szkŌłach, a leno dac bŌczeniĚ na jiwrĚ, z jaczĚma na co dzĚn
biŌtkŭjĄ sĄ szkolny kaszĚbszczĚgŌ jązĚka. W gŌdce bĚło czĚc wiele Trudu, czasama Strachŭ, le nie bĚło NiewŌrto. Tej BŌze
pŌmagŌj nama!

wer z warkòwniama, dëtków mie nie sygnie, bė kòz-dé karno brac òddzélno). I skądka ne dëtczi brac? Pòwiéta, że òne są. Jo, są. Leno szkòlë nié wiedno je widzą. Tak mòże bęc na niwiznie gminë, tak mòże bęc na niwiznie pòwiatu. Wszëtkò zanòlégò òd te, jak swiãdny regionalnégò dëcha są gminowi a pòwiatowi ùrządnicë czë bùrméstrowie.

A biwò téż tak, że nie je zle w ùgòdënkù z gmi-ną, że mòłowi pòliticë są żëczlëwi dlò kaszëbiznë.

I w taczim przëtròfkù jesmë czëlë ò szkòle, w jaczi je jiwër z... rodzëcama. Doch do czegò ta kaszëbizna w szkòle je? A za czim tak dlugò sedzec w ny szkòle? A nie je lepi, cobë sã nasze dzecë ùczëlë anielszczégò? – taczé pëta-nia òd rodzëców pòwiedzã nóm jedna szkòlnò (*Dzece chcą, a starszi nie chcą*).

Wòżné je wspiarcé direkcje. Chto mò bëlnech direktorów, nen mòże szczestlëwie robic z kaszëbizną. Czasama je równak rozmajice w kòntaktach midzë samima szkòlnyma (*Jinszim szkòlnym nie je pò drodze z kaszëbsczim – jeden szkòlny mò rewalidacjã czë indywidualny tok naùczaniò i dlò niegò sala je pierszò*).

Jesz jinszi przëtròfk. Szkòła, gdzie òd lat są ùcz-bë rodny mòwë, szkòlnò z pasją, wanodzi czãsto a piãkno przërëchtowóné. I wchòdò drëdzi jãzëk dlò chãtnëch, nazëwóny jakno mniëszoscowi. I co sã dzeje? Ùczniowie wëpisëją sã z kaszëbszczégò, bò nen mniëszoscowi (tu jidze akùratno ò nie-miecczi) jima sã przëdò. A kaszëbsczi do czegò je? (*Rodzëce mają jesz taczé zdanié, że dzecóm bãdą sã jãzëczci miészalë*). Czej czëjã taczé argùmentë òd rodzëców, tej zarò bierze mie gòrz. Jem szkòl-ną kaszëbszczégò i anielszczégò, móm pòrównanié ùczbë rodny mòwë z ùczbą „swiatowégò” jãzëka – i chòc cëzë jãzëczci są wedle mie wiedno wòrt ùcze-niò, nòuka kaszëbiznë je dlò mie bezapelacyjno wòżniészò. Jak kòchac całi swiat, czej sã nie kòchò swòji mòłi taczëznë, czejbë sparafrazowac słowa ksãdza Pasërba.

Na szczescé zeza blónów zajasniało nama słuñ-ce. Jinszò szkòlnò òpòwiòdò, że dëtczi są, szkòlòcë ùczą sã chãtno, biorą ùdzél w kònkùrsach, ni mòże narzekac (*Ni ma jiwrów, wiãkszi dzél chòdzy na kaszëbsczi, to je mòłò szkòła i są dobré warënczi*). I jesz jeden głos w diskusje, że chòc w pùblicznëch szkòłach baro czãsto mómë do ùczinkù z jiwrà z dëtkama, to w prywatny szkòle na wanodzi a war-kòwnie je wcyg tak wiele, jak je brëkòwné, a kaszë-bizna je w ti szkòle achtnionò i wpisónò normalno w ùczbòwi plan.

Wiòlgą niewiadomą dlò wszëtczich szkòlnëch bël 1 sèwnika latoségò rokù. Kò jak to mdze z nym Covidà? Ùczbë stacjonarné, zdalné czë hibrido-wé? A jak z ùczbama kaszëbszczégò? (*Przez ten*

kòrónawirus są dwie zmianë i czasama ùczbë sã ò pòł szòsti wieczór i ùczniowie sã wëpisëją). Bël głos, że przez zaległoscë na zdalnym nauczanim rodzë-ce wëpisëją swòje dzecë z ùczbë rodny mòwë – bò òd sèwnika bãdze jima drãgò nadrobic, tej nót napisac rezygnacjã z kaszëbszczégò... Tak wedle nich bãdze dlò jich dzecy nòlepi. A jak zachãcë ùczniów do kaszëbiznë w nowim szkòłowym rokù,

czej sã nie widzëmë i całą zachãtã jid-dze zrobic leno przez Internet, jaczë-gò wiele lëdzy mò ju dosc pò zdalnym nauczanim? A jesz to, że terò szkòlny pò pròwdze mùszelë sã zastanowic, jak òrganizowac wanodzi a warkòwnie. Kò nót je pamiãtac ò spòlëznowym distansu, dezynfekcje przedmiotów, salach przeznaczonëch na izolaczi...

To nie je łatwé zadanié, a dlò szkòlnëch, chtërny re-alizëją tpzw. trzecą gòdzënë òbczas dodòwkòwëch zajmów czë wanogów, tim barzi nie je terò letkò (*Nòwòżniészé pëtanié terò je ò trzecą gòdzënë... chto mò manualné zdolnoscë, ten lzi cos wëmëslì*). Wspiarcym służy Facebookówé karno **Szkòlny kaszëbszczégò jãzëka**, jaczé miało bęc pòmòcą w ùczbach dlò jedny młodi szkòlny z Kaszëb, a je terò wespółkòzką dlò wszëtczich, chtërny do karna nòlëją. Ròczimë do dołączeniò sã do karna.

Wiãkszi dzél wieczoru më ò tim rozmòwiëlë. W kùncu mòglë jesmë sã wëgadac a òpòwiedzec, jak je kòl nas, pòrównac z doswiòdczenim jinszych szkòlnëch. To bëłò taczé *katharsis*, më tegò baro brëkòwelë. Nié leno warkòwniów a kònferencjów, a prosto taczégò „wëgòdaniò sã”, zrozmieniò sã wzajemno i nalëzeniò ùdbów, co zrobic, czej je drã-gò z ùczbama kaszëbiznë. Sedza jem tam, òpòwie-dza ò swòjim doswiòdczenim i czëłã głosë jinszych szkòlnëch – jesmë w tim razã, to je nasze pòspòlné doswiòdczenié z rozmajitëch dzélów Kaszëb.

Wòrt pòdczorchnac, że baro czãsto òd robòtë tegò zwëczajnégò szkòlnégò zaczinò sã przigòda dzecka czë młodégò człowieka z kaszëbizną. Dlòte ùczbë kaszëbszczégò jãzëka to je cos, na co kòzdi z nas, nié leno szkòlny, bël miòł dac bòczenié. Kò tu jidze ò przëidnë pòkòlenia. A më, jakno szkòlny, mómë nòdzejã, że chãtnëch do nòuczni rodny mòwë nie zafelëje. Le më wszëtcë mómë miec ò to starã.

ALEKSANDRA DZĄCELSKÓ-JASNOCH

Zéndzenié szkòlnëch z gazëtnikama bëłò w òbrëmim pòtkaniów dlò piszãcëch pò kaszëbskù, jaczé òstalë ùdëtkòwioné przez Mìnysterstwò Bënowëch Sprów i Administracje.

**I SKĄDKA
NE DËTCZI BRAC?
PÒWIÉTA, ŻE
ÒNE SĄ. JO, SĄ.
LENO SZKÒLË NIÉ
WIEDNO JE WIDZĄ.**

STOJĄ ÓD LEWI: E. PRĘCZKÓWSKÓ, J. WĒROWIŃSZCI, F. BÓSKA-BÓRZESZKÓWSKÓ I E. BŪGAJNÓ. ÓDJ. DM

WARK W DARĒNKÙ ÓD NIEBA

Ógłowi Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò 27 maja 2020 r. rozsądzyl ò rokrocznym przëznòwanim nòdgradë „Bëlly Szkólny”. Mò òna bëc leżnoscą do wëprëdniëniò szkólnëch, chtërny swòjim dzejanim *mają òsoblëwi cësk na zmòcniwanié parlãczów uczniów z młłą tãczëznã i na ùchòwanié a rozwij kaszëbszczégò jãzëka i kùlturë.*

Latos òstòł ògłoszony pierszi tãczy kònkùrs. W kar-nie dwanòsce kandidatów (a tak pò pròwdze kan-didatków) bëłë przedstòwczci rozmajitëch nòrtów Kaszëb – bëtòwuszczégò, chòniczczégò, kartëszczégò i wejrowuszczégò krëzu. Ó wëbòrze nòlepszych decy-dowała kòmisjò, w jaczi zestòwk weszlë: prof. Mark Cybùlszci – Gduńszci Ùniwersytet, prof. Daniël Ka-linowshci – Pòmòrskò Akademiò w Slëpskù, Wój-cech Ksążk [Ksiãżek] – przëdnik Midzëregionalny Sekcji Pòuczënë i Wëchòwaniò NSZZ „Solidarność” we Gduńskù, Elżbiëta Markòwskò – przëdniczka Pòmòrszczégò Òkrãgu Zrzeszë Pòlszczich Szkólnëch (Zwiãzku Nauczycielstwa Polskiego), Renata Matis [Matys] – starszò wizytatorka Kùratorium Pòuczënë we Gduńskù, Renata Mistarz – Centrum Edukacji Szkólnëch we Gduńskù, Mariusz Mówka – prezes Kaszëbszczégò Lëdowégò Ùniwersytetu, prof. Èd-mùnd Wittbrodt – Gduńskò Pòlitechnika, a téz Jón Wërowińszci – Kaszëbskò-Pòmòrszczë Zrzeszenié. Z sami ti lëstë je widzëc, że w kònkùrs je zaanga-zowónëch wiele instytucjów, ùczbòwniów i òrgani-zacjów, jaczë zajmają sã edukacjã.

Ógłoszenié nòzwësków wëprëdnionëch òdbëło sã 3 rujana w Brusach òbczas zëdnieniò Przëdny Radzëznë KPZ. Plac bëł wierã wëbróny swiãdno, bò dobiwczkã pierszi w dzejach nòdgradë „Bëlly Szkólny” òstała Felicjò Bòska-Bòrzeszkòwskò, chtërna ùczy m.jin. prawie w ti mólëznie – w Kaszëbszczim Ógłowòsztòlãcym Liceùm.

Ùdokaznienié przëczëtòł przëdnik KPZ (i kònkùrsowi kòmisji mët) Jón Wërowińszci. Hewò jegò

wëjimk: *Jest wespółautorkã m.in. pierwszego podręcz-nika do nauki jëzyka kaszubskiego do szkòł ponad-podstawowych „Jò w Kaszëbszci, Kaszëbskò w swie-ce”, cz. I, cz. II i cz. III, niestrudzonã propagatorkã nauki jëzyka kaszubskiego, inicjatorkã wielu konkur-sów, spotkań, imprez kulturalnych oraz działaczkã Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i wielu innych organizacji kulturalno-społecznych na Pomorzu. Jest Szkólnã, która ze swoimi uczniami wëdruje po Kaszubach, pokazujãc im rodzime piëkno i warto-sci, a drogowskazem w tej wanodze sã słowa Jana Karnowskiego „wychowanie młodego Pomorzanina powinno zataczã trzy krëgi – poznanie rzeczy wla-snych pomorskich, ogólnopolskich, ogólnoludzkich”. Wielu obecnych nauczycieli i działaczy kaszubskich to jej wychowankowie.*

Zarò pò zakùnczeniò òbradów Radzëznë jò zapitòł dobiwczkã, co to dlò ni òznòczò bëc bëlnã szkólnã. Ódpòwiëdz zaczãła òd tegò, że samò ùcze-nië w szkòle je czims wòżnym i wiòldzim: *Ód dzec-ka jò ò tim mëslãła. Jem sã nie bawiã pùpkama, le ùstòwiala mójich młodszych drëchów, czëtãła jima bójczy i czegòs jich ùcza. Ten wark jò dostała w darënkù òd nieba. Nòprzòd jò bëła szkólnã pòlszczégò, bò kaszëbszczégò jesz w szkòle nie bëło, ale jò wiedno parlãczëła nòukã tëch dwùch jãzëków. Jò tlòmaczëła ùcznióm, na jaczi zemi òni zëjã, jakò kùltura tuwò je zëwò, jaczi jãzëk... Òbczas gòdchi przëbòczëła so chwilã, czëj pierszi ròz pòwòżno pòmëslãła ò bëcym szkólnã kaszëbszczégò: W sòdmi klasë spòdleczny szkòlë jesmë piselë pòdanié do strzëdnëch szkòłów.*

Jô napisala, że proszã ò przējãcë mie do pierszi klasë Ògłowòsztólcacégò Liceùm w Kòscérznie, bò w przin-dnoce chcã sztudérowac... i tu jô òstawiła pisadło, bò jem chca napisac to, co mie grało w dëszë – a bëłë to sztudia, jaczë bë szlachòwałë za dzysdniowã etnofilologią kaszëbską. Nie bëło równak wnenczas taczï mòzłëwòtë i jô napisala: filologią pòlską. Jem szcztelëwò, że jô dozëła czasów, czëj mògã òstac szkólnã tegò, co mie wiedno chòdzëło pò głowie.

Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò pòdczorchiwała téz, że na swòji zëcowi stëgnie pòtkala wiele lëdzy, jaczi pòmòglë ji òstac szkólnã kaszëbszczégò jãzëka. Bël w tim karnie m.jin. ji stark, Wanda Szopińskò, chtërna robiła w kòscersczim Dodomie Kùlturë, i prof. Édwòrd Breza. A czedë jô ji winszowòł dobëcò nòdgròdë, rzekła: Bëlnëch szkólnëch je wiele. Pòzdrówk dlò nich wszëtczich, òsoblëwie dlò tëch, co są mòjima ùczniama. Wòrt jich wspòmagac, òsoblëwie tëch młodëch, co ùczą w strzédnëch szkòlach. Tam je pò pròwdze drãgò robòta, młòdi lëdze zadòwają so wiele wòznëch pëtaniów i mùsz jima tlòmacczëc, dlòcze wòrt są ùczëc kaszëbszczégò, dlòcze zdawac maturã z tegò jãzëka. A młòdi lëdze są cëdówny, baro sprawiedlëwi, rozmiejã zdrzec na swiat naturalno, prosto, ale ni mòże jima ani kãsk łgac, bò òni zarò to widzã.

W pierszi edycji kònkùrsu „Bëlny Szkólny” òstałë téz przëznónë dwa wëprzédnienïa. Jedno z nich dostała dr Elzbiëta Bùgajnò. Jak czëtómë w ùdokaznienim tegò wëbòru: Inicjatorka wielu spotkãñ kulturalnych na terenie szkòły i gminy. Organizatorka wielu konkursów regionalnych. Inspiruje swoich uczniów do włączania się w różnë inicjatywy lokalne. W ciãgu wielu lat aktywnòsci na rzecz regionu wychowala liczne grono nastëpców. Aktywnie uczestniczy w dzialalności Zrzeszenia Kaszëbsko-Pomorskiego. Chcemë dodac, że je téz pòetkã – wëdała dwa tomiczi: *Milòtã niosã* i *Ruchna nòdzeje*.

To wëprzédnienië to dlò mie wiòldzë zaskòczenië i wiòlgò bùcha. Jô sã tegò nie spòdzëwała. Jem téz ròd, że wastnò Felicjò dostała titel „Bëlnégò Szkólnégò”. Serdeczno ji winszëjã. Mie sã wëdòwò, że wiele szkólnëch kaszëbszczégò jãzëka je taczima bëlnyma szkólnyma, bò mają starã jak nòlepi wëkònëwac swòj wark, jak nòlepi ùczëc, wëzwëskiwac wszëtko to, co je dostãpnë w internece, w ksãzëkach, w swòji głowie. Wëmësliwają nowë propòzycje i mają ùdbë, jak zachãcëc młòdzëznã i dzecë do ùczbë kaszëbszczégò – gòdò Elzbiëta Bùgajnò. A co dówò ji nòwicy redoscë w robòcë? Jak widzã ùsmiëch na twarzë ùcznia, czedë òn je zadowòlniony i chãtno bierze ùdzël w zajãcach. I przëchòdò czasã nawetka dlò swòji szkòlny.

Wëprzédnienië dostała téz Elzbiëta Prëczkòwskò,

chtërna wiele lat bëła szkólnã w Spòdleczny Szkòle w Miszewie, a dzysdnia je direktorkã i szkólnã w Spòdleczny Szkòle w Tëchòmiu (w gm. Żukòwò). Kònkùrsowò kòmisjò achtnãła to, że: *Jest współautorkã m.in. podrëcznika do nauki jëzyka kaszëbskiego „W jantarowi kròjnie”.* Jest takzë pomysłodawczyniã i współorganizatorkã wielu konkursów, spotkãñ, przedsiëwziëc edukacyjnych, kulturalnych o zasiëgu lokalnym i wojewòdzkim. Jest aktywnã dzialaczkã ZKP i innych organizacji spòlecnych, [była] wieloletniã redaktorkã, autorkã i współautorkã lekcji jëzyka kaszëbskiego w programie [telewizyjnym] *Rodnò zemia*. Kieruje dziecięcym zespołem folklorystycznym Mùlczï. Zajëcia jëzyka kaszëbskiego prowadzi w spòsòb twòrczy i aktywizujãcy.

Elzbiëta Prëczkòwskò robi kòl kaszëbiznë ju 17 lat: Jô zaczinała òd trzech gòdzyn w szkòle w Miszewie. To bëła dlò mie drãgò robòta, ale bëło wiele zëczlëwòtë ze stronë starszich, dyrekcji i jinëch szkólnëch. To pòmògalo. W jedny grëpie jô miała ùczniów ze wszëtczich klasów i jô to mùszała wszëtko pògòdzëc.

Wòznë bëłë dlò mie rozmajitë dodòwkówë kùrsë. Jô wiedza, że kaszëbsczï mùsz bëc barzi atrakcyjny jak wszëtczë jinszë ùczbë, a jô ni miała tedë dosc wiëdzë i mùszała sã wiele nauczëc, òsoblëwie metod, jak zachãcëc, zaktiwizowac dzecë. Mëszlã, że to sã dosc dobrze ùdało. Na 100-lécë ùrodzeniò Jana Trepczika òstòł òn patronã szkòlë i na ten dzëń 100% ùczniów w Miszewie ùczëło sã kaszëbszczégò. To bëła dlò mie wiòlgò bùcha – wspòminala w Brusach Elzbiëta Prëczkòwskò. A zapitònò, z czëgò je nòbarzi ròd, òdrzekła: *Jem baro búsznò z tëch, chtërnëch jô ùczëła, a òni dzysò dzejają w kaszëbiznie.* Wiele mòjich ùczniów je chòcle w najim parce KPZ w Baninie. To je wedle mie wiòlgò redota dlò szkólnégò, że ùdało mù sã zaszczepic tã pasjã w młodëch lëdzach. Jistno jak Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò dała téz bòczenië na mùsz wspiarcò dlò młodëch szkólnëch, co dopiërze zaczinają swòjã robòtã: *Jô bë chcala, zëbë na studiach, pòdiplomówkach bël wiòldzi cësk na metodë aktywizëjãcë.* Ju mómë czile ùczbòwników, fejn bë jesz bëło, zëbë pòwstało wicy mùltimedialnëch pòmòców. Mòzë wòrt ògłosëc jaczi kònkùrs dlò szkólnëch, zëbë taczë pòmòce sami rëchtowelë? Òsoblëwie dlò młodëch szkólnëch to mdze wiòlgò pòmòc.

Wierã mùltimedia je mùsz wëzwëskiwac szerok w czasie, czëj wnet wszãdze mómë do ùczinkù z teleùczbama. Mòzë ten, chto ùsady nòlepsze i nòczekawszë materialë do robòtë w cyfrowim rëmie, bãdze za rok òdbieròł nòdgròdã w kònkùrsu „Bëlny Szkólny”...

DARK MAJKÒWSCZI

B ÈLNĚCH
SZKÓLNĚCH JE
WIELE. PÒZDRÓWK
DLÒ NICH
WSZĚTCZICH,
ÒSOBLĚWIE DLÒ
TĚCH, CO
SĄ MÒJIMA
ÛCZNIAMA.

WITOLD FORMAŃSKI

SĘDZIA, KTÓRY ZALEGALIZOWAŁ „SOLIDARNOŚĆ”

Snując różne refleksje z okazji obchodzonego w tym roku czterdziestolecia Sierpnia '80 – strajków w całej Polsce, których epicentrum była Stocznia Gdańska, porozumień sierpniowych zawartych przez rząd PRL z komitetami strajkowymi robotników w Szczecinie, Gdańsku, Jastrzębiu-Zdroju i Dąbrowie Górniczej – warto przypomnieć nieco zapomnianą przez historię postać, która dzięki swojej odważnej decyzji odegrała przełomową rolę w dziejach „Solidarności”.

Historia ta zaczęła się od tego, że miesiąc po podpisaniu porozumień sierpniowych, 17 września 1980 roku, w klubie Ster w Gdańsku-Wrzeszczu odbyło się spotkanie założycielskie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Notabene zebranie to prowadził Kaszuba, Lech Bądkowski.

Po tym spotkaniu założyciele NSZZ „Solidarność” złożyli wniosek do Sądu Wojewódzkiego w Warszawie o rejestrację. Sąd zarejestrował związek 24 października 1980 roku, jednak dokonał drastycznych zmian w statucie, między innymi dodając zapis o przewodniej roli Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) w Polsce, co dla „Solidarności” było gwałtem na duszy, czymś nie do przyjęcia. W odpowiedzi na tę ingerencję sądu w statut związku Lech Wałęsa, opuszczając salę rozpraw, powiedział, że zarejestrowano „jakiś inny” związek, choć przyznał również, że jest to pierwszy sukces „Solidarności”, bo może działać. Wkrótce potem „Solidarność” złożyła rewizję (odwołanie) do Sądu Najwyższego, żądając zarejestrowania związku bez zmian w statucie.

Dzisiaj odwołanie to wydaje się czymś normalnym i zwyczajnym, ale w realiach PRL-u żadna

inna sprawa po Sierpniu '80 nie wywołała takiego napięcia jak kwestia rejestracji, legalizacji „Solidarności”. Sąd Najwyższy, aby nie podsycać rozjątrzonych nastrojów społecznych, chciał jak najszybciej rozpatrzyć sprawę. Termin rozprawy wyznaczono na 10 listopada 1980 roku. „Solidarność”, obawiając się odmowy uznania wniosku oraz nacisków władzy na sąd, zapowiedziała, że w przypadku braku legalizacji jej działań na 12 listopada, zaledwie dwa dni po rozprawie, zwołuje strajk ogólnopolski. Nic dziwnego, że oczy całej Polski, wielu polityków i obserwatorów z całego świata, tego pamiętnego dnia, 10 listopada 1980 roku, były wpatrzone w jedną osobę – przewodniczącego składu sędziowskiego ogłaszającego wyrok. Był nim Witold Formański – Pomorzanie.

Rodzina Formańskich była znana na Pomorzu. Leon Formański, ojciec sędziego, był redaktorem naczelnym czasopisma „Pielgrzym” w latach 1907–1920. Następnie redagował „Gazetę Bydgoską” i wiele innych lokalnych czasopism. Matka miała na imię Marta.

Przyszły sędzia Witold Formański przyszedł na świat 22 listopada 1913 roku w Pelplinie. Tam

spędził dzieciństwo. Jak wspominał w 1997 roku na łamach „Zapisków Kociewskich”, to właśnie w Pelplinie jako siedmioletni chłopak witał wojska generała Józefa Hallera 28 stycznia 1920 roku. W Pelplinie Witold ukończył szkołę podstawową, a do gimnazjum uczęszczał w Tczewie. Według *Księgi adresowej mieszkańców Tczewa i Pelplina* z 1924 roku Formański Leon, redaktor, zamieszkiwał w Tczewie przy Gdańskiej 2 („Bazar”), pod tym adresem znajdowała się również księgarnia. Gdy ojciec zawodowo związał się z Bydgoszczą, rodzina opuściła na jakiś czas Pomorze Gdańskie.

Po maturze Witold rozpoczął studia prawnicze w Poznaniu na Uniwersytecie Polskim (obecnie: Uniwersytet Adama Mickiewicza). Po ich ukończeniu w 1936 roku, chcąc zostać sędzią, rozpoczął aplikację sądową i odbywał ją w Sądzie Grodzkim w Tczewie. Aplikacja polegała na zdobywaniu doświadczenia pod okiem sędziów. Witold przygotowywał się do zawodu w różnych sądach, także poza Tczewem. Pod koniec sierpnia 1939 roku odbywał aplikację w prokuraturze w Starogardzie Gdańskim.

Tuż przed wybuchem wojny II światowej, z uwagi na ewakuację sędziów, jako aplikant został powołany na szefa prokuratury w Starogardzie i na tym stanowisku zastała go wojna. Musiał szybko podejmować wiele decyzji. Ten okres życia Witolda Formańskiego jest dobrze znany dzięki jego wspomnieniom opublikowanym w 1977 roku na łamach „Pomeranii” (nr 6). Efektem jego starań była między innymi amnestia dla więźniów osadzonych w starogardzkim więzieniu.

Kiedy rozpoczęły się działania wojenne i wojska niemieckie zbliżyły się do Starogardu, uciekł przed najeźdźcą na wieś. Po kilku dniach, na wieść o wprowadzeniu przez władze niemieckie przepisów mówiących o nakazie powrotu uciekinierów do swoich domów pod groźbą kary śmierci, musiał wrócić do swojego mieszkania w Tczewie.

W drodze do Tczewa przenocował u znajomego w Starogardzie Gdańskim. W nocy został zatrzymany i osadzony w Gdańsku w Victoria Schule, miejscu kaźni polskich patriotów we wrześniu 1939 roku. Tam był przepytany i bity, ale najwięcej upokorzenia przeżył podczas przemarszu ze współwięźniami przez Gdańsk. Byli obrażani i opluwani przez mieszkańców miasta. Następnie został skazany na obóz Stutthof, ale przebywał w podobozie, co wiązało się z koniecznością przymusowych prac, najpierw porządkowych na Westerplatte, później rolnych u niemieckich gospodarzy we wsi Osice w powiecie gdańskim. Chlubną kartę jego biografii

wojennej stanowi udział w 1944 roku w powstaniu warszawskim. Pracował wówczas w szpitalu powstańczym i punkcie zaopatrzenia przy ulicy Żłotej. Za swoje zaangażowanie w powstaniu został odznaczony Warszawskim Krzyżem Powstańczym.

Po zakończeniu wojny wrócił do Tczewa. Gdy został całkowicie zniszczone i ogołocone mieszkanie, postanowił udać się pieszo do swojej matki i siostry, które przebywały w Kościerzynie. Przed Skarszewami został zatrzymany przez Sowieców. Groziła mu zsyłka na Sybir, jednak szczęśliwym trafem udało mu się wyswobodzić i dotarł do rodziny.

Po wojnie wrócił do pracy w sądownictwie. Najpierw pracował jako sędzia śledczy w Człuchowie. W tym kaszubskim mieście został również prezesem Sądu Grodzkiego. Od 1950 roku pracował w Sądzie Wojewódzkim w Bydgoszczy, gdzie sprawował funkcję wiceprezesa sądu. U szczytu kariery znalazł się w 1956 roku, gdy został Sędzią Sądu Najwyższego. Funkcję tę pełnił do początku 1982 roku. Jak wspominał mi syn sędziego Jacek Formański: *Ojciec w Sądzie Najwyższym najpierw specjalizował się w rozwodach, później ogólnie w prawie cywilnym, a na końcu najbardziej owocnie w prawie pracy i ubezpieczeń społecznych.*

Kluczowym momentem w jego życiu i dziejach „Solidarności” okazała się rozprawa z 10 listopada 1980 roku. W tamtym czasie sędzia Witold Formański był przewodniczącym Wydziału Pracy i Ubezpieczeń Społecznych Sądu Najwyższego. Sędziowie mieli do niego wiele zaufania, bo wybrali go nie tylko do składu sędziowskiego, ale wyzna-

RODZINA
FORMAŃSKICH
BYŁA ZNANA
NA POMORZU

W CHARZYKOWACH Z ŻONĄ, SYNEM, SIOSTRĄ I CAŁĄ
RESZTĄ RODZINY (1966 R.)

czyli na przewodniczącego składu rozpatrującego odwołanie „Solidarności” od wyroku Sądu Wojewódzkiego. W skład składu sądzącego weszli również Stanisław Rejman i Tadeusz Szymanek.

Jak się okazało, przewodniczący Formański zrobił wszystko, aby zapewnić sędziom niezawisłość i brak kontaktu z formami nacisku. Wytworzenie atmosfery spokoju i normalnego trybu urzędowania miało stanowić przeciwwagę panującej wokół sprawy rejestracji „Solidarności” atmosfery emocji i napięcia – wspominał. *Zdawałem sobie sprawę z wywołanej atmosferą emocji skłonności do podejrzeń o ewentualne wpływy na Sąd Najwyższy ze strony czynników pozasądowych. W tej sytuacji uznaliśmy za konieczne niestwarzanie nawet najmniejszych powodów do niepokoju w tym względzie i dlatego zdecydowaliśmy się na nieutrzymywanie jakichkolwiek kontaktów z osobami wyrażającymi życzenie rozmowy z nami, nie wyłączając osób z kierownictwa Sądu Najwyższego.*

Sędziowie odizolowali się od otoczenia. Mieli mało czasu, więc przed rozprawą wyznaczoną na poniedziałek odbyli sześciogodzinną naradę w sobotę oraz czterogodzinną w niedzielę.

Społeczeństwo było podzielone, poirytowane. Do domu sędziego dzwonili nieznanymi osobami, grożąc mu konsekwencjami, jeśli wyda wyrok korzystny dla „Solidarności”. Sędzia jednak o tych groźbach dowiedział się dopiero po rozprawie, bo żona ich nie przekazała mężowi. Sam sędzia

PRZED KATEDRĄ ŚW. MICHAŁA ARCHANIOLA
I ŚW. FLORIANA W WARSZAWIE (1975 R.)

Formański wspominał tamten okres następująco: *[...] w wyjątkowo trudnej sytuacji społeczno-politycznej, w atmosferze napięcia społecznych, emocji i pewnego rodzaju prób sił, przypadło Sądowi Najwyższemu w udziale rozpatrzenie wprawdzie problemu o charakterze prawnym, ale w rozstrzygnięciu którego czynniki państwowe, polityczne i związkowe upatrywały daleko idące następstwa polityczne o zasięgu krajowym.*

Wreszcie nadszedł dzień 10 listopada 1980 roku. Witold Formański opisuje go następująco: *Tego dnia wyszedłem z domu około 8.00 rano i przechodząc ul. Świerczewskiego, wstąpiłem do kościoła, słynnego z tego, że w Polsce Ludowej został przesunięty w głąb ulicy o kilka czy kilkanaście metrów, co w latach pięćdziesiątych stanowiło w budownictwie nie lada wydarzenie, nawet w skali światowej. Skierowałem swoje kroki przed obraz św. Judy Tadeusza, o którym wiedziałem, że jest patronem od spraw trudnych, a nawet beznadziejnych. Wkrótce po wyjściu z kościoła dostrzegłem tłumy ludzi gromadzących się u wylotu ul. Ogrodowej, przy której jest siedziba Sądu Najwyższego. [...] Do gmachu sądowego wpuszczano tylko osoby, które okazywały karty wstępu z moim podpisem. Mnie oczywiście nie chcieli wpuścić, gdyż takiej karty nie miałem. Udało mi się wejść dopiero po okazaniu legitymacji sędziowskiej i oświadczeniu, że „jak mnie nie wpuszczacie, to rejestracja się nie odbędzie”.*

Rozprawa rozpoczęła się o godzinie dziewiątej. Pełnomocnikami „Solidarności” byli docent doktor Wiesław Chrzanowski i mecenas Jan Olszewski. Na sali obecny był m.in. Lech Wałęsa. Rozprawę przerywały okrzyki działaczy „Solidarności” oczekujących na werdykt przed gmachem Sądu Najwyższego. Tłum, na prośbę przewodniczącego Formańskiego, uciszał Lech Wałęsa przez swoich przedstawicieli.

Werdykt ogłoszono po czterech godzinach. O godzinie trzynastej sędzia Witold Formański ogłosił zgromadzonym, że Sąd Najwyższy zalegalizował Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” bez zmian w statucie i tym samym zmienił wyrok sądu niższej instancji.

To był szok! Tłum skandował. Agencje prasowe nadawały na cały świat tę radosną wiadomość. Lech Wałęsa powiedział po rozprawie: *Sądy to mamy niezawisłe. Nawet się nie spodziewałem, że to nam tak łatwo przejdzie.* Mieczysław Rakowski – członek Komitetu Centralnego PZPR – skomentował wyrok na antenie telewizji następująco: *Z zadowoleniem należy powitać zapadłe w dniu dzisiejszym orzeczenie Sądu Najwyższego i że dziś będzie można spokojnie pójść spać.*

Z niepokojem na wyrok Sądu Najwyższego oczekiwali dyplomaci z trzydziestu pięciu krajów, zgromadzeni w Madrycie na konferencji KBWE (Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, obecnie OBWE). Przerwano obrady, oczekując na wyrok z Warszawy. Przewodniczący konferencji na wieść o pozytywnym rozstrzygnięciu sporu przekazał dyplomatom: *Oto mamy dowód, że w Polsce są jeszcze niezawisłe sądy i w związku z tym bardziej patrzą na dalszy tok rozmów madryckich...*

Do sędziego Formańskiego wpływały listy i telegramy z całej Polski, co jest rzadkością w tej profesji. Odwiedzali go znajomi w domu i pracy, gratulowali werdyktu. Niewielu wie, że został doceniony nawet przez Jana Pawła II: został zaproszony na spotkanie. Sędzia wspominał: *Papież przyznał, że rejestracja „Solidarności” w Sądzie Najwyższym była wielkim wydarzeniem, obserwowano je w telewizji watykańskiej; że nasza decyzja była aktem odwagi i rozważa i że stałem się przez orzeczenie w tej sprawie historyczną postacią.*

Jeden z adwokatów, który wcześniej był sędzią, przesłał list do Witolda Formańskiego, w którym wyraził swoją wdzięczność za werdykt. Pisał: *Nie trzeba nikogo przekonywać, że orzeczenie to zostało wydane w chwili niezwykle dramatycznej, gdy ważyły się losy Ojczyzny, gdy napięcie psychiczne było ogromne. Pod jego presją znajdowaliśmy się wszyscy w Polsce, ale najbardziej Panowie Sędziowie. Wydanie jedynie słusznej decyzji w takiej właśnie chwili to nie tylko akt mądrości i rozważa, ale także – jeśli nie przede wszystkim – akt wyjątkowej odwagi.*

Po tym historycznym wyroku sędzia Formański pracował w Sądzie Najwyższym do końca „karnawału «Solidarności»”, czyli do brutalnego stłumienia wolności w Polsce i „Solidarności” poprzez wprowadzenie stanu wojennego w grudniu 1981 roku. Co potem z nim się działo, wyjaśnił w książce *Meandry legalizacji NSZZ „Solidarność”* (Warszawa 1996) ksiądz doktor habilitowany Jerzy Buxakowski, długoletni rektor seminarium w Pelplinie. Pisał wówczas: *W pierwszych miesiącach stanu wojennego, nie chcąc uczestniczyć w orzekaniu na podstawie zaostrzonego rygorami zmienionego ustawodawstwa pracy, w kwietniu 1982 roku wobec Rady Państwa i na jej zapytanie nie wyraził zgody na kontynuowanie pracy w Sądzie Najwyższym. Jak dodał Jacek Formański, syn Witolda: Ojciec podjął pracę jako radca prawny w szeregu czysto komercyjnych przedsiębiorstw, na przykład w Damisie. Udzielał się również jako doradca Episkopatu Polski.*

Witold Formański – sędzia, który w sposób niezawisły, ryzykując swoją karierą zawodową, zalegalizował „Solidarność”, a tym samym zapobiegł ruchom społecznym – zmarł 25 czerwca 1998 roku i został pochowany w Warszawie. Uchodzi równocześnie za jednego z najwybitniejszych praktyków i popularyzatorów prawa pracy w Polsce. W życiu osobistym miał dwoje dzieci: syna Jacka oraz córkę Ewę. Jego żoną była Jadwiga Radecka z Pozorskich.

Kochał swoje Pomorze. Za życia został odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Jubileusz „Solidarności” stanowi doskonałą okazję do przypomnienia postaci Witolda Formańskiego, dla którego wciąż brakuje właściwego miejsca w podręcznikach historii i pamięci związkowców, tymczasem to jego bezkompromisowe rozstrzygnięcie z 10 listopada 1980 roku otworzyło

pierwszą kartę w oficjalnej działalności NSZZ „Solidarność”. Sędzia, mimo że znalazł się na kursie kolizyjnym z przeciwnymi oczekiwaniami władzy komunistycznej, stał się głównym autorem historycznego werdyktu jako przewodniczący składu sądującego i sprawozdawca, Pomorzanie. Należy mu się za to wdzięczna pamięć.

KRZYSZTOF KORDA

Dziękuję panu Jackowi Formańskiemu za pomoc okazaną mi podczas zbierania materiału do tego artykułu oraz udostępnienie zdjęć z rodzinnego archiwum.

Z WNUCZKAMI NA DZIAŁCE REKREACYJNEJ
W GRZEGORZEWICACH (1983 R.)

„WSZYSCY BYLI W RÓŻY ZAKOCHANI”¹

Odważna, ale liryczna. Zdecydowana, odważna, uczciwa, ale też niezwykle dowcipna i empatyczna. Kobieta o niezwykle interesującym głosie i aparycji. Lubiąca ludzi i zwierzęta – jej dom był domem kobiet, kotów i psów. W jej domu – tym gdańskim czy tym wdzydzkim – gościli też literaci, aktorzy, ludzie kultury.

Róża Piotrowicz, urodzona w Wilnie dokładnie 13 lat przed wybuchem II wojny światowej, po zakończeniu tejże wojny wyjechała z matką do Poznania. Zaczęła studiować polonistykę, jednak po jej ślubie z Leszkiem Ostrowskim wszyscy przeprowadzili się do Gdyni. Jej życie na Pomorzu, z którym była związana już do końca, będzie głównym (choć nie jedynym) przedmiotem rozdziału tematycznego „Róża Ostrowska, czyli teatr i Kaszuby”, który jest częścią projektu edukacyjnego „Between.Edukacja: Kosmopolis 2020” Fundacji „Between.Pomiędzy”.

Zaczęło się od „Wyspy.Island” – tematu X Festiwalu Literatury i Teatru Between.Pomiędzy w 2019 roku, którego miałam przyjemność być współorganizatorką. W rozmowach o nowym kaszubskim wątku nie mogło więc zabraknąć bodajże najbardziej znanej powieści Róży Ostrowskiej, czyli *Wyspy* właśnie. Szukaliśmy osoby, z którą moglibyśmy porozmawiać w czasie jednego z festiwalowych popołudni o powieści oraz samej autorce. Splot okoliczności doprowadził do tego, że na to spotkanie udało się zaprosić córkę Ostrowskiej, Elżbietę Lorenc – osobę niezwykle urzekającą i dowcipną, która oczarowała słuchaczy. Rozmowę czytaniem fragmentów *Wyspy* dodatkowo ubogaciła aktorka Sylwia Góra. Niestety, było nam dane spotkać

się tylko raz – pani Elżbieta zmarła pół roku później.

Wyspa jednak trwała nad nami, tak jak nad bohaterką powieści. Matka i córka, Róża i Elżbieta, zagościły ponownie w progach Between. Pomiędzy – najpierw w czasie XI edycji festiwalu, obecnie w ramach projektu edukacyjnego „Between.Edukacja: Kosmopolis 2020”. „Róża Ostrowska, czyli teatr i Kaszuby” to jeden z piętnastu rozdziałów tematycznych, kryjący fotografie, materiały audiowizualne, czytanie performatywne, skróty zapis spotkania z Elżbietą Lorenc, mapę miejsc mających wpływ na życie Ostrowskiej oraz spotkanie

z Olem Walickim. Nie zapomnieliśmy też o kilku słowach na temat bliskich sercu Róży Wdzydz Kiszewskich, tamtejszym skansenie czy obrzędzie ścinania kani.

Ten projekt ma charakter edukacyjny. Zapewniamy również konspekty ułatwiające wykorzystanie materiałów – dostępne zarówno dla nauczycieli, jak i uczniów. Jednak warto pamiętać, że ze strony www.between.org.pl korzystać może każdy. Wszyscy możemy spróbować poznać niezwykłą osobowość i dowiedzieć się, dlaczego *wszyscy byli w Róży zakochani*².

EWELENA STEFAŃSKA

Fot. archiwum rodzinne

¹ Zbigniew Szymański w filmie Kryptonim „Inspirator”, reż. H. Dobosz, PROMEDIA, Telewizja Polska SA Program 2, 2005.

² Tamże.

Ks. ARNOLD CHRAPKOWSKI

MIEDZY JASNĄ GÓRĄ A KASZUBAMI

Z OJCEM GENERALNYM PAULINÓW NA JASNEJ GÓRZE
DOKTOREM ARNOLDEM CHRAPKOWSKIM ROZMAWIA STANISŁAW JANKE

W Dziemianach w tysiąc dziewięćset pierwszym roku urodził się mój wujek Antoni Czapiewski, który w czasie drugiej wojny światowej był szefem wydziału sanitarnego Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”. Dziemiany leżą dwanaście kilometrów od mojej rodzinnej wsi Lipusz. Często w dzieciństwie i wczesnej młodości tam bywałem. Wiem, że był tam punkt porodowy. I pewnie na tej porodówce urodził się ojciec generał...

Miejsce urodzenia, dom rodzinny, wszystkie osoby i wydarzenia, które kształtowały nasze dzieciństwo i młodość, są bliskie chyba każdemu z nas. Do tych miejsc i osób wracamy nie tylko myślami, ale także fizycznie. Nie tylko po to, aby spłacić dług wdzięczności za dar życia i wychowania, ale przede wszystkim po to, aby na nowo przywołać w sobie te wszystkie wydarzenia, które kształtowały nasze ludzkie postawy i życiowe wybory. Urodziłem się w Dziemianach pięćdziesiąt dwa lata temu, w Dziemianach różnych od tych

dzisiejszych. Bardzo dużo osób – nie tylko z najbliższej rodziny, ale także sąsiadów i znajomych – głęboko zapadło w moją pamięć. Moja najbliższa rodzina to stosunkowo małe grono: mam tylko siostrę i brata. Rodzice, już nieżyjący, też pochodzili z niewielkich rodzin. Pomimo to bardzo mocne więzi podtrzymywaliśmy z licznym kuzynostwem rodziców i dalszą rodziną. Wszyscy mieszkają w pobliżu, więc także z tego względu kontakty i więzi rodzinne były i są nadal mocne. Z dzieciństwa zapamiętałem także bardzo bliskie więzi z sąsiadami. Wszyscy byliśmy niejako jedną rodziną. Wychowanie, jakie dali nam rodzice i dziadkowie, było chyba jak na ten czas tradycyjne i oparte na podstawowych wartościach ludzkich i chrześcijańskich. Szacunek dla każdego człowieka, poczucie obowiązku, praca i wzajemna pomoc to podstawowe wartości. Pod względem religijnym nie różniliśmy się od pozostałych rodzin. Niedzielna Msza Święta, modlitwa zostały w nas wpojone od najmłodszych lat...

Szkolę ukończył ojciec generał...

...podstawową też w Dziemianach, a później – Liceum Ogólnokształcące imienia Józefa Wybickiego w Kościerzynie.

Wiem, że trudno precyzyjnie odpowiedzieć na pytanie o powołanie kapłańskie, ale może ojciec przedstawi chociaż kilka motywów, które skłoniły księdza do obrania drogi zakonnej i wstąpienia do Zakonu Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika.

Kiedy zrodziło się powołanie do życia zakonnego i kapłańskiego? Trudno mi wskazać jakiś konkretny czas i wydarzenia. Był to proces, który stopniowo narastał. Z perspektywy czasu widzę, że dużą rolę odegrał pobyt na Jasnej Górze już w klasie maturalnej. I to chyba ostatecznie zadecydowało o paulińskim powołaniu. Nie była to decyzja łatwa, a podjąłem ją ostatecznie zaraz po maturze.

W biografii ojca generała widać bardzo staranną i skrupulatną ścieżkę prowadzącą do obecnej funkcji. Po szkole średniej nowicjat w klasztorze Żarkach-Leśniowie, studia w Wyższym Seminarium Duchownym Zakonu Paulinów w Krakowie na Skałce, pierwsza placówka duszpasterska w klasztorze w Leśnej Podlaskiej, gdzie ojciec prowadził pracę katechetyczną z młodzieżą, działalność w Radiu Podlasie... Potem były studia uzupełniające w dziedzinie prawa kanonicznego na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie, wreszcie – studia doktoranckie z prawa kanonicznego zwięzłone w dwa tysiące pierwszym roku doktoratem.

Życie zakonne było dla mnie czymś nieznanym, nie miałem wcześniej żadnych kontaktów z zakonnikami. Ale dzięki Bożej pomocy, bez jakichś większych trudności, wszedłem najpierw w rytm życia nowicjackiego w Leśniowie, a później – w czas formacji w Seminarium Duchownym w Krakowie. Wartości wyniesione z domu rodzinnego zapewne też były ogromną pomocą w wejściu w nowe, nieznane środowisko. Lata formacji przed ślubami wieczystymi i święceniami kapłańskimi były bardzo bogate. Odkrywanie nowych Bożych dróg, wielu ludzkich twarzy, uczestnictwo w wielu wydarzeniach z życia Kościoła i zakonnej wspólnoty, poznawanie od wewnątrz zasad życia zakonnego, studium filozofii

i teologii – to były mocne doświadczenia. Pomimo że powoli wchodziłem w świat inny niż ten, który znałem, cały czas utrzymywałem kontakt z rodzicami i rodziną. Zapewne dla nich moja decyzja o wyborze drogi powołania nie była łatwa. W trakcie piątego roku studiów, w tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiątym drugim, Bóg niespodziewanie powołał do wieczności moją mamę. Miała niespełna pięćdziesiąt lat. Było to dla mnie bardzo mocne przeżycie. Po roku przyszedł czas ślubów wieczystych, a w tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiątym czwartym otrzymałem święcenia kapłańskie i skierowanie do pierwszej placówki duszpasterskiej w Leśnej Podlaskiej. Piękne miejsce, Sanktuarium Matki Bożej, Matki Jedności i Wiary. Pracy było bardzo dużo. Sporo godzin katechizacji młodzieży w Zespole Szkół Rolniczych. Oprócz tego – duszpasterstwo młodzieży, prowadzenie rozgłośni terenowej Radia Podlasie, wiele obowiązków w parafii i klasztorze. Chociaż było ciężko, to z wdzięcznością wspominam ten czas dany przez Boga. Do dziś utrzymuję kontakt z niektórymi parafianami. W tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiątym szóstym roku zostałem przez ojca generała skierowany do Rzymu na studia specjalistyczne z zakresu prawa kanonicznego. Był to trudny czas uczenia się języka i zrazem studiowania. Niepełnych pięć lat spędzonych w Rzymie było także czasem uczenia się Kościoła powszechnego, piękna i różnorodności kościołów partykularnych, doświadczania różnych form pobożności, innych metod duszpasterskich. Uczestniczyłem w Rzymie w wielu wydarzeniach pod przewodnictwem Jana Pawła Drugiego. Miałem także możliwość nie tylko obserwacji, ale i uczestnictwa w życiu zakonnym i pracy duszpasterskiej w naszych paulińskich klasztorach w USA i w Niemczech. Jednak pamiętać trzeba było o pracy naukowej. W dwa tysiące pierwszym roku, już po zakończeniu studiów licencjacko-doktoranckich, przygotowywałem się do obrony doktoratu, która planowana była na początek marca. Niestety, w lutym Bóg powołał do siebie mojego ojca. Jego nagła śmierć była ogromnym wstrząsem. Wiele rzeczy trzeba było naraz zmienić, także w życiu najbliższej rodziny. Ostatecznie w czerwcu dwa tysiące pierwszego roku na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim w Rzymie uzyskałem doktorat z prawa kanonicznego. Po powrocie do Polski rozpocząłem pracę jako wykładowca, najpierw w naszym paulińskim seminarium, a od dwa tysiące drugiego

roku w Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie [obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II – przyp. S.J.)] i w kilku zakonnych seminariach duchownych. Zajęć bardzo dużo, ale posługa bardzo wdzięczna. Do dziś, pomimo obecnych zajęć, prowadzę nadal, choć w ograniczonej formie, wykłady z prawa kanonicznego. Daje mi to bardzo dużo zadowolenia. Kontakt ze środowiskiem uniwersyteckim był dla mnie czymś ważnym. W ramach naszego wydziału spotykaliśmy się nie tylko na zajęciach dydaktycznych czy sympozjach naukowych, ale także na wspólnej modlitwie. Do tej pory spotykamy się raz w roku na modlitwie u Bożej Matki na Jasnej Górze. Także zajęcia prowadzone w seminariach zakonnych były dobrą sposobnością do zapoznania się z charyzmatami innych wspólnot.

W dwa tysiące ósmym roku został ojciec wybrany na wikariusza generalnego zakonu paulinów, w dwa tysiące czternastym – na przełożonego generalnego, a czwartego marca tego roku ponownie ojciec został generałem paulinów...

Wszystkie urzędy i zadania, które zostają zlecone do pełnienia przez zakonnych współbraci, są czasowe. W ich wypełnieniu trzeba kierować się wieloma zasadami określonymi przez Kościół. Jednak to, co najważniejsze, to świadomość służby współbraciom w zakonnym powołaniu. Nie jest to łatwe, gdyż różnorodność ludzkich charakterów, różnorodność kulturowa i językowa może być pewną barierą. Paulini obecnie swoją misję pełnią w siedemnastu krajach na czterech kontynentach, łącznie w siedemdziesięciu dwóch domach. Taka rozpiętość geograficzna sprawia, że rzeczywistość zakonu w każdym zakątku naszego globu jest odmienna w zależności od charakteru danego kraju, specyfiki duszpasterstwa czy lokalnej religijności. Jednak charyzmat pauliński wszędzie musi być taki sam. I to jest obowiązek przełożonego generalnego: strzec duchowego i materialnego dziedzictwa zakonu, troszczyć się o wszystkich współbraci. Tylko dzięki Bożej pomocy to zadanie można wypełnić. Ludzkie predyspozycje są zapewne ważne, ale trzeba liczyć przede wszystkim na Bożą pomoc.

Corocznie na przełomie lipca i sierpnia na Jasną Górę wyrusza Kaszubska Piesza Pielgrzymka, która dziewiętnaście dni idzie do Matki Boskiej Królowej Polski, pokonując sześćset trzydzieści

osiem kilometrów. Idzie także czterdzieści innych pielgrzymek na odpust Matki Bożej Częstochowskiej. Jakie znaczenie dla naszej wiary katolickiej mają te pielgrzymki?

Fenomen pielgrzymowania jest głęboko wpisany w naszą polską pobożność. Sanktuaria maryjne od wieków są centrami duchowości. Z tymi cudownymi miejscami wiąże się pielgrzymowanie, które przybiera najprzeróżniejsze formy. Nasze narodowe sanktuarium Matki Bożej Jasnogórskiej, Królowej Polski, jest tym wyjątkowym miejscem, do którego przybywają wierni nie tylko z Polski, ale z całego świata. Samo pielgrzymowanie to wyjątkowe rekolekcje w drodze, czas duchowej odnowy, ale zarazem czas budowania braterskiej wspólnoty. Wraz z Maryją na pielgrzymim szlaku uczymy się Boga, Kościoła, uczymy się bratniej miłości. I trzeba troszczyć się o to, aby to pielgrzymowanie trwało. Nam, paulinom, Boża opatrzność zleciła troskę o wiele sanktuariów maryjnych, miejsc pielgrzymkowych w różnych częściach świata. I choć są one różne, to widzimy, że zawsze w sanktuarium człowiek doświadcza wyjątkowego spojrzenia Bożej Matki, która prowadzi nas do swojego Syna.

Między Jasną Górą a Kaszubami jest odległość mierzona w setkach kilometrów. Czy ojciec generał utrzymuje kontakt z bliskimi na Kaszubach, z wsią rodzinną? Jest ojciec Honorowym Obywatelem Gminy Dziemiany...

Urodziłem się w Dziemianach, tutaj mieszkałem przez dziewiętnaście lat, stąd pochodzi moja rodzina. W parafialnym kościele pod wezwaniem Świętego Antoniego przyjąłem sakramenty chrztu świętego, Pierwszej Komunii Świętej i bierzmowania. Na tutejszym cmentarzu spoczywają moi rodzice i bliscy. Każdy przyjazd do Dziemian to dla mnie wielka radość. Od trzydziestu trzech lat nie mieszkam w Dziemianach, jednak głęboko w sercu noszę wszystkich bliskich i znajomych. Nasza miejscowość w ciągu tych lat się zmieniła, zmienili się mieszkańcy, następuje naturalna wymiana pokoleniowa. Coraz mniej ludzi się już zna i kojarzy. Jednak mimo to wszystko, co tam się otrzymało, pozostaje ważne.

KASZUBSKI TYGIEL 1906/1907

CZĘŚĆ II

A. MAJKOWSKI, F. SĘDZICKI I H. DERDOWSKI

Wprowadzeniem do snucia refleksji na powyższy temat może być wypowiedziane przez A. Majkowskiego w drugiej części artykułu *Prasa niemiecka a Kaszuby* (nr 138 z 1907 r.) przekonanie o polskości Kaszub i Kaszubów. By wzmocnić krytykę niemieckiego poglądu o oddzielnosci Kaszubów od Polaków, zaprezentował on w nim własny pogląd na jedność Kaszubów i Polaków. Jak się wydaje, wypowiedź ta ma spore znaczenie dla poznania tożsamości etnicznej i kulturowej twórcy *Życia i przygód Remusa*, jak również we współczesnym dyskursie o statusie Kaszubów, dlatego warto przytoczyć ją w dłuższym fragmencie:

*Zdaniem moim polskość Kaszub i Kaszubów wcale nie zależy od pytania, czy mowa kaszubska jest narzeczem czy językiem i niebezpiecznie by nawet było polskość tę opierać o rozstrzygnięcie, jakie kiedyś w gronie językoznawców zapadnie. [...] Polskość Kaszub i Kaszubów opiera się Bogu dzięki na innych jeszcze i bardzo silnych podstawach. Wiadomo bowiem, że już za czasów Bolesława Chrobrego [...] dzisiejsze Kaszuby należały kościelnie do diecezji wrocławskiej, łączyła więc je z Polską jedność kościelna. Język polski od owych czasów aż do dziś dnia zawsze był językiem kościelnym i urzędowym na Kaszubach, a postęp kulturalny posługiwał się tym samym językiem. Stąd też nam Kaszubom zupełnie obojętnym, jak grono uczonych nad naszą mową rozstrzygnie. **W rzeczywistości mowa kaszubska do polskiej pozostawała i pozostanie zawsze w roli***

narzecza [wytl. – B. B.]. *Mamy zresztą niedaleko przykład na to, że lud mówiący odrębnym od państwowego językiem, uznanym jako odrębny przez uczonych, jednak uważa w rzeczywistości swoją mowę jako narzecze. Fryzowie mianowicie należący do Rzeszy Niemieckiej, mają odrębny język, więcej spokrewniony angielskiemu niż niemieckiemu, tymczasem uważają się za Niemców, a swój język jako narzecze niemieckie. Tymczasem holenderczycy [tak w oryginale – B. B.] mówią w rzeczywistości narzeczem niemieckim, a mimo to uważają się za odrębny naród i mowę swoją za odrębny język. [...] Więzy, które nas łączą z Polską, nie powstały od dziś dnia [...] w ostatnich czasach jeszcze jednej silnej przybyło nam spójni – i to wspólności doznanego ucisku naszej narodowości. Ci sami Niemcy, którzy by za wszelką cenę chcieli klin wbić pomiędzy Kaszubów i resztę Polski, nie robią różnicy pomiędzy Polakiem a Kaszubą np. przy kolonizacji. Dowód na to: mnożący się na Kaszubach z dnia na dzień Drzymalici¹. **Jeden Bóg, jedna wiara, jedna niedola, to chyba tak silne spójnie, że o zdanie lingwistów o naszej mowie pytać nie potrzebujemy. Tak trzech łańcuchów nikt nie rozerwie, a kto w nie chce klinem bić, na tego klin odskoczy** [wytl. – B. B.].*

Jak sądzę, dobrze by było, gdyby każdy z Czytelników „Pomeranii” poddał własnej analizie powyższe credo kaszubskiej tożsamości luminarza naszej kultury, przywołał je także przy analizie współczesnej sytuacji, specyfiki naszego regionu. Można je także odnieść do o dwadzieścia lat późniejszego

¹ Lektura GG potwierdza, że przykład był dobrze dobrany. Ustawy skierowane przeciwko polskiej społeczności w sprawie uzyskiwania pozwoleń na budowę domów mocno uderzyły także w Kaszuby. Poświadczał to m.in. specjalny fundusz pomocowy dla tych spośród nich, którzy takiej zgody nie uzyskali, i wzmianki o trudach ich życia codziennego (np. nry 118 i 144 z 1907 r.).

spotkania Aleksandra Labudy i Jana Trepczyka z wtedy już zasłużonym kaszubskim działaczem A. Majkowskim. Pokazany im przez tego ostatniego *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* S. Ramułta, zwolennika tezy o odrębności językowej kaszubszczyzny, wpłynął na ich późniejszą, dla wielu bardzo radykalną, postawę w kaszubskim ruchu regionalnym, w tym mocne podkreślanie różnic pomiędzy Kaszubami a Polakami. Natomiast książka ta, jak wykazuje powyższa jego wypowiedź, nie miała dla A. Majkowskiego takiego znaczenia (przynajmniej w 1907 roku), nie wpłynęła na jego przekonanie o sile polsko-kaszubskich więzi. Przeciwnie, opinia innego polskiego naukowca Zygmunta Glogera to przekonanie w nim umocniła. Posłał mu bowiem kilkanaście fotografii kaszubskich starych domów i kościółków: zadziwił się ten uczyony, jak czysto utrzymał się na Kaszubach styl polski. To nie przypadek, że u źródeł postaw kaszubskich działaczy różnych opcji i pokoleń, ich stosunku do Polski i polskości, były także, a niekiedy przede wszystkim, wybitne polskie osobowości.

Idąc za treścią GG: w przypadku A. Majkowskiego (i na pewno nie tylko jego) kolejnym powodem opowiedzenia się za polsnością były skutki polityki niemieckiego państwa, które w opinii działacza doprowadziły do zaniku wielu przejawów rodzimych kaszubskich tradycji. Jak one wyglądały wcześniej, a jak później – częściowo wyjaśniają jego retoryczne pytania odnoszące się do ubioru: *Któż to sprawił, że wieśniak dzisiejszy na Kaszubach wygląda jak oberwany mieszczanin? Któż to sprawił, że białki nasze porzuciły swe śliczne czepki i szpecą się czupiradłami straszliwego majestatu Panie [tak w oryginale – B. B.], podobnymi do gniazd, rychło patrząc, a bocian lub wrona zleci? Kto to zdarł gburom naszym swojskie kanele z głów i poważne suknie z krzepkiego ciała i ubrał ich w kusą tandetę żydowską?* (nr 139 z 1907 r.).

A. Majkowski jest obecny też na wielu innych stronach GG. Na pewno kryje się pod niektórymi zamieszczonymi w niej tekstami, opublikowanymi anonimowo lub pod nierozwiązanym pseudonimem. W szczególności dotyczy to artykułików, których był co najmniej inspiratorem, piętnujących stosunki narodowościowe w Kościerzynie, zbyt uleganie przez polskie społeczeństwo naciskom germanizacyjnym oraz wspomagającym te naciski działaniom miejscowego proboszcza. Najczęściej występuje jako bardzo aktywny uczestnik szeregu zebrań, wieców polskich organizacji, spotkań wyborczych, współorganizator różnych polskich przedsięwzięć. Na przykład w marcu 1907 roku na wiecu rzemieślników i robotników, zorganizowa-

nym przez Zjednoczenie Zawodowe Polskie, wygłosił wykład o znaczeniu rzemiosła i sprawy robotniczej ze stanowiska historycznego oraz zabierał głos w dyskusji (nr 33 z 1907 r.). Na pierwszym wiecu tej organizacji w Kościerzynie, w lipcu 1906 roku, był jednym z dwóch głównych mówców, jak odnotowano w sprawozdaniu: *przemówił krótko, ale do serca, kładąc nacisk na hasło „Jeden za wszystkich, wszyscy za jednego”* (nr 88 z 1906 r.). W GG A. Majkowski zamieszczał też krótkie informacje związane z jego praktyką lekarską, na przykład: *Przeprowadziłem się i mieszkam obecnie przy Długiej ulicy w domu Pani Wędkowskiej. Dr Majkowski lekarz prakt. w Kościerzynie* (nr 125 z 1907 r.).

Oczywiście A. Majkowski nie działał w osamotnieniu. Zwraca uwagę fakt, że obok niego na większości publicznych zebrań byli aktywni także między innymi Tomasz Rogala i Franciszek Sędzicki. Wydaje się nawet, że T. Rogala przewyższał Majkowskiego pod tym względem energią, częściej był wymieniany jako inicjator, dyskutant wieców i spotkań, przewodniczył im. A. Majkowski również podejmował takie inicjatywy, wygłaszał referaty, prowadził obrady itp., natomiast F. Sędzicki był wyłącznie sekretarzem zebrań i zabierał głos w dyskusji. Na podstawie prasowych relacji można obserwować różnice charakterologiczne pomiędzy nimi i innymi działaczami, ich pozycję w środowisku. Warto dopowiedzieć, że dzięki jednej z nich znamy publiczny debiut przyszłego autora *Jestem Kaszubą: W dyskusji zabrał głos Sędzicki z Rotenberga, który po raz pierwszy publicznie wystąpił, ale ze zadania swego dobrze się wywiązał* (nr 88 z 1906 r.).

Przewyższał natomiast F. Sędzicki wszystkich miejscowych działaczy liczbą publikowanych wierszy. Na łamach GG w latach 1906–1907 ukazało się kilka pierwodruków jego wczesnych utworów, w części nieodnotowanych w wykazie twórczości (J. Schodzińska, *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk–Wejherowo 2003, s. 292). Jeden z wierszy, jak sądzę, może być uznany za kwintesencję postawy, regionalnej działalności autora. W *Niech żyją nam Kaszuby* (nr 57 z 1906 r.), po podkreśleniu polskości Kaszubów, Sędzicki uznaje, iż wszystko, co najpiękniejsze, najlepsze jest na Kaszubach. Ceni wszelakie zawody (stany), lecz najważniejszy jest kaszubski gbur. Wszędzie w Polsce wielbią Boga, jednak on co roku idzie do Wejherowa (na tutejszą kalwarię). Tatry są piękne, ale milsze mu są szymbarskie wzgórza. Lubi i wódkę, i wino, i piwo, jednak nad nie przedkłada kaszubski miód itd. Innymi słowy, by stać się ponadprzeciętnym uczestnikiem kaszubskiego ruchu regionalnego, Sędzicki nie

W Ekspedycji
„Gazety Gdańskiej“
 można nabyć

następujące książki powieściowe i naukowe:

Ben Hur. Opowiadanie historyczne z czasów Jezusa Chrystasa, z licznymi ilustracjami. Broszurowany egzemplarz 3.00 mk.
 i W ozdobnej oprawie . . . 5.00 mk.

Chata wuja Tomasza. Powieść z życia marzynów. Ozdobiona 78 rycinami. Broszurowany egzemplarz 4.00 mk.
 W ozdobnej uprawie . . . 6.00 mk.

Górka Klemensowa. Powieść z czasów zaprowadzenia chrześcijaństwa na Ślązku — 40 mk.

— **Królowa Jadwiga** — Władysław Jagiełło — Władysław Warneńczyk. Opowiadanie historyczne . . . — 35 mk.

Soteris. Opow. histor. — 40 mk.

Wieniec i korona. Historyczne opowiadanie — 40 mk.

Odpusć nam. Powieść historyczna z czasów wojny francusko-niemieckiej 1870-71 — 60 mk.

Skarbeczyk strzech polskich — 30 mk.

Książdz Maćkiewicz, bojownik za wiarę i wolność — 25 mk.

Dzieje Narodu Polskiego z 62 ilustracjami i mapą. Broszurowany egzemplarz 1.00 mk.
 Kartonowany egzemplarz . . . 1.10 mk.
 W ozdobnej oprawie . . . 1.50 mk.

Mapa Polski z roku 1772 — 20 mk.

Białowieża w Albumie. W ozdobnej oprawie z złotocnymi wyciskami 2.00 mk.

Kaszuba pod Widnem.
 Na dwusetną rocznicę
 oswobodzenia Niemców i kręscyjanstwa
 z tureckiego jarzma w roku Pańskim 1683
 napisał
 Jarosław Derdowski.
Cena 25 fen., z przesytką 28 fen.
 Pieniądze nadsyłać należy naprzód.
 Na porto dołączać należy 10 fen.

Ekspedycya „Gazety Gdańskiej“
 Gdańsk (Danzig) Vorstädt. Graben 49

NR 142 z 1907 r.

potrzebował poznania wielkiej przeszłości Kaszubów (szczególnie tej odległej, mitycznej), utwierdzenia w ich językowych, kulturowych odrębnościach czy jakiejś szczególnej podniety lekturą wybitnego dzieła. Wielkość Kaszub i rodzimej kultury dostrzegął blisko, wokół siebie, i to wystarczyło, by całym swoim życiem zaangażować się na rzecz rodzimego regionu i jego kultury. W tym, myślę, różnił się od swoich przyszłych adwersarzy, *zrzeszcinców* A. Labudy i J. Trepczyka, na których postawę mocno wpłynęły poglądy S. Ramuła, zaprezentowane im przez A. Majkowskiego, na którego z kolei silnie oddziaływały wizerunki kaszubskich książąt w Gryfii (A. Majkowski, *Wspomnienia moje*, „Teki Pomorska” 1938, nr 5). Takie porównania zapewne można by snuć do czasów nam współczesnych.

W innym wierszu F. Sędzicki pokazuje się z odmienną stroną. Gdy literalnie czyta się *Świętopelka Wielkiego. Książca kaszubskiego (1220–1266)* (nr 91 z 1907 r.), to wyraźnie widać, że myślą przewodnią jest ukazanie, iż Kaszubi nie tyle są Polakami, ile braćmi Polaków. Kaszubska samodzielność jest też wyrażona w stwierdzeniu, że Kaszubi mieli w swojej historii równych Polsce *wielkich królów* [wytl. – B. B.] i *hetmanów*, własni królowie to przecież symbol samodzielności i niepodległości. Wiersz *Alpuhara Kaszubska*² (nr 86 z 1907 r.) to najlepszy dowód ogromnego wpływu na F. Sędzickiego polskiej literatury romantycznej. Nawiązuje bowiem w nim bezpośrednio do ballady Adama Mickiewicza *Alpuhara* z poematu *Konrad Wallenrod*.

Często się mówi, że twórczość F. Sędzickiego jest prosta, zrozumiała, jednak nawet pobieżne przyjrzenie się tylko części jego utworów opublikowanych w GG w latach 1906–1907 pokazuje, że nie jest ona wcale tak jednoznaczna, daje też sporo okazji do snucia różnych refleksji.

Hieronim Derdowski występuje w przejranych numerach GG marginalnie, okazynie. Kilkakrotnie pojawiają się w nich anonse o możliwości nabycia jego książki *Kaszuba pod Widnem. Na dwusetną rocznicę oswobodzenia Niemców i kręscyjanstwa z tureckiego jarzma w roku Pańskim 1683* (np. nr 19 z 1906 r.). Mimo zachęty (reklamowano ją dłużej) nie znajdowała nabywców. Natomiast najwybitniejsze dzieło Derdowskiego, epepeja *O Panu Czorlińskim co do Pucka po sece jachoł*, już wtedy zaczęło żyć własnym życiem i weszło „pod strzechy”. Występujące w utworze wątki były coraz powszechniej znane. Ciekawym tego świadectwem jest korespondencja, co w tym kontekście znamienne, z powiatu świeckiego (nr 116 z 1907 r.). Jej autor – jak przypuszczam – z pewną przesadą pisał, że na Kaszubach nie ma żadnego polskiego

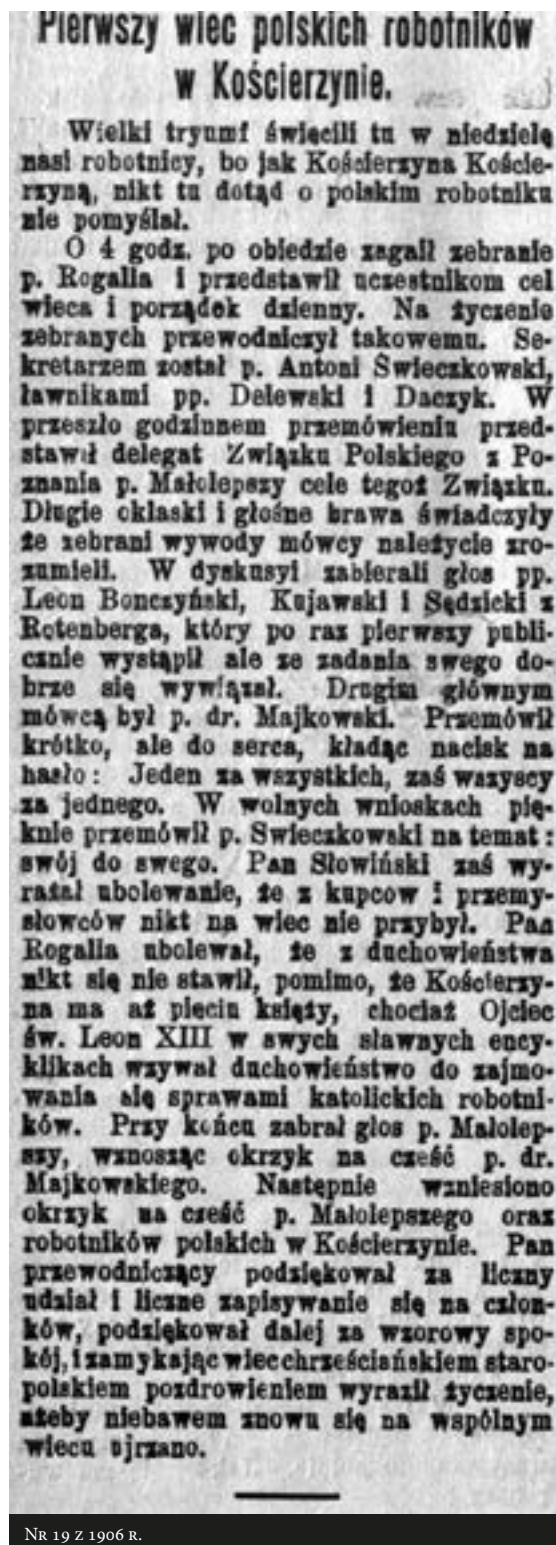
² W GG nazwiska autora *Świętopelka Wielkiego* i *Alpuhara kaszubskiej* nie ujawniono. Ustaliłem je za J. Schodzińską (zob. J. Schodzińska, *op. cit.*, s. 292 i F. Sędzicki, *Utwory kaszubskie*, Gdańsk 2014, s. VII).

kuśnierza, a dawniej kuśnierz ś. p. Dobrowolski w Kościerzynie zaopatrywał swoich ziomków w słynne kapuzy (o jakich Derdowski w swej książce o Czorzynie wspomina). W tej wypowiedzi interesujące jest też umiejscowienie fragmentu literackiej narracji w konkretnej ówczesnej rzeczywistości.

Z OPINII O KASZUBACH

Na łamach prezentowanego czasopisma znajduje się zaskakująco dużo różnorodnych opinii o Kaszubach. Choć profil pisma determinował wartość, to w sumie opinie owe nie są jednostronne. Najbardziej wyraziste, a jednocześnie krytyczne wobec społeczności kaszubskiej są przytaczane wypowiedzi niemieckie o Kaszubach. Na pewno w ten sposób chciano zoptymalizować w ich oczach politykę niemieckiego rządu, ukazać, że Niemcy ich nie szanują. Najmocniej w ten nurt wpisuje się przywołanie przez przeciwnika „socjalistów na Kaszubach” zdania niemieckiego kapłana: *Kaszubi to taki naród [lud – B. B.], o którym się nie wie, gdzie się było kończy, a gdzie rozpoczyna człowiek* (nr 50 z 1906 r.). Zapewne tak skrajna opinia, jeżeli nie była celowo wyolbrzymiona, to na pewno odosobniona. Znamienne jednak, że występowanie wśród Niemców negatywnej, poniżającej Kaszubów opinii, potwierdził także A. Majkowski, cytując fragment artykułu z berlińskiego „Tägliche Rundschau”: *Wyras Kaszuba ma nieprzyjemny przysmak także dla gdańszczanina, za którego murami zaczyna się terra cassubica [...] Człowiek się formalnie otrząsa, jakoby chciał odżegnać od siebie drobne zwierzątka, które się uważa jako nieodstępny przypadek Polaków i Kaszubów* (nr 137 z 1907 r.).

Jak się wydaje, najczęściej w GG Kaszubi byli określani przymiotnikami: biedni, pokorni, poczciwi itp. Przy tym podawano, że brakuje im wiedzy, żyją w ciemności (nr 146 z 1906 r., nr 77 z 1907 r. i inne). Określenia te pochodziły zarówno od redakcji, jak i korespondentów terenowych, podpisujących się jako „Kaszub”, „Stary Kaszub” itp. Było to związane z misją, którą czasopismo realizowało wśród społeczności kaszubskiej. Kaszubi byli biedni, nie mieli wiedzy, bo byli pod naciskiem niemieczyny, nie mieli dostępu do przejawów polskiej kultury, poczciwi natomiast, gdyż znosili spokojnie germanizacyjny nacisk. Dlatego takie określenia pojawiały się też w większości wezwań (reklam) do Kaszubów, by zapoznawali się z GG, bo to ich wyrwie z (kulturowej) biedy, ochroni przed utratą wiary katolickiej i germanizacją, da im wiedzę, a także materialny dobrobyt.

Takie podejście mocno irytowało stronę niemiecką, uznającą, że prawdziwy awans kulturalny, cywilizacyjny Kaszubi osiągną jedynie poprzez przyswajanie szeroko pojmowanej kultury niemieckiej, z założenia stojącej na o wiele wyższym poziomie niż polska³.

³ Szerzej zostanie to ukazane w projektowanym artykule o strajkach szkolnych na Kaszubach w latach 1906–1907.

Połączenie sfery ideologicznej i materialnej w kontekście polsko-niemieckiej rywalizacji o Kaszubów dobrze widoczne jest w oświadczeniu dyrektora Banku Kaszubskiego w Wejherowie Alfonsa Chmielewskiego. Dyrektor zaprotestował przeciwko zamieszczonemu w oficjalnym niemieckim orędowniku powiatowym oskarżeniu założycieli tej placówki o nadanie polskiemu przedsiębiorstwu nazwy „kaszubski” wyłącznie po to, *aby Kaszubów łatwiej zjednać dla wszechpolskich dążeń, bo polscy agitatorzy posługują się ekonomicznymi środkami do osiągnięcia narodowych celów*. Pośrednio z tej wypowiedzi wynika, iż o ile Polacy uznawali Kaszubów za zbyt ulegających germanizacji, to Niemcy mieli im za złe łatwość przyswajania polskiej kultury i angażowanie się w polski ruch narodowy lub/i co najmniej obawiali się tego. W odpowiedzi A. Chmielewski podniósł inną cechę Kaszubów, przypisywaną im też w wielu innych artykułach w GG: wewnętrzny opór przy posługiwaniu się rodzimym językiem. Podkreślił, że współtwórcom banku przyświecała *wyłącznie dążność kaszubska. Pragnienie, aby wszystkie dzieci Kaszub ukochały nade wszystko swą kaszubszczyznę, aby się swojej mowy nie wstydzili, tylko się nią szczyliły, przez co założenie banku da biednym Kaszubom dobrobyt, a z nim poczucie własnej godności* (nr 85 z 1906 r.).

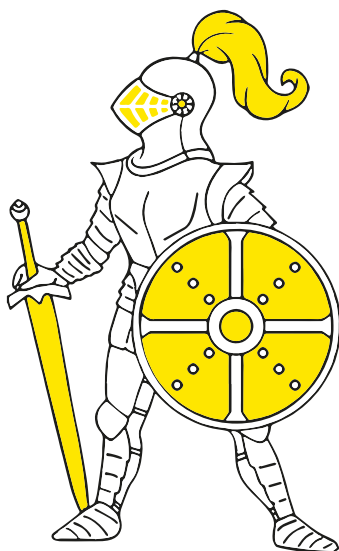
O ile wzmianki o poniżających Kaszubów określeniach stosowanych przez Niemców występują na łamach GG stosunkowo często, to wyjątkowo rzadko znajdziemy potwierdzenie, że także Polacy stosowali wobec nich pogardliwe epitety. Najbardziej wymowne pod tym względem jest uzasadnienie, dlaczego według pierwotnych zamierzeń grono polskich patriotów chciało w Kościerzynie budynek polskich spotkań i instytucji nazwać Domem Kaszubskim (przyszły Bazar): *ażeby zdjęć ostatecznie z nazwy Kaszuba ostatni cień pogardy i lekceważenia, jakim tą nazwę okryła złość wrogów i nieznanostwo swoich. Chcemy przez tą nazwę okazać, że pragniemy jako Kaszubi stanąć w szeregu obrońców naszych najświętszych dóbr i żądać tego samego poszanowania naszego nazwiska, jak bracia nasi: Wielkopole, Mazurzy, Ślązacy!* Na pewno inicjatorem tych słów był współtwórca Bazaru A. Majkowski. Jeszcze bardziej potwierdza to drugi argument tego uzasadnienia, by zastosować w nazwie przymiotnik „kaszubski”: *ażeby zaznaczyć przed wrogami i ziomkami, że co kaszubskie to i polskie*. Intryguje koniec fragmentu innej części jego wypowiedzi: *Z żalem nawet wyznać należy, że nasi bracia nad Wartą i dalej aż do ostatniego czasu nie znali nas jako Polaków, nawet znać nas nie*

chcieli. Mianem Kaszuba zaszczycają w Księstwie [Poznańskim – B. B.] po dziś dzień jeszcze niemieckich kolonistów nadnoteckich (nr 152 z 1906 r.). Czy to ostatnie może być potwierdzeniem, że już w średniowieczu Wielkopoleanie nazywali Kaszubami mieszkańców terenów nadnoteckich (byli nimi przecież Pomorzanie, których po kilku wiekach zastąpili Niemcy)?

Oczywiście nagminnie w GG uwidaczniano religijność Kaszubów, ich przywiązanie do wiary i katolickiego Kościoła. Tym bardziej że bezpośrednio łączono to z polskością, co wykorzystywano, by nie dopuścić do ich germanizacji, bo *Bracia Kaszubi kochają tych co za wiarę św. i język ojczysty cierpią* (nr 84 z 1906 r.). Jednocześnie obawiano się, że tę cechę Kaszubów Niemcy wyzyskają w działalności germanizacyjnej, gdyż w imię wiary i Kościoła gotowi oni są wszystko za darmo dać (nr 49 z 1907 r.). O poziomie ówczesnych wymagań związanych z praktykami religijnymi świadczy narzekanie anonimowego „wiarusa kaszubskiego” na upadek obyczajów i moralności religijnej, gdyż *pewien obywatel wiejski, który w drodze do kościoła w Przędzku palił cygaro zamiast w skupieniu ducha przygotować się do służby Bożej* (nr 127 z 1907 r.). Wbrew pozorom przekaz w GG o religijności kaszubskiej nie jest całkowicie jednostronny i jednoznaczny. Warto tutaj przytoczyć wymowną anonimową korespondencję z Wejherowa (nr 18 z 1907 r.). Jej autor krytykuje, że większość miejscowych kupców w święta miała otwarte sklepy, czyli zarówno sprzedający, jak i kupujący nie przestrzegali przykazania o obowiązku uczczenia dnia świątecznego. Zaznacza też: *Starsza generacja Kaszub nie zna różnicy pomiędzy katolicyzmem a polskością*. Szkoda, że w swojej opinii nie podał, czy tym samym młodzi Kaszubi przechodząc na protestantyzm, nadal czuli się Polakami (Kaszubami), czy też zmieniając tożsamość narodową na niemiecką, wciąż pozostawali katolikami, a może jedno i drugie?

To tylko niektóre kaszubskie wątki z przejrzanego czasopisma. Jego lektura nie pozwala na pełne sformułowanie wniosków z prezentowanych zagadnień. Na pewno jednak je ułatwia, ukazując jednocześnie, jak różnorodne było życie Kaszubów na początku ubiegłego wieku i z jak odmiennych perspektyw można ich opisywać oraz oceniać.

BOGUSŁAW BREZA

WARCISŁAW II

MŁODSZY SYN ŚWIĘTOPEŁKA GDAŃSKIEGO

W ostatnich latach wzrosła wiedza o trzynastowiecznych dziejach Pomorza Wschodniego i jej władcach z dynastii Sobiesławiców. Świadectwem tego są biografie Świętopełka gdańskiego i Mściwoja II. Warto więc, dla uzupełnienia, przypomnieć postać syna pierwszego i brata drugiego, księcia gdańskiego Warcisława II.

Warcisław II był jednym z trzech znanych synów Świętopełka, który w 1226 roku zrzucił zwierzchnictwo Piastów i został pierwszym niezależnym księciem gdańsko-pomorskim z dynastii Sobiesławiców. Pierworodnym synem tego władcy był Mściwoj II, co poświadczyły współczesne źródła, nazywając go *primogenitus*. Ten urodził się ok. 1224 roku, a być może dokładnie w tym roku, co sugeruje prof. Błażej Śliwiński w swojej wnikliwej biografii tego księcia. Po raz pierwszy zaś Mściwoj II został wymieniony z imienia w bulli z 1231 roku, w którym papież brał w opiekę księcia gdańskiego i jego pierworodnego syna. Historycy uznają to za dowód, że Mściwoj II był szykowany na następcę Świętopełka. Matką Mściwoja II była Eufrozyna, najprawdopodobniej córka księcia kaliskiego Władysława Odonica z rodu Piastów.

Natomiast drugi brat Warcisława, Jan, jest znany tylko z jednej zapiski w *Nekrologu Oliwskim*. Informuje ona, że powyższy syn Świętopełka został zabity 22 września, brakuje jednak daty rocznej. Historycy uważają więc, iż Jan mógł zginąć najpóźniej w 1248 roku, np. podczas walk z zakonem krzyżackim. Od tej daty bowiem pozostali synowie Świętopełka regularnie pojawiają się w źródłach. Z drugiej strony Jan mógł pochodzić ze związ-

ku pozamałżeńskiego. Identyfikowano go nawet z członkiem kapituły w Kamieniu, żyjącym do 1299 roku, choć podano to w wątpliwość.

Znane są także trzy lub cztery siostry Warcisława II. Różnica wynika z tego, iż jedna z ich, nieznaną z imienia, jest niekiedy identyfikowana z Salomeą, o której niewiele wiadomo. Najstarsza była Eufemia, wydana za księcia Rugii Jaromara ok. 1240 roku. Warcisław mógł więc jej nie znać. Przeciwny wniosek można natomiast wysunąć w stosunku do Damroki, późniejszej pani na Chmielnie. Zmarła ona ok. 1280 roku, mogła się więc urodzić w okresie zbliżonym do Warcisława. Być może to ona oraz wspomniana anonimowa żona Henryka „de Keuerbergh” z 1273 roku były rodzonymi siostrami tego księcia, a więc zrodzonymi z jednej matki, o czym niżej.

KIEDY URODZIŁ SIĘ WARCISŁAW II?

Nieznana jest dokładna data narodzin Warcisława II, co jest typowe dla biografii osób żyjących we wcześniejszym średniowieczu. Współcześni zazwyczaj nie notowali tego wydarzenia w źródłach, nawet w wypadku potomków panujących, ze względu na wysoką śmiertelność niemowląt. Wobec tego do ustalenia tej informacji dochodzi

KOŚCIÓŁ NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSA z XII-XIV w. w BUKOWIE MORSKIM (GMINA DARŁOWO, POWIAT SŁAWIEŃSKI). POZOSTAŁOŚĆ PO KLASZTORZE CYSTERSÓW, W KTÓREGO ZAKŁADANIU UCZESTNICZYŁ MŁODY WARCISŁAW II. FOT. WIKIPEDIA COMMONS

się pośrednio, na podstawie pierwszych wzmianek o danej postaci. I tak XIX-wieczny badacz dziejów Pomorza, pastor Ludwig Quandt, a później także genealog Sobiesławiców Ernst Bahr, informację taką widzieli już we wspomnianej wzmiance na temat pierworództwa Mściwoja II, co świadczyłoby o tym, że miał brata już wtedy, czyli na początku lat 30. Jednak nie wszyscy historycy zgodzili się, że jest tu mowa o Warcisławie.

Po raz pierwszy Warcisław II pojawił się na kartach dziejów 2 grudnia 1248 roku. Razem z innymi poświadczył wystawiony wtedy przez swego ojca Świętopełka dokument, który stanowił jeden z przywilejów lokacyjnych przyszłego klasztoru w Bukowie (dziś Bukowo Morskie) w ziemi sławieńskiej. Opierając się na tej informacji, sięgano więc także do często stosowanej metody, w której główną rolę pełni kryterium wieku sprawnego. W tym rozumieniu przed ukończeniem określonego roku życia potomek władcy nie mógł dokonywać czynności prawnych. Dawniej powszechnie uważano, że powyższa granica wynosiła przynajmniej 12 lat. Taki miernik przyjął np. ks. Stanisław Kujot, autor imponujących *Dziejów Prus Królewskich*. Według niego Warcisław urodził się więc najpóźniej w 1236 roku. Późniejsi badacze wskazali jednak, że kryterium lat w XIII wieku nie było jeszcze sztywno ustalone i wynikało raczej nie z kalendarza, ale faktycznej dojrzałości.

Niemniej podana wyżej data wydaje się prawdopodobna i to z kilku względów. Na pewno War-

cisław nie urodził się wcześniej i nie był w wieku uprawniającym do udziału w walce, czyli 18 lat. Nie ma bowiem o nim informacji przy okazji wojny przeciwko zakonowi krzyżackiemu, toczonej w latach 1242–1248. Nawet gdyby był za młody na bezpośredni udział w bojach, to powinien pojawić się przy zawieraniu traktatu pokojowego na Kowalowym Ostrowie 24 listopada 1248 roku. Podobnie jak poświadczający ten układ Mściwoj II, był bowiem dziedzicem księstwa, jednak i tutaj go brak. Wynika więc z tego, że młody Warcisław II przebywał z dala od objętych walkami terenów nadwiślańskich. Pierwsze dwie informacje źródłowe o tym księciu – wspomniana z 1248 roku oraz kolejna, z 5 kwietnia 1252 roku – wymieniają go w Słupsku. Hipotetycznie więc to w tym grodzie przebywał w omawianych latach młody Warcisław. Wyrażono nawet pogląd, iż starania o bezpieczeństwo młodszego z synów miały związek z sytuacją Mściwoja II, który przebywał od 1243 roku w krzyżackiej niewoli jako zakładnik, co groziło mu nawet śmiercią. Wobec tego hipotetycznie Świętopełk jako swego ewentualnego następcę mógł dopuszczać właśnie Warcisława, konieczne więc było jego ocalenie. Jednak po zawarciu wspomnianego pokoju na Kowalowym Ostrowie 24 listopada 1248 roku Mściwoj II odzyskał wolność.

Można także założyć, iż Warcisław II był wtedy pod opieką matki, mógł więc mieć nawet mniej niż 12 lat. I tutaj należy poruszyć problem, kto nią był. Starsi historycy wskazywali na Eufrozyne, matkę Mściwoja II. Zachowała się jednak wzmianka, iż zmarła ona w 1235 roku, a być może dwa lata wcześniej. Tacywięcbadacze, jak wspomniany L. Quandt, a najbardziej wyczerpująco Edward Rymar, wykazali, że Warcisław był synem Ermengardy, córki Henryka I, hrabiego ze Szwerynu (Schwerin) w Meklemburgii. Jak się wskazuje, małżeństwo między hrabianką a Świętopełkiem miało kontekst polityczny, co było spotykane w zdecydowanej większości mariaży dynastycznych. Ermengarda bowiem, jak się przyjmuje, była dziedziczką ziemi sławieńskiej. Prawa do tego obszaru uzyskiwały po swojej babce, zwanej w źródłach panią ze Sławna. Świętopełk więc, żeniąc się z nią, chciał uzyskać prawa do wspomnianego obszaru lub raczej już zalegalizować jego podbój, który dokonał się ok. 1236 roku. Wtedy też doszło najprawdopodobniej do małżeństwa z Ermengardą (która jeszcze w kwietniu tego roku była wzmiankowana jako niezamężna), a niedługo później – narodzin Warcisława II. Przypieczętowany tym sojusz Świę-

topelka z hrabiami ze Szwerynu miał również na celu wspólne przeciwstawianie się zakusom Danii, która w tym czasie dążyła do odzyskania dominacji na południowych wybrzeżach Bałtyku. Dokładnie wykazał to w swoich książkach Marek Smoliński. By zobrazować zagrożenie, warto tylko przypomnieć, iż Pomorze Gdańskie już raz musiało uznać zwierzchność Waldemara I w 1210 roku, prawdopodobnie w wyniku najazdu. O tym ostatnim mogą świadczyć odkrycia archeologiczne na terenie Gdańska.

Co więcej, historycy uznają, iż młodszy syn Świętopelka odziedziczył po matce prawa do Sławna. Dowodem na to byłoby wspólne poświęcenie przez Wacisława i Ermengardę przywileju z 1252 roku. Dotyczył on bowiem, podobnie jak dokument z 1248 roku, nadania wsi właśnie w ziemi sławieńskiej na rzecz cystersów z Dargunia (obecnie: Dargun w Niemczech), którzy wkrótce założyli tutaj klasztor w Bukowie. Także później, w 1268 roku, Wacisław II, już jako książę gdański, potwierdzał wszystkie dotychczasowe nadania dla tego klasztoru. Sama Ermengarda była jeszcze wzmiankowana w 1270 roku jako właścicielka Smolna w ziemi puckiej oraz jako ofiarodawczyni klasztoru św. Krzyża w Brunzswiku.

Podsumowując, można ostrożnie przyjąć, iż Wacisław urodził się po 1236 roku, jednak raczej przed 1238 rokiem. Przemawiałyby za tym kolejna wzmianka, która może być związana z tym księciem, mówiąca o jego czynach wojennych.

U BOKU OJCA

Dotyczy ona wojny o Nakło. We wrześniu 1255 roku Mściwoj II zdobył ten gród, należący do księcia poznańskiego Przemysła I. Siły wielkopolskie w odpowiedzi wybudowały naprzeciwko nowy tzw. przeciwgród, zwany Nowym Nakłem, z którego próbowały odzyskać starą warownię. Natomiast w Wielki Piątek 14 kwietnia 1256 roku, jak przekazuje *Rocznik kapituły poznańskiej*, na miejsce z posiłkami przybył książę Świętopelk w towarzystwie nienazwanych z imienia brata i synów. Tych drugich historycy identyfikują właśnie z Mściwojem II i Wacisławem II. Obecny z nimi stryjem był natomiast najprawdopodobniej Racibor, wcześniej książę z Białogardy nad Łebą. Z przekazów wspomnianego *Rocznika* i *Kroniki wielkopolskiej* wiadomo, że wojna zakończyła się wkrótce pokojem w Kcyni, w wyniku którego Nakło wróciło do Przemysła I w zamian za wysoki okup 500 grzywien.

Ze wzmianki o prawdopodobnym udziale Wacisława II w wyprawie na Nakło można wywieść

PIECZĘĆ KONNA ŚWIĘTOPELKA. NIEMAL IDENTYCZNĄ POSIADAŁ WACISŁAW. FOT. WIKIPEDIA COMMONS

dalsze hipotezy. Według wspomnianego już B. Śliwińskiego udział Mściwoja II już w pierwszej fazie konfliktu hipotetycznie wskazuje na posiadanie przez tego księcia własnej dzielnicy w południowej części państwa, a dokładnie – na ziemiach ze stolicą w Raciążu, tym bardziej że ten ostatni gród został w odwecie zniszczony przez wojska Przemysła I. Analogicznie więc późniejsze przybycie Wacisława II razem z ojcem i stryjem może świadczyć o tym, iż – podobnie jak ci ostatni – posiadał on własną dzielnicę w północnej części państwa. Co prawda nie ma bezpośredniej wzmianki potwierdzającej ten stan rzeczy, jednak przemawiałyby za tym dalsze poszlaki. Mianowicie, jak przypuszcza M. Smoliński, książęta wschodniopomorscy mogli przejąć sposób wychowania spotykany na dworach południowego wybrzeża Bałtyku. Polegał on na przebywaniu młodych książąt w ich przyszłych dzielnicach. Przesłanką do takiego samego wniosku w wypadku Wacisława II mogłaby być mała liczba wzmianek o nim, które zachowały się do połowy lat 60. Przebywałby on bowiem nie na dworze ojca, ale już własnym. Z drugiej strony przybycie razem z ojcem mogło być wynikiem po prostu tego, że przebywał jeszcze na jego dworze, a udział w wyprawie był elementem swoistej nauki walki i władzy.

Również kolejne dwa wystąpienia Wacisława II wymieniają go u boku Świętopelka. 27 lipca 1257 roku w Białogardzie nad Łebą poświęcał wraz z bratem i stryjem Raciborem nadanie wsi Wierzchucino dla klasztoru cysterek w Żarnowcu. Choć mówiący o tym przywileju uznaje się za późniejsze fałszerstwo, to jednak zawarte w nim informacje przyjmuje się jako prawdziwe. Dokument taki nazywany jest falsyfikatem formalnym. Z drugiej

jednak strony obecność Warcisława II nie musiałyby przeczyć posiadaniu przez niego dzielnic. Więcej wątpliwości budzi druga ze wzmianek. Chodzi o pozbawiony daty dzienną dokument z 1259 roku, mówiący o tym, że Świętopełk nadał klasztorowi norbertanek w Żukowie wieś Ręboszewo za wolą i zgodą znów Racibora, Mściwoja II i Warcisława II. Oprócz tego zachowały się jednak jeszcze trzy przywileje dotyczące nadania tej samej wsi, ewentualnie razem z innymi. Od lat w nauce trwa dyskusja nad tym, który z nich jest autentyczny. Za prawdziwością tego z 1259 roku opowiadali się m.in. Max Perlbach, Antoni Czarowski i Gerard Labuda, brakuje także motywu fałszerstwa. Jednak wobec wielu wątpliwości należy się raczej zgodzić ze zdaniem M. Smolińskiego, według którego na temat powyższej wzmianki nie da się wyciągnąć pewnych wniosków dotyczących pozycji synów Świętopełka. Tym samym nie jest pewne, czy Warcisław II już wtedy posiadał swoją dzielnicę; być może, jeśli w ogóle, stało się to w późniejszych latach. Nie wiadomo także, gdzie się znajdowała. Można tylko domniemywać, iż była to ziemia sławieńska, do której miał prawa, lub ziemia słupska, gdzie przebywał w czasie swej młodości.

DILECTISSIMUS FILIUS

O otrzymaniu tej drugiej może jednak świadczyć kolejna imienna wzmianka o Warcisławie II. Pojawia się ona przy okazji wydarzenia, które znacząco wpłynęło na losy tej osoby i dzieje Pomorza Wschodniego w najbliższych latach. Mianowicie 20 września 1264 roku w Kamieniu na Pomorzu Zachodnim Mściwoj II, tytułujący się księciem w Świeciu, oddał tamtejszą dzielnicę i wszystkie swoje ziemie na własność księciu szczecińskiemu Barnimowi I z dynastii Gryfitów. Ponadto zobowiązał się uczynić to samo z terytoriami, które w przyszłości przejmie od swojego ojca i brata. Warto zauważyć, iż dwaj ostatni zostali wymienieni osobno, co może sugerować, iż Warcisław II posiadał już własną dzielnicę.

Za powiązany z powyższym aktem, a jednocześnie świadczący o konflikcie, uznaje się także dokument Świętopełka wystawiony w Sławnie 21 sierpnia 1265 roku, dotyczący nadań dla klasztoru w Bukowie. Pierwszym z wymienionych świadków został tutaj Warcisław II, nazwany w dodatku *dilectissimus filius*, czyli „najdroższy syn”, tłumacząc za M. Smolińskim, który poświęcił

osobną rozprawę stosunkom między Świętopełkowicami. Brakuje natomiast wśród świadków Mściwoja II.

Historycy oba wspomniane dokumenty uważają za przejaw ważnych wydarzeń politycznych na Pomorzu Wschodnim oraz zmian w sukcesji w ramach dynastii Sobiesławiców. Widzą w nich bowiem źródło późniejszego objęcia przez Warcisława II książeckiego tronu gdańskiego po śmierci Świętopełka (10/11 stycznia 1266 roku), wbrew jakoby wcześniejszym ustaleniom, według których to Mściwoj II miał być następcą.

Jednak po kolei. Wysłunięto już szereg możliwych przyczyn aktu Mściwoja II z 1264 roku. Sugerowano na przykład, że był to element domniemanego sojuszu z władcami Pomorza Zachodniego przeciwko Rugii lub zakonowi krzyżackiemu. Jednak większość badaczy uważa, iż był to wynik konfliktu w rodzinie Świętopełka, między nim i Warcisławem II z jednej strony a Mściwojem z drugiej. Nieznane jest źródło tego sporu, często wskazywano na sprawę sukcesji po Świętopełku. B. Śliwiński, a wcześniej Kazimierz Jasiński zasugerowali jednak, iż konflikt najpierw miał podłoże społeczne. Jak wskazał pierwszy z badaczy, po zawarciu pokoju z zakonem krzyżackim w 1253 roku Świętopełk

przestał wspierać walczących o wolność po drugiej stronie Wisły powstańców pruskich. Wywołałoby to sprzeciw ich rodaków, którzy w poprzednich latach emigrowali na teren Pomorza Wschodniego i zasilali warstwę rycerstwa, a nawet dochodzili do wysokich godności (jak np. rodzina Wajsylewiczów). Licznie zamieszkiwali oni właśnie południowe obszary państwa, czyli tam, gdzie swoją dzielnicę miał Mściwoj II. Do niego więc zwróciliby się niezadowoleni Prusowie i skłonili go do buntu przeciwko ojcu.

Właśnie w wyniku tego doszłoby do decyzji Świętopełka o wyznaczeniu Warcisława II na swego następcę w Gdańsku. Wpływ na to mógł mieć fakt, iż wówczas w otoczeniu Świętopełka (choć to dyskusyjne), a i później, jego młodszego syna dominowały osoby pochodzące z zachodnich obszarów państwa, z którymi był także powiązany Warcisław. Możni z tej grupy, jak się domniemywa, mieli postawę odmienną od stronników Mściwoja II, czyli ich głównym celem było zachowanie pokoju z Krzyżakami oraz rozwijanie interesów na

HISTORYCY
UZNAJĄ, IŻ MŁODSZY
SYN ŚWIĘTOPEŁKA
ODZIEDZICZYŁ
PO MATCE PRAWA
DO SŁAWNA

Zachodzie.

Jak wskazał nieżyjący już gdański historyk Jan Powierski, wyznaczenie Wacisława II na następcę mogło wynikać jeszcze z jednej rzeczy. Mianowicie, w przeciwieństwie do Świętopełka i Mściwoja II, nie był on sygnatariuszem traktatu z zakonem krzyżackim z 1253 roku, na mocy którego w razie złamania pokoju strona pomorska zobowiązała się do oddania Gdańska zakonowi na własność. Tak więc objęcie przez Wacisława II tronu książęcego w Gdańsku miałooby temu zapobiec od strony formalnej. Tym samym decyzje w tej sprawie mogły zapaść jeszcze przed 1264 rokiem, co z kolei byłoby przyczyną buntu Mściwoja II, jak sądzili dawniejsi badacze. O trwaniu konfliktu już wtedy mógłby świadczyć fakt, iż w przywileju dla Oliwy z 1263 roku Świętopełk zakazał swym synom, którzy nie zostali wymienieni, cofnięcia dokonanych wtedy nadań. Czyżby był to już przejaw jakichś rodzinnych niesnasek?

Jest jeszcze jedno rozwiązanie tej zagadki, najprostsze. Bardzo jest prawdopodobne, iż Świętopełk ostatecznie nie podjął żadnej decyzji w sprawie następstwa i podziału kraju, do czego przychyła się duża część badaczy. Faktycznie bowiem źródła o tym nie wspominają. Wskazuje także na to przekaz *Kroniki oliwskiej*, według którego po śmierci Świętopełka to Wacisława II *Pomorzanie najpierw chcieli mieć za pana*. Objęcie przez niego tronu byłoby w takim wypadku decyzją możnowładztwa. Z drugiej strony powyższą wzmiankę odnosi się także do późniejszych wydarzeń, już w okresie wojny domowej między braćmi w latach 1269–1271.

Na koniec warto wspomnieć o jeszcze jednej kwestii, mianowicie o posiadaniu przez Wacisława II małżonki. Po raz pierwszy zasugerował jej istnienie żyjący w XVI wieku Wolfgang Jobst, autor dzieła poświęconego genealogii książąt pomorskich. Uznał on, że żoną Wacisława II była córka Siemowita I mazowieckiego, do którego książę gdański miał udać się podczas wojny domowej w latach 1269–1270. Podobnie twierdził szczeciński historyk z XVII wieku Johannes Micraelius. Również na *Drzewie genealogicznym książąt pomorskich*, namalowanym przez Corneliusa Krommenny'ego w 1598 roku, przechowywanym w Muzeum Narodowym w Szczecinie, i na prezentowanej poniżej kopii tego dzieła, u boku Wacisława II jako jego żona występuje Salomea, córka Siemowita I. Jak jednak wykazał w swojej *Genealogii Piastów* Oswald Balzer, owo „mażeń-

KSIĄŻĘ POMORSKI WACISŁAW II GDAŃSKI Z ŻONĄ SALOMEĄ
FOT. ZE ZBIORÓW MUZEUM NARODOWEGO W WARSZAWIE

stwo” nie mogło mieć miejsca. Przede wszystkim podczas wojny domowej Wacisław II znalazł się na dworze nie Siemowita I, ale Ziemomysła, księcia Inowrocławia, a więc na Kujawach. Stąd mogła wynikać pomyłka Jobsta, mógł on także pomylić Wacisława z Samborem II, który faktycznie był zięciem księcia inowrocławskiego. Ponadto Siemowit I zginął już w 1262 roku, a więc jeszcze przed wybuchem wspomnianej wojny domowej na Pomorzu i wypędzeniem księcia gdańskiego. Również jednak nie zachowały się żadne wzmianki o żonie Wacisława II. Nie musi to jednak przesądzać o tym, że książę jej nie miał. Podobnie – w wypadku dzieci, choć należy powiedzieć, iż nie mogły one raczej przeżyć ojca. Już po jego wygnaniu lub śmierci wystąpiłyby bowiem raczej z roszczeniami do dziedzictwa po ojcu, a śladów na to brak, na co jest wiele przykładów, także w historii Pomorza. Jest to jednak temat na inny artykuł.

MATEUSZ SZUBA

ŹRÓDŁA:

- B. Śliwiński, *Mściwoj II (1224–1294). Książę wschodniopomorski (gdański)*, Warszawa 2016.
- M. Smoliński, *Świętopełk gdański*, Poznań 2016
- M. Smoliński, *Primogenitus et dilectissimus. Świętopełk gdański i jego synowie: Mściwoj II i Wacisław II*, [w:] *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo*, red. B. Możejko i A. Paner, Gdańsk 2018.
- E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, wyd. 2, Szczecin 2005.
- M. Szuba, *Data narodzin i pozycja późniejszego księcia gdańskiego Wacisława II do 1266 roku*, „Studia z Dziejów Średniowiecza”, t. 21, 2017.

LISTY

Wëbawic zapadki zómk! (wëjimczy)

Mòje pierszé òdczëcé pò przeczëtanim pòwiescë *Żécé i przigòdë Remùsa* Aleksandra Majkòwsczëgò mòże wërażëc jednym [anielsczim] słowã „Wow”. Jaczi kaszëbsczi skòrb! Nòmòcniészò i nówòzniészò ksążka, jakò òstała napisónò ò kaszëbsczim lëdze i kaszëbsczi tatzëznë, zemi Kaszëbów w Èuropie. Ta historiò dotknãła megò serca a mòji dëszë barò głãbòkò. Pòdniosła mòjégò dëcha i dała mie nòdzejã, że kaszëbsczi nòród jesz nie je stracony. Że Kaszëbë a Kaszëbi bãdã jesz róz wiòldzi.

Czedë jò czëtòł, czuł jem, jakbë Majkòwsczi gòdòł prosto do mie, i że òn napisòł nã ksążkã dlò mie. Òn òbòcził cos, czegò wiãszosc Kaszëbów nie bëła swiòdkama, przede wszëtczim w Nordowi Americë i mòże na Kaszëbach. Tim, co przëcygło mòjã ùwògã w wiãszoscë jegò pisaniò, bëło jegò skùpienië sã na wszëtczich kaszëbscziach sprawach. Kòncentrowòł sã na lëdzach a tatzëznë rządzony przez cëzyńców.

[...] Akcjò Remùsa dzeje sã, czedë Kaszëbë sã pòd wãdztwã prëskò-niemiecczim w XIX wiëkù. Chòc ksążka bëła pisónò w czasie, czedë mòji przòdkòwie bëłë ju w Kanadze, wcyg pòkazywò, co òni mògli przechadac, czejbë òstelë na Kaszëbach. Mòji przòdkòwie przëcygnãłë do Kanadë pòmiedzë rokã 1858 a 1872. Majkòwsczi ùrodzył sã [...] w 1876 rokù, czej kanclërz Otto von Bismarck rządzył Prusama. [...] Prowadzył tpzw. kulturkampf, co òznòczało pòlitikã dyskriminacje procëm Kaszëbóm, bë jich zgermanizowac. Majkòwsczi [...] pisòł ze swòjégò doswiòdczeniò żëcò na Kaszëbach w tamtim czasie. Wcyg próbujë òbùdzëc Kaszëbów przez Remùsa, ùswiãdnic jich, jakò bòkadnò je kaszëbskò spòdkòwizna ùszòtò [...] .

Dòł jem jesz bòczenië na jegò zainteresowanië sã Kaszëbama i wszëtczim, co kaszëbsczë. W swòji pòwiescë wëmieniwò słowò „Kaszëbë” 24 razë i òdwòłiwò sã do Kaszëb jakno tatzëznë i zemi Kaszëbów. A znankòwnik „kaszëbsczi” wëmieniwò kòlë 102 razy [...]. Napisòł słowò „Kaszëba” wiãcy jak 48 razy, czej òdwòłiwòł sã do kaszëbsczëgò lëdztwa [...]. Bëło to jak złoto dlò mie i dôwało mie wiarëwòrtnosc dlò gwòsny pròcë, co jò jã

zrobił, promùjącë wszëtczë kaszëbsczë sprawë òd czasu òdkrëcò swòji kaszëbsczi juwenotë w 1998 rokù.

Dòwòł jem bòczenië, że Majkòwsczi pisòł wiele ztëgò ò Prësòkach, przede wszëtczim ò traktowanim Kaszëbów przez Prësòków. Òn to pisòł ze swòjégò doswiòdczeniò. Chòc mòji przòdkòwie bëłë pòd prësczima rządama, nie doswiòdczëlë rządów Bismarcka [...], emigrowelë, bò nowò twòrzony kròj – Kanada – bédowòł jima zemiã. Bëłë bez zemi i òbòczielë leznosc òstaniò ji gwòscëcelama w kraju daleczim òd swòji kaszëbsczi tatzëznë. Niżòden z mòjich przòdków nie gòdòł zle ò Prësach czë Prësòkach. Bëłë wòlny, bë praktikòwac swòjã rzymkòkatolëckã wiarã i żëlë

swòjim żëcym na Kaszëbach bez wiãkszych jiwrów. Bëło jima dobrze, òkróm biédë.

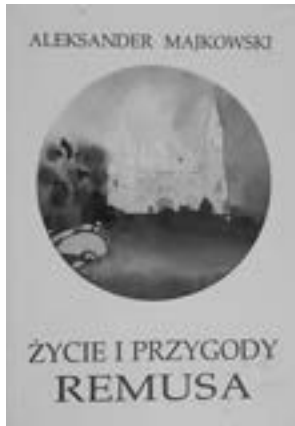
Majkòwsczi tész pòdsztrichiwòł, że Kaszëbi bëłë barò wiérny rzymkòkatolëcczi wierze. Je to barò pròwdzëwë ò mòjich kaszëbscziach przòdkach. Kòscòł bët dlò nich wszëtczim. Zanim zbùdowelë gwòsny kòscòł, mòdlëlë sã w irlandczim katolëcczim kòscele w Brudenell. W 1875 rokù zbùdowelë swòjã swiãtницã i cygnãłë praktikòwanië swòji mòcny kaszëbsczi katolëcczi wiarë. Co jesz bëło dlò mie wòznë w jegò ksążce – że je całò napisónò w jegò rodnym kaszëbsczim jãzëkù. Napisónò przez kaszëbsczëgò aùtora, w kaszëbsczim jãzëkù, na kaszëbsczi rodnym zemi. [...]

Majkòwsczi wëzwëskòł pòstac Remùsa jakno nòrzãdzë, bë zbùdzëc kaszëbsczi nòród do dówny chwałë. Zdòwòł so sprawã, że òjczëzna Kaszëbów je we wiòldzim niebezpiekù i mòże òstac straconò na wieczy, jeżlë nie pòjawi sã chtos, chto jã ùretò. W jegò òpòwiescë nym wëbrònym je prawie Remùs, prosti człowiek ze stolemną miłotã do swòji tatzëznë. Miòł przeniec Kròlewionkã przez rzëkã a pòsadzëc jã na złotim trónie i wëbawic

zómk. W tim przëtërfkù zómkã bëła kaszëbskò kùltura i Kaszëbë.

[...]

Jo, ta ksążka òstała napisónò dlò mie abò przënòmni jò tak czëjã. Je to ksążka, jakã wszëtccë Kaszëbi bë mielë przeczëtac, bò je ò nich a jich dzejach. Dzejach, jaczë òstałë skradzoné przez cëzyńców. [...] móm nòdzejã, że pò ji przeczëtanim kòzdi Kaszëba pòdjimnie sã zadaniò retowaniò Kaszëb z jich łòza smiercë. Majkòwsczi napisòł tã ksążkã, czej Kaszëbë bëłë pòd prësczim panowanim, bëłòbë barò interesëjącë, czejbë chtos napisòł ksążkã ò Kaszëbach pòd pòlsczim panowanim. 10 gromicznika 1920 rokù Kaszëbë dostałë sã pòd pòlsczë rządã [...]. Widzã pòstãpný dzël ksążczi Majkòwsczëgò – òpòwiësc zatitlowónã „Dëch Remùsa chòdzy pò Kaszëbach”. Histo-

DAVID SHULIST, 0DJ. A. WEGNER

riã Remùsa wrócającégò na zemiã jakno dëch i gòdającé-gò nama ò stanie kaszëbsczi kùlturë a juwernotë dzysò, pòd pòlsczim panowanim. Mëszlã, że më bë wszëtcë bëlë baro zdzëwòwóny, czëjbë më sã dowiedzelë, że kaszëbskò kùltura a rodnò mòwa są ò wiele słabszë w 2020 roku niżë w XIX wiekù [...]. W XIX wiekù kòzdi Kaszëba gòdòt w mòwie starków i kanadijsczi Kaszëbi są tegò dokazã. Më wcyg gòdómë w kaszëbsczim jãzëkù nawetka pò 162 latach w Kanadze. To je mój pierszi jãzëk i jò wcyg bùszno w nim gòdóm. [...]

Co je cëkawé, Majkòwsczi pisze, bë miec strach germanizacje, a dzysò zagròzò nama pòlonizacjò i òna je nòwikszã zagròzëbã dlò naszégò jãzëka a naszi kùlturë. Pëtanië brzëmi tak: Mòże zapadłi zómek wstac z ùmarłëch pòd pòlsczima rządama?

[...]

Mògã zëc baro dalek òd Kaszëb, le to, co widzã, że sã dzeje w mòji kaszëbsczi tãtczënie przòdków, to nie je dwiganië zómkù. To nie je wizjò Majkòwsczégò i to nie je wiada, jakã òn próbùje nama przekòzac. Òn nama gòdò, bë sã zbùdzëc abò ùmrzëc.

[...]

Zastanòwióm sã, co Majkòwsczi bë dzysò pòwiedzòt ò statusu Kaszëb a kaszëbsczi kùlturë. Widzòt òn bë dwigniãti zómek czë zapadłi tak głãbòk, że ju nigdë bë nie pòwstòt do dòwny chwałë? Wszëtcë wiémë, że Majkòwsczi biòtkòwòt sã z germanizacjã i brónił kaszëbsczi nòrodny juwernotë, ale zastanòwióm sã nad tim, czë mëslòt ò tim, jaczi wpłiw bãdze mia pòlonizacjò na naszã kùlturã i juwernotã [...]. Wszëtcë wiémë, że Kaszëbi wòlã bëc rządzony przez Pòlòchów niżë przez Niemców, le jich miłota do pòlsczégò państwa mòże bëc kùncã jich jistnieniò.

[...]

W òpòwiescë ò Remùsu Majkòwsczi wspominiò trzë ùkòzczi. Trud, Strach i Niewòrto. [...] Dzysò, w 2020 roku,

je wiele Kaszëbów biòtkùjącëch sã wcyg z tima ùkòzka-ma. Jò dobëł nad nima wszëtczima. Trud [to bëło to,] że Niemcë a Pòlòszë nie traktowelë nas sprawiedlëwie. Kòralë nas za gòdkã pò kaszëbskù na naszi kaszëbsczi zemi. Kaszëbi bëlë wësmiëwóny za gòdkã w rodny mòwie w szkòłach, jaczë bùdowelë. Niemcë chcelë zrobic Niemców z Kaszëbów, a Pòlòszë chcelë zrobic z Kaszëbów Pòlòchów. Nen trud tëch dwùch rządów je ju za nama. Jesmë terò w pònkce pòjednaniò. Nasz Strach je wcyg òbecny dzysò i nót gò zbiòtkòwac. Nowiãkshi dzysësi strach Kaszëbów to bëcë òskarżonym ò separatizm przez lëdzy z Warszawë, czëj pòkazywómë sã jakno Kaszëbi, jakno nòród ze swòjã zemiã, rodnym jãzëkã, kùlturã, lëteraturã, historiã i przede wszëtczim, czëj wërózniwómë sã òd jinszych nòrodów ze swòjã kùlturòwã a nòrodnã juwernotã. [...] Slëdnò ùkòzka, Niewòrto, je kluczã do ùretaniò kaszëbsczégò nòrodu – Kaszëbi pitajã sã samëch se: „Je to wòrt retowac Kaszëbë”? Dlò mie retowac Kaszëbë to je wszëtkò. Dobëł jem nad trzema ùkòzkama i jem fardich do przenieseniò Kròlewionczki na jì złòti trón i do wëbawieniò zapadłégò zómkù, bë òdzwëskòt dòwnã chwałã. Zëjã słowama Papieža Jana Pawła II: „Nie bójta sã” i „Drodzy bracynowie a sòstrë Kaszëbi! Strzežta tëch wòrtnotów i ti spòdkòwiznë, jaczë stanowiã ò waszi tożsamòscë”.

[...]

To je mòje wezdzenië na Aleksandra Majkòwsczégò i jegò òpòwiësc ò Remùsu. Majkòwsczi pisòt, że co 100 lat mómë mòzłëwòsc, bë wëbawic zapadłi zómek, i TERÒ je nen czas. Niech zëje kaszëbsczi nòród a Kaszëbi.

David Martin Shulist,

z anielsczégò przëłożëta Aleksandra Dzãcelskò-Jasnoch

Titel je òd redakcje
Całi lëst Davida Shulista mòże przëczëtac na starnie
www.miesiecznikpomerania.pl

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

KAZIMIERZ NOWOSIELSKI

NIE SMUĆ SIĘ

Nie smuć się moja miłości
– i przemijanie
ma swoją stronę wycień
(a zaś w wytrwaniu
też jakies jutro się pisze)

Więc dalej chwile podnosić
jak kiedyś piórka ptasie –
Zbierałem je dzieckiem będąc
na polach za rzeką w lesie
Miałem ich cały piórnik
od sójki od wróbla od pliszek

Wczoraj mi dzięcioł zielony
mignął pomiędzy sosnami
– wielka to rzadkość
w oliwskim mym krajobrazie
Odezwał się w głębi lasu
Więcej jużem go nie usłyszał

Wiersze to tylko okruchy
zadumań przemijań i zdumień
słowa jak piórka ptasie
pole i wiatr
i strumień

ZA WSZYSTKO

Co tu dużo mówić
– łaskawe żeś było
dla mnie
życie

I choć doświadczyłem
obolałości
zwątpień
grzechów

wiary nie utraciłem
i jakieś słowo dałem

Przeto dziękuję ci
Mamo
za modlitwę

Ojczyźnie
– za mowę żyzną

Żonie za miłość
i wytrwanie

Tobie zaś Boże
za wszystko

NAD JEZIOREM

Fala za falą
– jedno przybliża
drugie – oddala

Szmer wieczności
w przydrożnych trawach

W kępie ostów
dwie albo trzy pokłaskwy

Obłok nad drogą
potem – nad torami

Co z tego wieczne
a co minie z nami –

W KRZESZNEJ

Wszystko w jednym „jest”:
 kaszubski Smętek nad jeziorem w Krzesznej
 Chrystus na krzyżu
 gdzie droga na Czaple – i dalej
 w las – za lasem pola i wiatr –
 i coraz więcej domów
 przybyszów z dalekich
 oraz bliskich miast
 Czasami checz przy drodze
 i kobiecina karmiąca kury
 w kącie podwórza
 Pomiędzy wzgórzami przemykają
 wagony metropolitalnej kolejki
 Na stacyjnym peronie profesor Breza
 siada na ławce i otwiera zeszyt
 zapisuje ślad kaszubskiej mowy
 (zdaje się że słyszy
 Remusową karę skrzywienie jej koła
 na piaszczystej stęgnie)
 i każde słowo ogląda pod słońce
 obraca w palcach opukuje o kamień
 potem kładzie na trawę wyciera
 skrawkami jej cienia – bada
 czy świeci – i jak przetrwało –
 Wiatr przynosi chmurę zza wzgórza
 Zaczyna padać Babina zakłada
 chustę na głowę Profesor zamyka zeszyt
 Tak kończy się wiek – i zaczyna wiek –
 a życie się syci
 tym wszystkim
 co „jest”

BOGOWIE

Pogańscy bogowie
 odsłaniają
 coraz to nowe oblicza
 Tryglaw Gamesa Beelfegor nadal
 zdają się mieć
 tak wiele do powiedzenia
 Płanetniki i chowańce
 zamieszkały w telewizorach
 alchemicy – na uniwersytetach
 W świątyniach Pana
 ekumeniczne przemówienia
 Młodzi biją pokłony
 przed bożkami dolin i pagórków
 co bardziej praktyczni
 instalują się w Królestwie Mamona
 staruszkom wystarczają
 rytualne całopalenia
 Coraz więcej wędrujących
 za idolami postępu
 ustawiających się do zbawienia
 w zero jedynkowych programach
 i wirtualnych przestrzeniach
 Nikt nie chce odstawać
 Nikt na zatracenie –
 A Dybuk wciąż robi swoje
 – imię zaś jego coraz to inne
 Melancholia
 Bezsens
 i Paranoja

Piesniô ò Szwajcarie...

Kò tuwò prawie jidze ò piesniã „Szwajcaria Kaszubska”, jakò je nagrónò na zwãkòwą kòrtkã. Słowa ny frantówczy, ùżëti òbczas Turnéru Miast (Kòścierzna vs. Kartuzë, 1969 r.), napisa Agnësa Ôseckò a mùzykã skòmponowòł Macéj Małecczi. Na ti tuwò kòrtce spiëwò jã Karno Piesnie i Tuńca Kościerzyna. Kòrtka wëdónò bez „Ruch” nôprzód trafia do Izabellë Trojanowsczi, a pò ji smiercë do zbiorów wejrowszczégò mùzeum.

W 2017 rokù nã frantówkã przëbòczył Paweł Ruszkòwsczi – pòd titlã „Kłaniam Ci się, Kościerzyno” a ze swòją mùzyką dół jã do „pòszmakaniô” na swòji place pt. Kamiszczi.

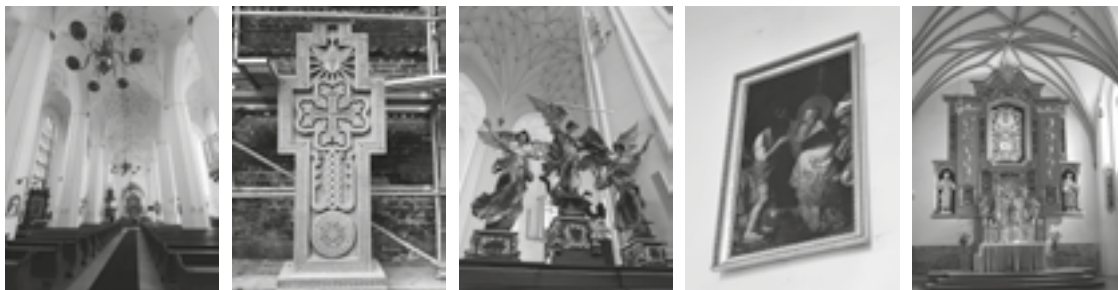
rd

Świadek historii Starego Przedmieścia

Od września tego roku docierają do nas niepokojące wieści o wojnie w Górnym Karabachu. Jest to ormiańska enklawa oficjalnie znajdująca się na terenie Azerbejdżanu, teren sporny między tym krajem, a Armenią. Konflikt przypomina nam o tym, że i w naszym mieście mieszkają Ormianie. Udajemy się zatem na Stare Przedmieście. Zaraz za murami Głównego Miasta, po drugiej stronie Podwala Przedmiejskiego dochodzimy do ulicy Żabi Kruk, gdzie mają swoją parafię.

W czerwcu 2019 roku mieszkańcy Gdańska z niepokojem śledzili doniesienia o pożarze zabytkowego kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Prawdopodobnie ogień wywołało spięcie elektryczne, do którego doszło przez... kunę. Na poddaszu świątyni odnaleziono ślady obecności tych zwierząt i stąd przypuszcza się, że to ten drapieżny ssak przegryzł kable. Na szczęście pożar udało się bardzo szybko opanować, świątynia została uratowana, trzeba było odbudować „tylko” 200 mkw. dachu.

Jednak podczas prac remontowych odkryto poważne zakłócenia konstrukcyjne, szczególnie nawy północnej. Budowlę mógł spotkać ten sam los, co dominikański kościół św. Mikołaja! Prawdopodobnie i tutaj na skutek wahanego poziomu wód gruntowych dochodzi do przemieszczania się murów. Świątynię, a szczególnie wieżę, czekają jeszcze badania, już dziś jednak mówi się o konieczności podjęcia kolejnych remontów. Miejmy nadzieję, że katastrofy uda się uniknąć i nie będzie trzeba zamykać świątyni dla wiernych ani turystów.

Stare Przedmieście

Zeszłoroczny pożar nie był pierwszy w długiej historii kościoła Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Wzniesiony został pod koniec XIV wieku jako filia parafii Najświętszej Marii Panny. Niestety w 1424 roku średniowieczną budowlę strawił pożar, w wyniku którego spaliły się również okoliczne zabudowania. Gdańszczanie podjęli się odbudowy świątyni, która w 1454 roku stała się niezależną parafią dla Starego Przedmieścia. Wieża, mierząca 41 metrów, stanęła w 1487 roku. Nie miała szczęścia – w kolejnym stuleciu płonęła aż dwa razy.

Od XVI wieku kościół służył kalwinom. Przetrwali tutaj zawieruchę dziejową aż do końca II wojny światowej. W 1945 roku świątynia legła w gruzach. Wierni modlili się w zakrystii, w której urządzono niewielką kaplicę. Wielką halę konsekrowano do-

piero w 2006 roku i tę datę uznaje się za koniec odbudowy świątyni. Dzięki działalności księdza proboszcza Cezarego Annusewicza cały czas trwają projekty związane z przywracaniem wnętrza dawnego blasku, obecnie rekonstruowane są organy z niemalże w całości zachowanym projektem z XVIII wieku.

Zaułek Ormiański

Kościół Świętych Apostołów Piotra i Pawła to nie tylko parafia katolicka, ale i parafia obrządku ormiańskiego. W 1958 roku do Gdańska trafił ksiądz Kazimierz Filipiak (1910–1992). Przed wojną pracował w ormiańskim kościele w Stanisławowie. To stamtąd przywiózł nad Motławę cudowny obraz Matki Boskiej Łaskawej, znajdujący się dziś w ołtarzu głównym. Działalność księdza Filipiaka przyczyniła się do zintegrowania ludności ormiańskiej, przybyłej na Wybrzeże głównie z Kresów.

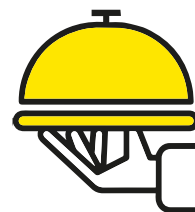
Dziś Ormianie zrzeszają się w Związku Ormiańskim, który swoją siedzibę ma w Domu Ormiańskim przy ul. Mariackiej 34/36. W kościele przy Żabim Kruku gromadzą się sporadycznie, z okazji najważniejszych świąt, chrztów czy ślubów. O związkach Ormian ze świątynią świadczy chaczkar – krzyż z pięknymi ornamentami stojący przy budynku w zaułku Ormiańskim. To typowy dla krajobrazu Armenii tzw. kwitnący krzyż. Wykonany został z różowego tufu wulkanicznego w 2009 roku.

W środku kościoła warto natomiast zwrócić uwagę na obraz z 1900 roku „Chrzest Armenii”. Namalował go wybitny malarz pochodzenia ormiańskiego Teodor Axentowicz. Armenia była pierwszym na świecie krajem, który obrał chrześcijaństwo za swoją religię państwową. Na obrazie zobaczymy wyobrażenie sceny z 301 roku, kiedy to król Tyrydates III nawrócił się na skutek działalności Świętego Grzegorza Oświeciciela.

MARTA SZAGŹDOWICZ

KASZUBSKIE JEDZENIE

NA CZAS OGRANICZEŃ

Żyjemy w pierwszej połowie XXI wieku, gdy medycyna powszechnie, a na pewno w państwach o wysokim poziomie cywilizacyjnym, oferuje dostęp do multum niejednokrotnie bardzo skomplikowanych procedur medycznych. Wiele z nich jeszcze kilka, kilkanaście lat temu było marzeniem, dziś są codzienną rutyną. Jesteśmy w stanie zakupić najróżniejsze leki, także te służące walce z poważnymi schorzeniami, ale w 2020 roku jesteśmy bezsilni. Żyjemy w czasie, w którym medycyna, mimo bardzo daleko idących mechanizmów analitycznych, nie jest w stanie wskazać skutecznej drogi walki z wirusem SARS-CoV-2. Nie chodzi przy tym o organizację walki, a o skuteczne lekarstwo i szczepionkę.

Paradoksalnie, mimo że jesteśmy tak zaawansowani technologicznie, musimy się uciekać do metod przywołujących na myśl plakaty nawołujące do walki z epidemią duru brzuszego czy cholery, rozwieszane na murach w XIX wieku. Pozostaje nam dbałość o czystość i unikanie kontaktów z osobami chorymi na COVID-19.

Sytuacja taka rodzi w oczywisty sposób poważne problemy z organizacją życia codziennego. 24 października 2020 roku władze wprowadziły ograniczenie pracy gastronomii. Oczywiście, nie każdy stołuje się publicznie każdego dnia, ale jeżeli to ograniczenie zestawimy z ograniczeniem poruszania się osób starszych, to nietrudno będzie dojść do wniosku, że w krótkim okresie może dojść do kolejnych ograniczeń, a między innymi utrudnień w dostępie do produktów żywnościowych.

Nie życzę tego nikomu, bo przecież żyjemy dzięki temu, że jemy, ale jakoś musimy umieć odnaleźć się w tej sytuacji. Myśląc o tym, postanowiłem przeprowadzić badanie preferencji żywnościowych społeczności kaszubskiej w trudnych czasach. Temat nie jest skomplikowany, bo Kaszubi jakby naturalnie są przygotowani do bardzo racjonalnego korzystania z żywności i wykorzystywania jej do ostatniego kęsa.

Inicjując grupowe tworzenie ankiety, w głowie miałem zdania, które opisał dziadek Mateusza Klebby znanego z łamów naszego miesięcznika. Wszystko działo się w czasie wojny, a więc podczas poważnych ograniczeń aprowizacyjnych.

Pewien partyzant działający na Kaszubach postanowił się pożywić. Złapał na polu kilka wróbli, oskubał je i przygotowywał do pieczenia. Zobaczył to gospodarz pola, na którym odbyło się polowanie. Pogonił za partyzantem, który musiał uciekać na wysoką sosnę. Wcześniejsza konsumpcja *kornusu* sprawiła jednak, że spadł i się zabił. Ze względu na głód wojenny, okoliczni ludzie zjedli wróbli, a także ugotowali pasek i buty partyzanta, by choć jakiś smak potrawy uzyskać.

Danie to, choć nie wystąpiło w ankiecie, nazywa się *pieklé warble*. Robi się je następująco: na pręty drewniane nabija się kilka wypatroszonych i sparzonych wróbli, które następnie piecze się z solą nad otwartym ogniem. Oczywiście mam nadzieję, że nikt tych praktyk nie stosuje ani nie będzie musiał stosować.

Niewątpliwym zwycięzcą typowania okazały się kartofle, które w różnych kombinacjach zajęły medalowe miejsca. Okazuje się, że tak pospolite warzywo stanowi w naszej wyobraźni gwarancję bezpieczeństwa na trudne czasy. Wśród ankietowanych 71 osób najchętniej na swoim stole widziałoby *bùlwë z kwaśnym mlékã*. Trudno się dziwić. Jeżeli widok parujących kartofli i smak dobrego zsiadłego mleka porusza nawet w czasach nadmiaru żywności, to co dopiero, gdyby jej brakowało. Na pewną odmianę, a mianowicie na *pulczy z solą ë masła*, zdecydowało się 40 osób. Jestem głęboko przekonany, że w większości przypadków nie brakuje kwaśnego mleka, ale zostało ono pominięte w ankiecie.

Kolejne miejsce na podium jest już nieco rozpuszne, bo zakłada dodatek białkowy. *Bùlwë ze sledzem* są niewątpliwie symbolem najprostszych, oczywistych kombinacji. Tego nie da się przegadać.

O dziwo, aż 23 osoby uznały *gris* za danie na trudne czasy. Nie jest to mój typ. Nie ze względu na treściwość dania, a ze względu na smak zimnego grysiku. Ja bym go na trudne czasy nie wybrał.

Kolejnych 12 głosów uzyskało danie, na które mamy jeszcze sezon. *Pòdpieklé grzëbë z cëbùłą na panewce + chlëb* to danie, które zna chyba każdy. Choć nieco ciężkostrawne i wodniste, to jednak w razie problemów aprowizacyjnych może stanowić doskonałe uzupełnienie diety. Cebula uchowa się w każdym ogrodzie, a co do chleba, to natychmiast przychodzą mi na myśl malutkie 350-gramowe bochenki wypiekane na gdańskiej Olszynie w starej piekarni Kidzińskich. Mały, bo kiedyś był dzienną racją dla osób osadzonych w komunistycznych aresztach. Mały, więc kojarzący się z racjonowaniem pożywienia.

Podobnie 12 głosów padło na *pulczy z solą*, które w istocie mogłyby być dołączone do grupy miejsc medalowych. Treściwość, spora doza energii zawartej w skrobi przemawiają za takim wyborem.

Na ten sam poziom dostała się też zacierka. Choć nie została określona szczegółowo, to jednak trzeba uznać, że w sytuacji, gdy w ciężkich czasach uda się utrzymać w komorze worek mąki, to naprędce ugnieciona zacierka rzucona do mleka, zupy, a szczególnie jarzynowej, kartoflanej, a nawet na wodę, by później okrasić ją *oboną*, jest rozwiązaniem na szybkie pożywne danie.

Dwa dania uzyskały po 11 głosów. *Zylc*, który do dnia pisania tego tekstu wydawał mi się mało kryzysowy, i *uwarzony bób*.

Jeżeli chodzi o *zylc*, to Mateusz Klebba opowiedział mi o *zylcu* na płuckach, który wspominał jego dziadek z czasów głodu. Wykorzystanie tak zwanej piątej ćwiartki, czyli podrobów, to dowód na wielką racjonalność w czasie ograniczeń dostępności kiełbas i mięs wędzonych. Podobnie do drobnego mięsa, takie danie budzi dziś złe skojarzenia, ale czas kryzysu rządzi się zawsze innymi zasadami estetyki żywności.

Bób, mimo sezonowości, stanowi modny dodatek do dań kuchni XXI wieku, a jednocześnie jest podawany jako smaczna przekąska na ogrodowych spotkaniach. W razie braku mięsa stanowić zaś może doskonałe zastępstwo dla białka zwierzęcego, ponieważ zawiera bardzo dużą ilość adekwatnego białka roślinnego. Dodatkowo w składzie bobu znajdziemy wiele witamin i substancji mineralnych mających zbawienny wpływ na organizm.

W czasach kryzysu chleb z solą/*maslą*/*marmoladą* zjadłoby 10 osób. Też bym zjadł. Uwielbiam dobry, rzetelnie wypieczony chleb z masłem i solą. Trudno znaleźć prostszy synonim czegoś smacznego. Jeżeli dodatkowo jest to chleb ciepły, niedawno wyjęty z pieca, to znam niewiele osób, które są w stanie zapanować nad chyba atawistyczną żądzą zjedzenia piętki z masłem. Notabene twierdzą, że chleby mają zbyt mało piątek.

Kiedy przywołuję chleb z marmoladą, do głowy przychodzi mi informacja od dziadka Mateusza. Wspominając dawne czasy, przywołał chleb z margaryną i mar-

moladą z *wręka*. Kiedy kilka lat temu spotkałem się w Gdańsku ze znanym z telewizji Kevinem Aistonem, rozmawialiśmy o tym, co on jako angielski kucharz zrobiłby z brukwi. Bez słowa zastanowienia odpowiedział: *chutney*. Spróbowałem i podziślało. Od tego czasu do mięs dodają często żelowy dodatek z brukwi z aromatycznymi przyprawami.

O dziwo, tylko 9 głosów padło na *wręczy*, mimo że to warzywo jest popularne na Kaszubach, dobrze przechowuje się w kopcach i daje się łatwo przygotować w towarzystwie kartofli w formie smacznej zupy na gęsich skrzydłach lub choć z dodatkiem odrobiny *obony*. Kombinacja z kartoflami pełnymi skrobi zapewnia wysoką energetyczność talerza.

Kilka dań uzyskało po 8 głosów. Tatiana Slowi zaproponowała mój typ – chleb smażony na *panewie* i *pòsèpòny cèkrā*. Od dziecka uwielbiam chleb z patelni. Jem go z przerwą przez całe życie, mimo że żona obecnie ciosa mi kołki na głowie za formę przygotowania. Dlaczego z przerwą? Ano dlatego, że w którymś momencie straciłem kontakt z prawdziwym chlebem, a chleb z polepszaczami niestety się dobrze nie podpieka. Dobre i proste danie do zrobienia nawet bez tłuszczu na *placie*, ale czy w kryzysie zawsze będzie cukier? Oby.

Ciszka to danie, które pokochałem w czasie wizyty w Koprzywnicy. Chef Maciej Hippler robił tak doskonałą *ciszkę*, czyli rodzaj babki kartoflanej z gryką, że do dziś na moim stole konkuruje z *szandarem*. Choć mało kto robi *ciszkę* tak jak kiedyś, czyli najpierw parząc ją w lnianym worku, to jednak kombinacja kartofli i gryki, a więc płodów rolnych, które na Gochach wychodziły, jest dowodem na to, że proste składniki dają się złożyć w smaczne danie, które z dodatkiem choćby sosu grzybowego jest antidotum na braki zaopatrzenia w lepsze produkty. *Ciszkę* zjadłoby 8 osób.

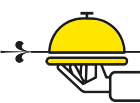
Również 8 osób zjadłoby *bùlwë z loka*. To danie jest najbardziej typową kombinacją kaszubską. Nawet jeśli z jakiegoś powodu beczka na śledzie pokaże dno, ale w komorze będą kartofle, da się zrobić coś, co przypomni danie ze śledzia. *Lok*, czyli woda po marynowaniu śledzi, niesie aromat śledzia, więc w czasie kryzysu jest w stanie zastąpić rybę.

Tylko 7 głosów zebrał wysoko energetyczny z racji składników *chléb z biòlim szmòttā ë cèczrā/solą*. Danie da z pewnością kopniaka energetycznego, ale nie wiem, czy jest do przełknięcia przez kobiety.

Uznanie 5 osób zyskała *sztampówka*. W zasadzie powinniśmy dodać ten wynik do pierwszej pozycji, bo jak napisał w komentarzu jeden z respondentów, to *pòdgòtówóné bùlwë pòdsmażóné z cèbùlą/szpièkā ë pòpijóné mlékā*, czyli jedna z wariacji.

Tylko 3 głosy zyskała *bornholma*, czyli lekka polewka na maślance lub kwaśnym mleku podawana z kartoflami, które lokowano na środku miski, by symbolizowały wyspę na Bałtyku pozostającą w zasięgu rejsów kaszubskich rybaków. Co ciekawe, danie to jakby znikło ze świadomości regionalnej. Na pewno zaś znikło ze świadomości kucharzy, bo żaden z zapytanych nie wiedział, o co chodzi.

Również 3 głosy zyskały *biedne krèpë*, czyli na przykład kasza gryczana gotowana na wodzie po *brzadzcie* albo mię-

towej herbacie. *Krëpë z bukwiłë* to bardzo prosty składnik jadłospisów, który jednak zawiera bardzo wiele korzystnych składników. Ilość białek roślinnych zawartych w tych niepozornych nasionkach o trójkątnych ściankach jest większa niż w zbożach. W sam raz na czasy ograniczeń aprowizacyjnych. Wielcy państwo będą szukać dobrego jedzenia, a my szukajmy jedzenia zdrowego i pożywnego.

Stawkę zamykają trzy dania, na które głosowały po 2 osoby. Zaczniemy od króla borowiackiej i kociewskiej kuchni, bo za takowego należy uznać *szandar*, czyli naszą pomorską formę babki kartoflanej, do której podawano czy to *szmurowane* mięso, czy grzyby. Można ją zjeść również samą, odsmażoną kolejnego dnia i przyozdobioną kleksem kwaśnej śmietany. Dobrze zrobiony *szandar* to danie, które na bazie kartofli, jajek i jakiejś okrasy jest w stanie wypełnić najbardziej zgłodniały żołądek. Kartofle są tak powszechne, że raczej nie będziemy mieć z nimi problemu w kryzysie. A jajko? Jajko jest od zawsze.

Fasolowa na wędzonce zyskała również 2 głosy. Długi groch, bo czasami tak nazywano fasolę, namoczony na noc, do tego jakaś kostka, odrobina warzyw i – jeżeli Bóg da w czasie kryzysu – odrobina choć wędzonki albo *worszty*. Dużo ziół dla smaku i zjadając taką zupę, doświadczamy organoleptycznie znaczenia słów „uwolnienie pokładów serotoniny”. Bezwzględnie smaczna, ale i treściwa zupa, odpowiednio ugotowana, może trafić na najbardziej wymagające restauracyjne stoły. Podana w postaci rozgotowanej pački przestanie być szlachetna, lecz zachowa pożywność.

Ostatnią pozycją, która znalazła się w ankiecie, jest zupa wiśniowa z kartoflem smażonym na boczku. Chodząc po polach, wiele razy napotykam drzewa owocowe występujące zupełnie niespodziewanie. W większości to jabłonie i grusze, ale zdarzają się również wiśnie. Wiśnie rodzące kwaśne jak diabli owoce. Z tych owoców można nagotować w czasie kryzysu zupy wiśniowej, do której można dodać podsmażane kartofle. Z samego faktu podsmażania wynika to, że były na tłuszczu zwierzęcym, a więc albo na boczku, albo na *obonie*.

Podsumowując swoje badanie, chcę przytoczyć słowa, które zrobiły na mnie wielkie wrażenie. Słowa, które powinny zrobić wrażenie na każdym z nas. Nie chodzi o to, by być kuchennym celebrytą. Chodzi o to, by być osobą jedzącą w zgodzie ze swoją tożsamością. Doskonale oddał to jeden ze wspierających mnie członków grupy Jedzenie na Kaszubach na portalu społecznościowym Mateusz Titës Meyer: *Jô wama rzekã, że to wszëtškò, chòc je tak prosté ë biédné, to tak mie terò szmakã narobiło, że diachlë, òd witra biédnò, kaszëbskò kùchniò mdze kòl mie nazòd!*

Wiem, że wielu powie, że to nie jest dobra droga, bo nie należy się ograniczać, należy myśleć globalnie, sięgać po smaki uniwersalne, wielokulturowe. Wszystko się zgadza, choć nie można zapominać o tym, jaki był zamysł namawiania do wspólnego stworzenia tej ankiety.

Czas ograniczeń i potencjalnie wielce prawdopodobne dalsze przykręcanie śruby sprawić mogą, że jeść w ten sposób będziemy nie tylko z własnego wyboru, dla mody,

ale również ze względu na potrzebę chwili. Gdyby taka chwila miała nadejść, o ile realniejsze będzie poleganie na daniach z dużym udziałem kartofli, kaszy, grochu czy fasoli niż na zdrowych, ale niekoniecznie łatwo dostępnych ingrediencjach ze śródziemnomorskiego czy zamorskiego klimatu.

Możemy się do tego nie przyznawać, ale gdzieś głęboko w nas tkwi ziarno regionalności, ziarno matczynej, babcinej kuchni. Coś, co jedliśmy, gdy naszą jedyną troską było posiadanie klocków czy lalek. Coś, co pamiętamy od zawsze, co jest częścią naszego życia. Jest to tak naturalne, że w razie wystąpienia kryzysu będziemy w stanie przeżyć, wracając właśnie do korzeni, do kuchni, która radziła sobie z tym, co można było wyprodukować we własnym gospodarstwie bądź zakupić w tej samej miejscowości, gminie.

Moda na takie postrzeganie jedzenia, przez niektórych zwana filozofią *slow food*, postrzegana przez większość jako fanaberia bogatych, ma głęboki sens. Prostota i schematy z nią związane są wbrew pozorom wpisane w nasze życie codzienne. Wszak niewielu z nas jest w stanie przygotowywać wydumane posiłki zgodne z jedną z diet ułożonych przez celebrytów lub ich trenerów personalnych, którzy dbają o różnorodność i urozmaicenie. Normalny człowiek porusza się w rytmie skutecznej, pożywej kuchni, która obraca się wokół osi tradycyjnego niedzielnego obiadu, na który jest więcej czasu, a w dni powszednie stawia na efektywność. Pytanie tylko, czy efektywniejsze będzie jedzenie sztucznie smakującej pizzy, czy też kartofli podsmażonych z jajkiem, popitych szklanką dobrego kwaśnego mleka.

Jak zawsze, namawiam do dzielenia się informacjami, które mogłyby sprawić, że kolejne odcinki *Smaków i aromatów Pomorza* będą jeszcze smaczniejsze. Chętnie podejmę tematy, którymi się interesujecie. Namawiam do poszukiwań starych zeszytów i prób odtwarzania przepisów po przodkach. Zainteresowanych kontaktem namawiam do nadsyłania maili na adres: poczta@jedzenienukaszubach.pl.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

KRÓLESTWÒ DZĄGELEWSCZICH

– MŪZEUM PÒD DĄBÒWĄ GÓRĄ W KADZĒMIERZU

Ūmarli wiele wiedzã i tãż wiele pamiãtają – tak hewò pisòł Kòrnèl Makùszniński w ksãżce pt. *Szatan z siódmej klasy*. W nãch słowach tacy sã stolëmnò mądrosć, kò prawie ùszlë pòkòlenia trzymają starzã spòdkòwiznã dzejów – wiadã a swiadã. Leno jak pëtac òdeszlëch? To bẽ sã mogło zdawac, co ùmarli ni mògã gadac... Gwësno? Nié. Rozmieją jistno jak zëwi, a mòże nawetka lepi. Leno nót je wiedzec, jak slëchac. Tuwò wòrt zwëskac z te wszëtczëgò, co òstawilë – òdjimków, nòrzãdlów, domòcëch sprzãtów, ksãżków, zapisënków w zsiwkach etc. Majãcë ju swiadã, jak szëkac, mùszimë jesz bęc gwës, dze szëkac. Tej-sej a tam-sam w jaczi szafie, na pszãtrze, mòże w sklepach, równak sã w najim òkòlim swiãtнице ùszlotë, w jaczych jaż sã liscze òd wielëznã pamiãtków – sã to mùzea.

Mùzea, te mòlë a tãż wiòldzë, znónë abò czësto zabëtë, nòrodnë a mòlowë – wszëtczë sã ògradzënama naszëgò bęcò. Na jejich pòlëcach, nasztaplòwnë a drobnotno òpisónë, wzãtchi z wszëtczich sztëczków czasu sã za swiòdka lëdzczich różgów, redoscë a kòmùdë. W cawny ti zachtnoce ùzdrzec mòże cos, co je nama bëlno znónë, abò tãż cos czësto nowëgò. Do nãch swiãtniców zachòdómë równak niechãtno. Dlòcz tak je? Wierã mòże to bęc pòstałota, nieszmaka, jakò cygnie sã òd dzecnëch lat, szkòlowëch rëzów... Sã w Kaszëbsczi równak taczë mùzea, w chtërnëch wiadno je fùl lëdzy. Jednym z nich je Mùzeum pòd Dąbòwą Górą w Kadzëmierzu (abò Kazmierzu; gm. Kòsòkòwò). Je to ale nadzwëkòwi mòl – kròlestwò familie Dzãgelewsczich. To nié tëlì mùzeum w dodomie, le dodóm w mùzeum. Sertno ròczã w swiat historie dzejów – do Kadzëmierza.

A JAK TO Sã ZACZĄŁO?

Na zòczãtkù bëlë słowa *sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt* (a pamiãtchi tãż lizë wëcëskają, a malëchnë rzeczë dëszã skrësziwają) – hewòtnò Wergiliuszowò mësła sta sã zëcowã prowòdnã dëpã

òsoblëwi pòrë z Kadzëmierza, Irenë a Frãca Dzãgelewsczich. *Rozpòczãło sã òd zbieraniëgò pùdelków na sztrëchùlce... Wiedno chcòł jem miec mùzeum. Na zòczãtkù bëlã leno etnografiò, a pòzdni – sòm òbòczë. Kòlekcjonérã jem òd dzectwa. Pierszëznòwë mùzeum zòrganizowelë jesmë w sklepach – taczë dlò drëchów rodzëznë. Równak sklepë to nié wëstòwk, a z czasã ni mòglë jesmë ju tamò wlezc. Tej jesmë òdnòwilë stòrã stòdolã i tak rozpòczãło sã mùzeum. Nie bëlò jesz nazwë, le wiele pòlëców, ekspònatów a ùlubieniò ùszlotë. Tak zòczãtchi wspòminò w rozmòwie ze mnã Dzãgelewsczi Frãc. Robòtë kòl bùdacje gwòsnëgò mùzeum rëgnãlë w gòdniku 2008 roku, a ju w lëpińcu pòstãpnëgò roku przëszlë pier-szi gòsce. To miało bęc zwëczajnë wieszcë mùzeum – jizba pamiãcë. Lëdze mielë przëchadac òbzerac wëstòwczì a jachac pòd dodóm. Sta sã równak czësto jinaczi... Nawetka nie jem gwës dlòcz. Nasz dodóm zmienil sã w mòl pòtkaniów rzmë lëdztwa – pòwiòdò dali mòj gòspòdòrz. Z czasã, kòl 2010 roku, pòjawia sã tòfla z nazwã – Mùzeum pòd Dąbòwą Górã (kò Mùzeum Kadzëmiërz to sã kãsk lëchò przëszlëchò). Je to òdniesienië do mòlowi nazwë grzãpë, jakã lëdze z òkòlò zwiã Dąbòwą (Dąbnicã). *Ta pasjò mie**

Ū NAS PLAC NALÉZE KÒZDI
WSPÒMINK DÓWNOTË –
TUWÒ PRZEDËRCHÓ DLÒ
PÒSTãPNËCH, DLÒ ÒTROKÓW.

często ǔdosta, a tuwò nót pòdczorchnąc, co robimë to z białką często za darmòka, a lepi gòdajęcë, dosc wiele w naje mùzeùm inwestëjemë. Ju w 2012 roku włòzł jem na stegnã profesjonalizmù – tej mò zòczątk katalog ekspònatów – cygnie dali Dzãgelewsczi. To pròwda, nimò malëchnëch strzòdków mùzealnë bũdinczi wëzdrzą òsoblëwie piãkno, a ekspònate są kònservòwóné a òpisóné.

CO MÒŻE HEWÒ ÒBÒCZĚC?

Lzi bë bëło òpòwiedzec, czegò tuwò ni ma. Bëtncosc w ti swiãtnicë ùszlòtë bëlno òpisëje szerok znónò Napòleònskò sentencjò: *De omnibus rebus et quibusdam aliis* (Ò wszëtczich a téz niejednëch jinëch sprawach). I tak w kadmiersczim mùzeùm mòże òbzerac:

1. Chëczowé sprzãtë, m.jin. petròlkówé lãpë
2. Gbùrszcë nòrzãdła, a òsoblëwie sparłączóné ze lnã, taczé jak òchlëca, krosna atd.
3. Wòdži a platizrë
4. Sprzãtë domòcégò gòspòdarstwa
5. Radia a magnetofònë, òbzërnicy
6. Mùzycznë jinstrumentë – òsoblëwie ne mòlowé
7. Zabòwczzi, ùczbòwniczy a wszëtckò tikajęcë sã dzec-twa w dównëch latach
8. Medicznë a téz paramedicznë sprzãtë
9. Kùnszt – òsoblëwie ùsòdzczy mòlowëch ùtwòrców

Tak pò pròwdze zbiérómë wszëtckò a ÒSOBLËWIE wszëtckò to, czegò nie chcã w rejestrowónëch mùzeach. Ù nas plac nalëze kòzdi wspomink dównotë – tuwò przedërchò dlò pòstãpnëch, dlò òtroków. Czãsto mómë kòl se lëdzy, jaczi chcã, zëbë co pò nich òstalo – to nòtërné. Dlòte téz apelëjã: Nie wëwalòj – leno pòd Kadzëmiërz halòj! – gòdò Frãc Dzãgelewsczi.

Jem gwës, co kòzdi nalëze hewò co cekawégò dlò se. Òbrazë Léona Bieszczzi, Alfónksa Zwarë, Ireneùsza Lesniaka, Bronisława Meltzera a téz wiele jinëch – chòcle dlò nich je wòrt tuwò przëjachac.

Mùszi jesz dopòwiedzec, że nie je to taczé czësto zwëczajné mùzeùm, kò tuwò kòzdi gòsc mòże téz òszmakac òsoblëwëch przerobiznów Irenë Dzãgelewsczi – wielné arbatë, marmòladë, napitczy, kùchë a kùszczy. Na stole wiedno co smacznegò zdaje

na gòscy. Nicht nie wrócy dodóm głòdny, a gòspòdëni mò òsoblëwi trim do rëchtowaniò jestkù...

GÒDOWÉ SPIÉWĚ

Rokroczo w czas Gòdów Mùzeùm pòd Dãbòwą Górã zdò na gòscy chãtnëch do pòspòlnégò spiëwaniò kaszëbsczich, ale nie leno, kòlãdów. Na wszëtczich dzyrsczych czekò téz bòkadny pòczestënk. Trzë razë w tidzëniu mòże tuwò przëjachac, a razã z gòspòdarzama kòl akòmpaniamentu na akòrdionie fejrowac nen apartny czas. Plac je dlò kòzdegò. Ni ma lepszych a gòrszych. Kòlãdowanië wnet wiedno warò do pòzdnëch nocnëch gòdzyn. Nòpiãkniészò w czas nëch pòtkaniów je atmòsfera – często familiowò a redosnò. Kò to prawie je snòżëchnò ùdba, jize na kòlãdniców zdã spiëwniczy – tedë òni mògã sã ùczëc nowëch spiëwów, òsoblëwie nëch kaszëbsczich.

WESPÒLROBÒTA A JINÉ DZEJANIA

Mùzeùm je samòstójné i ni mò wspomòzcy òd ni-zòdny samòrządzënië. Biwò równak tak, co gmina w czas latowëch feriów zagwësniwò bũtnowë szituzë. Òkróm te wòrt nadczidnac, że wespòlro-bic z kadmiersczim mùzeùm chcã Kaszëbszcë Fòrum Kùlturë z Gdinie a mòlowé partë Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò. Wcyg równak nót je wicy a wicy, kò prowadzenië mùzeùm to są kòsztë, a òno mùszi sã ùtrzëmac leno z priwatnegò dëtka. Rokroczo òrganizowóné są téz kòl placowi kapelczy majowé nòbòżënstwa w kaszëbsczim jãzëkù – tedë nawetka nòmłodszi mieszkancë wsë majã leznosc do wëzwëskaniò swòji rodny mòwë.

Ùtwòrczò pasjò gwòscëcelów Mùzeùm pòd Dãbòwą Górã dozwlò na ùchòwanië wiadë ò ùszlëch pòkòleniach Kaszëbów – nëch znónëch z ksãżk, le przede wszëtczim nëch zwëczajnëch. Wedle mie to je wòrt wëprzëdniëniò, nòdgròdzeniò! Doch jo?

Mùzeùm (sz. Majewò 10, 84-230 Rëmiò) je òpen wiedno. Chùtczy równak lepi sã ùgadac, cobë nie zaskòknąc gòspòdarzów (muzeum.pod.debowa.gora@gmail.com). Zwiedzanië je za darmòk, ni ma tuwò biletów, wëmógò sã leno kùlturnégò zachòwaniò.

KLEBBÓW MATIS

OD LEWI: BÒGDÓN HEFTA I GRÉGÓR TURZIŃSKI. ODJ. ŁZ

LĚSÒ KĀPA

– REZERWAT RODĚ KÒL REKÒWA

W zélnikù Nadlesyństwo Òsésznica wzbògacéło sã ò nowi rezerwat. Běl jem w nim krótkò przed oficjalną datą pòwstaniò.

Praga. Termòmétrë pòkòzywają wicy jak 30°C. W taczi czas lédze nòczãscy òchłodë székają nad wòdą. Jò przed slùncowizną nie chcã sã schòwac tam, a w lese. Nie wëbiéróm równak zòdnégò z jistniejącëch przërodniczich szlachów, a razã z lesnyma jidã nym jész niewëznaczonym, a prowadzącym pò Lësy Kãpie, chtërna za sztërk bådze nowim rezerwatã.

Z mòjima prowadnikama, a téz nadlesnym i jegò zastãpcã pòtikóm sã w lesniczówce Sérzno, cobë kãsk wicy doznac sã ò tim rezerwace. Pòłożony je midzë Rekòwã a Pësznym. Mò përzinkã wicy jak 313 ha. Chòc robòta przë jegò pòwstaniem rëgnãła w 2019 rokù, zaczątk to lata 90., a kònkretno rok 1997. Tedë uczali z Gduńszcégò Òniwersytetu – Józef Szmëja i Krësztof Gòs – przërëchtowelë projekt ùtwòrzeniò dwùch rezerwatów. Razã z òtulënama miałë miec 80 ha. To je wiele mni jak teròzka. Tak pò pròwdze tej na projekce sã skùńcziło. Robòta nad pòwstaniem rezerwatu na jaczims etapie sã zatrëmala – gòdò Przemëslów Gëbusia, nadlesny Nadlesyństwa Òsésznica. *Le to nie je tak, że bez nen czas teren nie bël chròniony. Më jakno nadlesyństwo, na wiele mòglësmë, jësmë dbelë ò nã òbëndã – tlómaczi Kristina Kòzlòwskò, zastãpca nadlesnégò. Równak co w nim je taczégò wòrtnégò? Westrzód nòczekawszich bòkadnosców na jegò terenie sã torfòwiska. Mómë tuwò i ne przejscowé, i wësoczé. Rosce téz mùszilep, zwóny jinaczi rosniã, i to trzë jegò gatënczi, tj. òkrãgłòlëstny [Drosera rotundifolia L.], dlugòlëstny [Drosera*

STOJĄC NA PÒMÒSCE
CESZĄ ZDROK
KRÓJMALÈNKÀ. PO PRAWI
STRONIE JESZ NIE PÒROSLÈ
TORFÒWCÀ JEZORO,
NA PROST I PÒ LEWI
JU ZAROSLÈ. TEJ-SEJ
WIDZEC JE MALINCZÈ
WÒDNÈ ÒCZKA.

anglica Huds.] i pòstrzédny [Drosera intermedia Hayne], a téz rónné gatënczi chrònionëch torfòwiskòwëch roscënów, i mechù torfòwca [Sphagnum L.] – gòdò Gëbusia. Westrzód placów, na jaczé wòrt miec bòczënk, je Jezoro Zgnilë [pòl. Jezioro Leniwe] z pliwającyma òstrowama [twòrzã je òdriwającé sã òbczas wiatrów wiãkszé dzéle kòzëcha z tofòwiskòwëch roscënów, chtërnym pòmalinkù zaròstò calë jezoro, pòl. pło – dop. red.] – dodòwò lesny Bògdón Hefta. Razã z Regionalną Direkcją Òchrònë Strzodowiszcza [RDÒS] ùstalimë kònkretny szlach, jaczim bådze mògl chòdzëc pò nowim rezerwace – rzekł Gëbusia, dopòwiòdając: *Chcòlbëm pòlãczëc dwa szlachë westrzód rekòwsczich torfòwisk z nowim rezerwatã. Nowë stëgnë chcëmë tak pòprowadzëc, cobë òdwiëdzający mòglë òbaczëc jak nôwiãcy atrakcjów przërodniczich, wizualnëch.*

Ne chcã sòm òbaczëc w terenie. Z lesnym Heftã i inżinierã nadzoru Mariuszã Chrzanã rëzã pò nowim rezerwace zaczinómë òd Rekòwa i Jezora Zgnilégò. Nen dzël jem ju pòznòl, czëj jem òb czas Dni Bëtowa szedł nym szlachã razã z Jarosławã Czarnëcczim. Tej pò deszczach zemia rozmòkla i czasã drãgò bëło jic pò mitczim grunce. Bòczënk trza bëło téz dac na ùdzibającã sã pòd kropłama wòdë bújno wërosłã trówã. Teròzka wszëtkò sã òdjinaçzëło. Pò cziledniowi pradze zemia stala sã jak kam. Darmòk bëło székac jaczis òwadów, chtërne òbczas mòji òstatny gòscënë tuwò wiesòło

STÓW ZATACONY ZA DRZEWAMA. ŌDJ. ŁZ

WŁOCHÓCZ JAEŁWCOWATI. ŌDJ. ŁZ

a chùtko maszerowalë. Tak do kùńca nie bëło wie-dzec, czë ùcékalë przed nama, czë szlë w czerënkù, jaczi sobie wczasni ùdbałë. Mrówczy a chrzãszcze przed gòracëznã gdzes sã schòwalë. To samò zrobilë miedzi. Ōstrowë – z zamësleniégò wëcygò mie Hefta, wskòzëjąc na jednã z nòwiksich atrakcjów Jezora Zgnilégò, tj. pływającë òstrowë – *Czasã òbròcajà sã zgòdno z rëchã pòkòzywòwczów zëgra. Wdòrzã so, jak jednégo razu na jednym z nich, na drëdži stronie jezora, trulòcz zrobil so gniòzdo. Równak lëchò mù szło, bò òstrów przëplënął wòdã i zatrzmòł sã prawie przë przërodniczim szlachù. Z pòczãtkù ptòch próbòwòł òdstraszcë turistów, ale pò czasie dòł pòkù i òd nowa zrobil gniòzdo w jinszim placu – òpòwiòdò lesny.*

Ze stegnë wchòdzymë na pòmòst, widzime roscënã zwonã bagnowiczë [Ledum palustre L.], jakò mò òsoblëwã pòchã. *Mòze terò nie wëzdrzi piãkno, ale pòd kùńc lëzkwiata i na zãczãtkù maja pòkriwò sã biòłima kwiòtkama. Naje starczy ùziwalë bagnowiczò do òdstraszeniò mùłów – gòdò Hefta. Pszczòłownicë wëcéralë nima ùle, zëbë pszczòłë nie dostałë warrozë – dodòwò inżynier.*

Stojãc na pòmòsce, ceszã zdrok kròjmalënkã. Po prawi stronie jesz nie pòrosłë torfòwcã jezoro, na prost i pò lewi ju zarosłë. Tej-sej widzec je malinczë wòdnë òczka. Malinczë krzãslatë chójczy robiã na mie wiòldzë wrazenié. Nie roscã, a biòtkùjà sã ò przëzcëcë. Chòc sã leno czilemëtrówé, a nawetka mniészë, mają ju kòl 40–50 lat.

Gòdka z lesnym tikò nurkòwaniò w nym jezorze. *Letkò z tim nie je. Nié leno bez plãtaninã kòrznioów, ale téz bez temperaturã. Cepłò wòda je leno z wiërzchù, niži mò ledwò 4–5 gradów – tlòmaczy Hefta.*

Wròcając, òbzérómë sã za mùszimlepã. Gòdómë i ò drzewiãtach, jaczë widzime na placu. Wszãdze je widzec chójczy i to je cos naturalnégo. Pòmalinkù wëprã je brzòzczi, jaczë sã pioniersczim gatënkã i mdã wszãdze rosłë. *Z czims taczim mielësmë do ùczinkù w 121 òddzëlu. Teròzka to je czãsc nowégò rezerwatu. Na zymkù zasztopòł sã przepùst. Drãgò bëło gò ùdroznic. Zalało dosc tëlì terenu. Pò trzech miesãdzach bëła fizjologicznò sësza. Całi drzewòstón pòdł. Teròzka*

mómë ju nowi, brzòzkòwi, jakno zmianã pòkòleniowã – wëjasniwò Hefta. Najã kòrbiònkã przerwòł zwãk mòbilczy. Lesny starznik gòdò ò smiecach w lese. Jedzemë na plac, òstòwiając na sztòt témã rezerwatu. Ktos kãsynk za Rekowã òstawił pòòstałosc pò remonce àuta. Czãsto sã cos taczégò zdòrzò? – pitóm lesnégo. W lese je tegò dosc tëlì, ale szczëstlëwie na przërodniczich stegnach ju nié. Mëszlã, zë chòdzã nima lëdze, chtërny pòtrafiã docenic nòtërà i nie chcã ji nikwic – òdrzekł.

Jedzemë dali. To bëłny czas, zëbë sã doznac, skądka sã wzała ùdba na pòzwã rezerwatu. Òkòzëje sã, zë miono Lësò Kãpa nie je nowé! Kò na tim terenie, na jaczim je rezerwat, òd 1904 roku bëło lesynstwò Lësò Kãpa. Pòd kùńc lat 70. òstało zlikwidowóné, a w 1982 roku pòwòlelë na tim òbrëmim dwa lesynstwa: Bùkòwò Gòra i Sërzno.

Zatrzmùjemë sã przë dosc wiòldzim wëkòpie. Wnet jidze sã doznac, jaczë bëło jegò namienienié. Miòł òdcygac wòdã i òsëszac òkòlë. *Bëła stara, zëbë zagòspòdarzcë kòzdë torfòwiskò. Kanałë czasã mają nawetka 3,5 km dlugòscë. Dzys dzyw bierze, jak wiele dëtków mùszelë na to wëdac. Tec wikszosc robòtë szła rãczno. Dzël ekòlogów chcòłbë, bë òd razu tak jak z dówna zalac wszëtkò wòdã i wròcëc do pierwòtnégò stanu. Jakno lesny jesmë procëm temù, bò gwałtowné zmianë nigdë nick bëłnégo nòtërze nie przënoszają – gòdò lesny, dodòwającë: Rozmajitë òstré zmianë mògã spòwòdowac masowë wëmieranié gatënków. Jeden z przëtròfków jem ju pòdòł, to òddzël 121. W rodze wszëtkò jidze pòmału. Przëwròceniò ùszlégò stanu nie dò sã zrobic nawetka w jedno pòkòlenié. Nót je czasu.*

Dzys na dnie kanału ni ma ju wòdë. Zdòwò sã, zë nie plënała ju òd jaczégòs czasu. Zmieniwò sã wiëdzò ò lese i gòspòdarka lasama téz. Jidãc dali stegna, naròz naji prowadnik sã zatrzmòł i zasãpòlił. Przëstòwómë. *Cos niedobrégo sã z nima dzeje – gòdò Hefta, wskòzëjąc na drzewiãta. Rëchli jesmë widzelë drzewòstón, jaczi òstòł zaatakòwóny bez zòdzew kòrznia, chtërnò nie dozwlòł pòbierac òdzëwczich składników. Pòmalinkù zamiërajã kòrznie, a tej całë drzewò. Tak sã dzeje na pòrolnëch gruntych. Tuwò równak*

JAZ, 0DJ, LZ

mómě do ùczinkù z czims do częsta jinszim. Òbmiérò kòrona drzewa i to nawetka jodlënë. Doněchczas mēslēlēmē, że wszētškò strzimie. Je òdpòrnò na wikszosc chòrobów jiglėnowėch drzew. Do te widzymē, że òd lat chòrzeją dābē. Tu równak przęczeniē mógą bęc rozmajité. Przede wszētczim zacercé pòrów rokù, a òsoblėwie midzē jesenią a zēmą. Ni ma òdpòcznieniò. Latos w gromicznikù widzòł jem wēpùszczujacé kła zòrno bika, w stęcznikù lėdze zbiéralē pēperlėszkā. To nie je normalnē. Swój cėsk na lėchą kòndicjā drzew mò tēż òbnizaniē sā wòdē w grunce, ò czim ùczali gòdają ju dosc tēli. Równak ùsėchaniē kòron nòbarzj parlāczimē z tpwz. szokā pòpòrodowim. Drzewa wėdalē mòcny brzòd i teròz cerpią. Taczē zjawiszce widzēlēmē ju chùdzy – rzekł lesny. Bādzemē sā jima przęczeralē. Móm nòdzejā, że w przindnym sezonie mdą w lepszi kòndicje – gòdò Chrzón.

Pò krótczi szpacercē stówómē przed cygłyma 40-mėtrowima daglezjama, jaczē mają 140 lat. To matecznē drzewa. Nòwòrtniészē dlò lesników. Nòwikszē, nògrėbszē, bez felów w bűdowie. Sā apartno òznòcziwónē, pobiérò sā òd nich geneticzny materiòł, a w lese roscą do naturalny smiercē. Mòlowim gatėnkā równak nie sā, tak samò jak krótkò nich rosnącò chòjna Weymutha (zwònò tēż amerikańskā; Pinus strobus L.). Z przekazów wiēmē, że Miemcē na szkòlce, jakò tuwò czedēs bēła, baro czāsto sadzēlē egzoticznē drzewa, jak chòcle jesón, zėwòtnik czē wspòmniòną amerikańskā chòjnā – tłomaczi Hefta. Jak rozpòznac òstatnē z nēch drzew? Òkòzywò sā, że nòlzi pò szėszkach. Ùwòžno wzérómē wkòł i dówómē bòczėnk pòd nodzi. Hewò, tu mómē sziszka daglezje z charakteristycznyma dlò ni wāsama. Chòjna Weymutha mò pòdlugastą z kroplama zėwicē – wėjasniwò inzinier. Kùreszce mómē pasownā. Wikszā i węcynionā z jasnyma szlachama, jaczē òstalē pò zėwicē.

Wānozācē pò nowim rezerwace i kòrbiac ò torfòwiskach, ni mòże sā nie przezdrzec jazóm na rowach. Jidzemē nad jeden z nich. Mòże ten jaz nie je nònowszi i ledwie sā trzimie, ale swòje robi. Wnet mò bęc zrobiony nowi, a dėtczci na to daje Regionalnò Direkcjo Òchronē Rodē – kāsnyk ùsprawiedliwiò

PELIWAJĄCY 0STRÓW, 0DJ, LZ

jegò stón lesnik, a tej prowadzi naji dali. Òstròżno stówiómē stopē na mechù. Nié temù, że mómē strach topielėznē, ale dlòte, że rosce tu włochòcz jałòwcowati (Spinulum annotinum L.). Mòłò niepòzornò roscėna, jakò zagrozònò je wėmrzenim. Chùtchi òdjimk i wėzwėskùjąc mileczny chlòd, jidzemē dali. Z przėkòzów lesników, jaczi trafilē tu pò wòjnje wiēmē, że Miemcē baro mòckò ùprodukcujniłē òkòlė. Stądka ne wszētczē melioracyjnē rowē. Mialē węcynnac wòdā. Mē niechelē jich czėszczeniò, zebē za baro ji nie òdpro-wòdzałē. Temù tēż mómē ne jazē.

Naji òstatny przėstònk je przē dosc mòlim 78-awim stawie. Zatacony midzē drzewama, niczim òsoblėwim sā nie apartni. Le czej stówómē nad brzegā, jesmē òczarzony gladą wòdē, w jaczi òdbijajā sā roscācē nad brzegā chójczy. Zdówò sā, że w wòdze sā barzi wėraznē jak w realnoscē. Snòzi malėnk, równak z rokù na rok stówk zaròstò coròzka barzi. Równak zminie jesz wiele czasu, nim nie bādze pò nim szlachù – gòdò Hefta.

Wròcómē do lesyństwa Sėrżno. Rezerwat Lėsó Kāpa je piątim i nòmłodsziym rezerwatā w Nadlesyństwie Òsėsznica. Òkróm nięgò sā jesz ne rezerwatē: Bùkòwò Góra, jaczi pòwstòł w rokù 1982, Dolėna Kùlawē z 2009 rokù, gdzie sā nòwiākszē w wòje-wòdztwie stanowiszca bòcėka zwėczajnegò (Cypripedium calceolus L.), snòzégò pòlscégò storczika, a tej Mechòwiskò Redota z 2013 rokù, tu bòczėnk wòrt dac na skalnicā torfòwā (Saxifraga hirculus L.), rzòdkā w Pòlsce roscėnā. Òstrów Trzebielszi, chòc je na terenie Nadlesyństwa, slėchò do gminē Lėpińce. Nie òznòczò to, że nie chrònimē wòznėch przėrodniczich mòłów. Jezlē jidze ò sóm drzewòstón, to mómē do grėpē 700 ha taczich mòłów, ò jaczē w swòjim zòkrāżym mómē starā – gòdò inzinier. Do te jesz òkòlė rzek, jezór, jarów, grzėpów, zdrzòdliska – dodówò Kozłòwskò.

Kās z žalā mùszā sā òdzākòwac z Lėsą Kāpą. Òchòtno wròcā tuwò ju pò wėznaczenim szlachów. Zazdręc do wiclòcza, sznėkrowac za szėszkā chòjnē amerikańszi i przėpilowac, cobē zatacony stów nie zaròsl...

LUKÒSZ ZOETKÒWSZCI

Tego roku jesienią, na Kociewiu...

Żyjemy i działamy, choć miało być inaczej – huczniej, z rozmachem, weselej. Czas groźnego wirusa nie skończył się, a już niektórzy mieli nadzieję. Sama nie wiem, czy powszechnie znana zasada „Nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło”, odnosi się do pandemii. Jedną z jej przyczyn – globalizacja, której „zastugą” jest jednak błyskawiczne porozumiewanie się, nieograniczenie w czasie i przestrzeni. Czuła narracja nie zastąpi spotkań w realu.

Takie radosne, bardzo odświeżające spotkania odbyły się tej jesieni w Tczewie i Grucznie. Jeszcze nie obowiązywały nowe obostrzenia, a widać było czujność organizatorów. W Tczewskim Centrum Kultury pierwszy raz przeżyłam mierzenie temperatury wchodzącym, potem podpisującym listę z podaniem adresu i numeru telefonu. 50-lecie swojej działalności obchodziło Towarzystwo Miłośników Ziemi Tczewskiej. Przypomniało mi się, że kilka lat wcześniej byłam w Starogardzie Gdańskim na jubileuszu Towarzystwa Miłośników Ziemi Kociewskiej, które też ma wielkie dokonania. U nas, na południu regionu, nad kulturą Kociewia czuwa Towarzystwo Przyjaciół Dolnej Wisły. Prezentacja dokonań tczewian – imponująca i wieloraka. Bogate, owocne półwiecze. Tu muszę wspomnieć, że działa też w Tczewie dobry oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Po prezentacji i licznych wyróżnieniach był koncert na wysokim (muzycznie) poziomie, zresztą, jak zawsze w Tczewie. Nie obyło się bez ostrożnego (!) poczęstunku.

Inny charakter miała uroczystość w Grucznie, gdzie zaczyna się Kociewie. Wielkim i ważnym świętem stały się 80. urodziny znanego księdza prałata Franciszka Kameckiego, wspianego poety i otwartego na znaki czasu humanisty. W homilii ks. prof. Wojciech Pikor powiedział, że ks. Franciszek należy do awangardy Kościoła. Kto w przeszłości był na Spotkaniach

KTO JESZCZE
WIE, CO TO JEST
SZTYGA?

Pelplińskich, wielokrotnie organizowanych też przez ZKP, pamięta dyskusje o zadaniach laikatu w Kościele, o po partnersku traktowanej radzie parafialnej. Wydarzeniem stawały się organizowane w Grucznie Dni Kultury Chrześcijańskiej. Ks. Franciszek, wielki humanista, pisał ciekawe felietony do „Pielgrzyma” wydane później w zbiorze *Drabiną do nieba*. Urodzony w Cekcynie, czyli w Borach Tucholskich, promował swą twórczością też Kociewie. Zadbał, by w programie otwartego tu Studium Katechetycznego był przedmiot kultura regionu. Po mszy św. i części oficjalnej odbyło się uważne spotkanie przyjaciół księdza na otwartej przestrzeni przy Sta-

rym Młynie w Grucznie.

Wspomniana wieś ma szczęście do niezwykłych księży. W przeszłości był tu ks. Władysław Łęga, którego prace etnograficzne często są punktem odniesienia dla współczesnych regionalistów. Ponieważ ks. Kamecki jest naszym dobrem regionalnym, muszę przytoczyć wymowny fragment z jego licznych tekstów: *Szkoda, że rozwerków nie ma / dreszmaszyna zardzewiała / kłonica wisi w barze na ścianie [...] szymłów nie ma*. W innym wierszu pyta: *Kto jeszcze wie, co to jest sztyga?* Przemijają nasze osobiste pejzaże, zostają wiersze, które ocalają. Właśnie słowa ocalają fragmenty oswojonej, czyli tej, za którą jesteśmy odpowiedzialni, rzeczywistości.

Namolnie wracam do myśli, że jedno słowo może wywołać „czułą narrację”. W Nadwiślańskim Parku Krajobrazowym podróżuje, podziwia Polskę i pracuje młody człowiek ze Szwajcarii, który wcześniej na kursie świetnie opanował gramatykę i słownictwo naszego – trudnego przecież, oczywiście też pięknego – słowiańskiego języka. Na pożegnalną kolację przygotował różnorodności z ziemniaków. Udało nam się zaskoczyć go *szandarem*... *Szandar* łączy nas z Borowiakami. Oczywiście, nie tylko!

MARIA PAJĄKOWSKA-KENSIK

ÓDJ. Z KRONICZI GS WEJROWÒ

WÈCMANIM TO SĀ DÔ

ZE ZBIGNIEWĀ KÒŁODZEJCZIKĀ, PRZÉDNIKĀ ZARZĄDU GMINOWI SPÓŁDZELNIE „CHŁOPSKÒ SAMÒPÒMÒC” WE WEJROWIE ROZPÒWIÓDÒ TOMÓSZ FÓPKA

Chcemë Wóm, më Kaszëbi, pòwyszowac z leżnotë fejrównégò 2 rujana w Kaszëbsczi Filharmonie we Wejrowie jëbleuszu 75-lecò zarzãdżóny bez Was firmë. Bëlë tej gratulacje, branzówé a samòrządżenówé žëczbë. Űczestnioné òstalë òsobë, co sã zasłużëlë dlò spółdzelczégò dzejaniò. Chcemë rzec kãsk wicy ò historie Spółdzelnie. To sã zacząłò krótkò pò wójnie...

To je ùdokumentowóné òryginalnym protokòłã z Walnégò Zebraniò Nòleżników, co miało swój mòl 30 czerwińca 1947 rokù. Bëło to ju drëdzë Walné Zebranié, pierszë òdbëło sã 31 rujana 1946 rokù. W całoscë historiã pòwołaniò a fónksnérowaniò nasi spółdzelnie mómë dosc bëlno ùdokumentowóné.

Czej leno nasze gòspòdarczë dzejanié sã zacząłò – spółdzelnia baro dzyrskò szła wprzòdk. Jesmë szpandérowelë nòpierwi brëkòwné spòziwczë a przemësłowé artikle w samym Wejrowie, w pòwiòce a w całoscë na wsë. Bëło zacząté òrganizowané skùpù rolnëch pòdów i szpandérënk (zaòpatrzenié) gbùrów, rolników w pòtrzëbné strzòdczi do produkcji. W nëch czasach pòliticzny ùstrój nie pòzwòliwòł pòjedincznémù człowëkòwi na handlowé a produkcyjné dzejanié, z drobnyma wëjątkama rzemiãsla, temù më ni mielë kònkurencji.

Pòliticzné nòkòzë doprowadzëlë do te, że w kòzdëchny, nawetkã mòli wsë më mùszëlë miec króm, równo, czë to lónowało, òplòcywało sã, czë nié. Bez to w 1983 rokù më mielë w pòwiòce 160 krómów, rozbudowónã séc zakładów a gastronomicznëch barów, zachtną produkcjowã, skùpòwã a ùslugòwã séc.

W czãdze Pòlsczy Rzeczëpòspòliti Lëdowi GS-ë (bò tak bëło je pòpùlarno zwóné) zajmalië sã rozprzenòszaniem, distribucjã, tzw. deficytowëch

towòrów. Dzysò wszëtkò je przëstãpné dlò tëch, co mają dëtczë, a sama pòzwa mòže colemalò młodszych baro dzëwòwac a pòtëkac sã z niedowierzaniem. Czemu òbczas tzw. kòmùnë felowalò towòrów a jaczë z nich bëłë tima „deficytowima”?

Deficytowe towòrë, òsoblëwie w latach 70. i 80. ùszlégò stolata, to bëła baro szerokò pòzwa i dzël lži bëło werechòwac, co nie bëło deficytowe... Pò rokù 1970 rolnò produkcjò dynamiczno rosła, co nama, co òrganizowelë ji skùpiwanié, bëło wiedzec, a dze to dali szło – téz bëło wiedzec, leno òfcjalno sã ò tim nie gòdało. Nadczidnã, że na Kaszëbach jednym z pierszych deficytowëch towòrów bëła bònkawa, „pròwdzëwò kawa”, na jakã w krómach bëłë twòrzone listë klientów a bez jakã bëło wiele sztridów, co je mùszalë rozrzeszëwac specjalné kòmitetë, dzejajacé przë kòzdim krómie...

Jak Spółdzelnio sobie pòradzëła pò rokù 1989, czej w Pòlsce òstała wprowadzonò wòlnorënkòwò gòspòdarka?

Òbez ùstrojowé pòzmianë w rokù 1989 zarzãd Spółdzelnie mùszòł chùtkò pòdjëmac strategicznë, ekònomicznë decyzje a robic reòrganizacjã, cobë nie wëpadnac z prowadzonégò w baro szëroczim òbjimie gòspòdarczégò dzejaniò. Na pòczãtk w robòce bëłë: handel, gastronomiò, ùsludzi, masarniczò a piekarniczò produkcjò, rozlëwniò bãbelwòdów, miészalniò paszów. Skùnczył sã czãd nòkòzowò-rozdzëlczë gòspòdarczi a jãlë wprowadzac wòlnorënkòwã. Inflacjò bëła w rozkòlbie, drodzë bòrdzi, mało towòru a wiòlgò chãc na jegò kùpianié – bëło ale drãgò nalezc swój mòl na tak rozregulòwónym rënkù. Bëło nót zlikwidowac placówczë, co nie dòwałë wżãtkù a co jich spółdzelnio

nie bëła miéwca. Dzel swòjich jesmë wëaradowelë abò pròcownikóm abò cëzym. Nasze wkòldëtkòwë dzejania przëczëniłë sã do chizégò ùprawieniò gòspòdarczy a finansowi sytuacji, do ji sztabilizacji.

Dzejanié GS „Sch” we Wejrowie je bòkadné w dobëca. Mòglë Wë bë wëmienic chòcle ne ze slédnëch dwóch dekadów?

Dobëcym je doprowadzenié Spòldzelnì do fùlny finansowi niezanolëznoscë, w całoscë òd drodzich bankòwëch bòrgów przë teròczasny wësoczi inflacji. Òd 2009 roku mómë certifikat „Wiarygodności Biznesowej”. Pòsobno pòchwòlëc sã mòze prowadzenim leno òplòdcywnégò dzejaniò we włòsnëch òbiektach, co w roku 2010 zmerkòł gòspòdarczo-finansowi miesãcznik „FORBES”, chtëren dól naszã Spòldzelnìã na listã „Diamentów Forbesa 2010”, co w òstatnëch trzech latach nòrëszni zwikszyłë swòjã wòrtosc. Òd pòczãtkù XXI stolata rëgnioné bëło w przòdk ze szerokò rozmiòną inwestycyjã pòlitikã. Jesmë jãlë mòdernizowac nasze bùdinczi, dze sã prowadzoné gòspòdarczë dzejania. Òbczas uszlëch 20 lat jesmë wëdelë na to wicy jak 10 mln zlotëch. Z tã pòlitikã jidzemë dali i rëchtëjemë sã do rozbùdowë pòsobnégò krómù. Mòderné handlowé placòwczì, dze zachòdiwò wnetkã mèlión klientów òb rok – to je téz nasze dobëcë. Nasza piekarniò ùdostała w kònkùrsach a targach wielno nòdgròdów a szaturków za produkcjowé nowiznë i jich wësokã jakòsc. Ùdzël w kònkùrsach „Samorządowo-gospodarczy HIT regionów” téz nama narajil skòpicã szaturk za dzejanié. Tëch achtieniów je wiele wiãcy i wszëtczë sã dlò nas wòznë, bò sã ùczestnienim naszì robòtë.

Dokazë firmë to sã Wasze dobëca a wierã téz Waszich wësòlrobòtników. Mòglëbë Wë przedstawiã kadrã, przëbliżëc zatrudnienié a dzysdniowi nòlëznikòwi stón Spòldzelnie?

Temù że òd wiele lat Zarząd Spòldzelnì je jednòsobowi, jem chcòł rzeknac ò mòji nòblëszzi wësòlpròcowniczce, pełnomòcniczce Zarządu i gòlwny ksãgòwi, wastnie Bronisławie Pestce, chtërna robi z nama òd zczãtkù swòjégò warkòwégò dzejaniò a chtërna je téz wësòlpròcowniczkã naszich dobëcòw. Òsobno wësòmnã ò administracjowëch pròcownikach, czerownikach handlowëch placòwk i piekarniów, ò wszëternòstczich, co kòl nas robiã.

Wszëtcë pròcownicë administracji sã wësok sztudërowóny w swòjich òbjimach. Wcyg a wczãg je sã ùczoné a doszkòliwóné tak, cobë so pòradzëc z dzysdniowima przepisama, w całoscë zelë jidze ò finanse. Dzysòdnia robi kòl nas kòl 80 lëdzy, a szkòlimë jakno niéustnëch 12 pròcowników we warkach: krómòwi, piekòrza a cëczernik. Zòs naszì nòlëznicë to nie je tak wielné karno jak w latach 70. uszlëgò stolata i nie chcemë jegò zwiksziwac, bò ni ma widzec jich aktiwnotë w zarzãdzianim Spòldzelnìã.

Òbczas ùroczëstoscë we filharmònie nie zafelòwało szpòrtownëch òdniesieniów. Jeden z wòjtów wësòmniòł o spòldzelnì ze znóny pòlsczi kòmedie „Kogel-mogel”... Dlò Kaszëbów słowa „spòldzelnia” i „gees” sã barò mòcno zakorzëzioné w swiãdze, jãzëkù i kùlturze. Pierszë to je prosto „wieszczi króm”, a drëdzë òznòczãło mòznosc sprzedaniò przez gbùrów rolnëch plòdów a zëwiznë i nabëcë pòtrzëbnëch statków do produkcje, nòrzãdlów. Jak, pòdlug Was, wëzdrzi rola spòldzelnie w mniëszich i wiãkszych òstrzòdkach dzysò? Zmieniò co kòl Waszich klientów, w tim gbùrów, wstãpienié Pòlsczi do Èuropejszi Ùnie?

Dzysëszò finansowò a gòspòdarczò sytuacjò wiele spòldzelnìów we wòjewództwie jak téz w państwie nie je nòlëpszò, bò pòwstało w jich òbjimach trójno jinëch firmów, chtërne sã nie òbzëralë a brałë z rënkù jak swòje przë niesygach w spòldzelnìowim zarzãdzianim. Tak téz wëndzenié Pòlsczi do ÙE dało le bezrobòcë, a gbùrzë wzãlë ùniowé doplatë – równak wëdòwajã je na strzòdczi do rolny produkcji nimò spòldzelnìów.

Sprzedòwòta spòziwczë, chemiczno-kòsmeticznë i przemëslowé towòrë w dzesãc placòwkach we wejrowsczim pòwiòce. Trzimieta sã mòckò, jidzeta na miònczi. Cëz je taczégò òsoblëwégò, wëjãtkòwégò w spòldzelczì rësznosc? Skãdka je ji rësznosc?

Ta òsoblëwòsc, wëjãtkòwòsc a rësznosc spòldzelczì rësznotë we wikszim dzëlu zanòlégò òd tëch, co zarzãdzijã spòldzelniami, majã wërzkëcë cële rozwiyu a zdrzeniò w przëidnosc. Zelë przëdnicë tãdka nie jidã – skòzywajã sã leno na przedërchanie, wëgëctã. Taczich, jak nasza spòldzelnìò, we wòjewództwie je czile i barò dobrze sobie radzã nimo roscãcy kònkùrencji. Wòznë je wcyganié sã, angazòwanié pròcowników, chtërny przëchòdajã do naszì firmë, bò tak wëbrãlë, rozmiejã jã achtnac i dbadzã, cobë nasza marka bëła bëlno widzònò na rënkù.

Òd wicy jak pòl stolata Wë robice w Chłòpsczì Samòpòmòcë, w tim òd dwadzëscë lat czerëjece wejrowskã spòldzelnìã. Jaczi je Zbigniew Kòlodziejczik priwatno? Co robiwò w wòlnym czasu? Czëgò mòze Wóm a Spòldzelnì zëczëc na pòsobné lata?

Priwatno jem normalnym czòwièkã, co mò swòje felënczi a przëgrzechë. Móm starã nie bëc pròchòlikã, bò òd te mòze prosto w gòlwa zãnc. Òkróm robòtë jem jachtarzã – je to rodzynnò tradicjò. W mòjim jachtarsczim karnie jem ju kròtkò òd 20 lat jakno prowadnik rewizyjny kòmissji, to je jak w spòldzelnì prowadnik radzëznë. Do te jesz lubiã pòslëchac dobri mùzyczi a sóm griwajã na akòrdionie a klawiszach. Nòlëpszë zëczbë dlò spòldzelnie to dalszi pòkrok w rësznym dzejanim. Mie mòze zëczëc le dali bëcò zdrów.

RÉZA

PART 2

Wróćómë do naszich trzech bòhaterków: Agnësczi, Anczi a Mariczi. Chcemë przëbòczëc: bialczi pò cãzczim sezonie we Wiòldzi Wsë wëbralë sã w rézã. Nié bëlë jakã! Mòrską. Do Szvédzczi jadã so promã. Më òstawiłë je w sztòce, czedë prawie szlë na òkrãtowi dansing.

Bialczi, pòdsmiewając sã, wlazłë na salã, z chtërny bëło czëc mùzykã. Rozezdrzalë sã dokòła.

– Za wiele lëdzy to tu ni ma – rzekła pierszò Marika, jakbë z żalã.

– To mòże je jesz përzinkã wczas. Pewno jesz przindã – òdrzekła Agnës.

– To dobrze. Më sã mòżemë przënòmni wëbrac jaczis fejn plac – skùnczëła Anka.

Ùzdrzalë w nòrce nié za wiòldzi stól ze zófama z dwóch strón. Tam prawie szlë.

Tak jak gòda Agnës, lëdze dopiérze zaczalë sã schadac. Bialczi zamówilë so farwné drinczi.

– Wzeròjta – zaczãła Marika – tu sã wszeljaczi lëdze.

– Jo, a kòl nas ni ma? – òdpòwiedza Anka – doch òb lato wszeljaczi przëjézdżają.

Mùzyka grała drist a same hitë. Agnëska z Anką a Marikã miałë wëpité jesz pò dwa taczé drinczi, kòzdi w jiny farwie.

– Në, terò më bë sã mòglë pòtuńcowac, co? – zabédowała Mariczka.

– Mòże jo – zastanòwia sã Agnës, le Anka zaró nó to:

– Jò tam z cëzymë chlopamë nie mdã tuńcowa! Jò ni móm swòjégò?

– Kò doch më za tim tu jesmë, żebë sã pòbawic – klarowa ji ta òdwòzniészò drëszka.

– Dòj pòkù! Z jaczims swintëchã mdã mòże szpëramë przebiérala, jo?

– Sztël! – òdezwa sã Agnës – tu prawie jeden jidze do nas.

Tam lëdze wszeljak gòdalë na tim promie, wiele pò pòlskù, le téz pò niemieckù, a ten, co do nich przëszed, wëcygnã rakã do Anë a òdezwił sã tak: – Shall we dance?

– Co? Jò? Co? Jaczi bëc? – zajika sã Anka.

– Jò cë dóm bëc, të diòble jeden parchati – wëpalëła nó to Marika a ju ùniosła swòjã cãżką òbrónną taszã, czedë Agnës pòsadzëła jã nazòt na zófie. Chlop zrobił wiòldzé òczë, głupią mùniã a szed dali.

– Wa dwie głupi – smia sã Agnës.

– Co më? To bël jaczis zbòczeni!

– Òn chcòl blòs z Anã zatuńcowa! Òn sã pò anielskù ji pitòl – gòda, smiejącë sã Agnëska.

– A skądkaż të tak pò anielskù rozmiejesz? – pitalë sã drëszczy, wżerającë pò ni a pò se.

– Kò jò doch mùszala z wnukama ùczbë òdròbiac, to jò sã sama përzna mùsza nauczëc.

Terò wszëtczé trzë bialczi sã zasmialë. Pòszedzalë jesz sztòcëk, pòwzeralë na wszeljaczych lëdzy, pòszpòrtowalë a w kùńcu Anka rzekła:

– Në jò mësłã, że to je ju czas jic spac. Mie sã ju kãsk w głowie krãcy.

– Mie pò pròwdze téz – rzekła nó to Agnës – chcemë rëmac. Doch reno më jidzemë zwiedzac.

Pòdnioslë sã, wëszlë z ti sale a dreptalë jedna za drëgã.

Schôdalë wążëchnyma trapkama, czedë ùczëlë, jak chtos za nimë flot nëkò.

– To wierã za namë chtos czadzy! – ùrzała sã jak wiedno Ana.

– Mòże ten twój Anielczik, co chcòł z tobã bëc robic? – smia sã z ni Marika.

– Nëże pò pròwdze!

– Halo! Halo! Stop! – chtos hërlëkòł z górë – dożdżëta!

– Jo! Flot, flot do naszi kabinë! – bialczy wszët-czé zrobilë wiòldżë òczë.

– Flot chcemë drawòwac, to mést jaczi zbòczeni-cowie!

Bialczy biegalë a dërch czëlë, że chtos je coròz blëzi za nimë.

– Agnës, wez ju szukòj tã kòrtã do òtemkniãcò dwiërzi, bò më jinaczi nie sfòrtëjemë sã schòwac – wòła Marika.

– Jo jo! – Agnëska przebiërala szpëramë a rãkamë sznëkrowa pò taszach.

– Terò tã nas òbroni – rzekła Anka do Mariczi.

– Terò jò to móm w knërze! Chùtkò do kabinë.

Dopadlë do dwiërzi, Agnës mia ju kòrtã w rãce, przëtklı jã do mòli biksë z widkamë, zómk pùscyl a bialczy wpadlë do bëna. Chùtuszkò zatrzaslë dwiërze. Pò sztòcë chtos zaklëpnãł.

– Sztël, sztël – szepta Anka.

– Halo, mògã wastnë òtemknaç?

– Nick nie gadòjta – cëchò rzekła Agnës.

– Në dobrze, wastnë òstawiłë ù górë taszã. Jò jã chcòł blòs òddac. Jak wastnë mają strach, tedë jò jã òstawiã tu kòle dwiërzi.

Bialczy zrobilë sã nôprzòd czerwioné, nick nie òdrzëklë, blòs pò sztòcë bùchlë smiëchã.

– Të jes, Ankò, le glëpò – smia sã Marika – skãdka tã so mòsz tëch zbòczeni-ców wëmëszloné, że wszãdze jich widzysz?

– Aaaa, bò mie sostra mòja nagòda, że na tëch statkach to sami swintëchë jadã, że jò móm òpa-sowac.

– Jo, to òna cë do szpòrtë gòda, a tã tu w strachù dërch jes! A më z tobã razã.

– Lepi rzeczë, chto tã taszã tam òstawił?!

– Dòlëbóg doch mòji ni ma!

– Ha ha, a tã doch chca jã nas òbronic.

Bialczy smialë sã jedna z drëdżi, le ju òstalë w swòji kabinie, chòc ùsnaç téz nie bëło jima letkò.

Reno jich òkrãt bëł ju w hòwindze w Karlskro-nie. Gard nie bëł baro wiòldżi, zó to snòzi a stòri, z wiele pësznymë bùdinkama. W wikszoscë mùro-wònyma, le téz mòg òbòczëc taczë stòrë, richtich szwëdzczì drzewiané kòtë. Blòs wiodro sã nie widzalo bialkóm. Kãsk padalo, a cali czas ju bëła dòka.

Mòltëch w restoracji jima smakòł, blòs nie szmaka jima to, kùli za niegò mùszòł zaplacëc.

– Tëli dëtków. Drogò to tu je – zgnërowa Ma-riczka.

– Në jo, ròz doch mòzemë sobie pòzwòlëc – dolmaczëła Agnës – më jëmë na wczasach, nie bãdzëmë so rechòwac.

– Kò mòsz pròwdã, tedë jesz chcemë so wzy-c jaczégòs kùcha.

Tak téz zrobilë. Le wieczòr ju spòkòjno sedzalë w hòtelu.

Na drëdżi dzén òbeszlë jesz so pò krómach a pòd wieczòr bëł czas wròcac dodóm. Tak jak czedë wëplëwalë z Gdinie, wzëralë na pòrt a na gard z wòdë.

Na zòdné dansindzi ni mialë ju chãcë.

– Mòże tu je jaczi basen? Abò jaczës spa? – za-stanòwialë sã. Le mòrze jima nen jiwer samò roz-wiãza. Wiodro bëło lëché, a jak prom wëszed dali na mòrze, zarò zaczãło nim zybòtac. Wiele lëdzy tim sã nie martwilo wcale a kòrzësta z wszëtczégò, le nasze bòhaterczì dostalë strach, bò mòrza doch bëłno nie znalë. Zamknãlë sã w swòji kabinie.

– Jak to namë zybie, zëbë blòs nick sã nie sta – jiscëła sã Anka.

– Widzyta terò, co ti naszi mùszã nié ròz strzëmac.

– Chcemë le sã zmòwic pòcòrk – zabédowa Agnës.

– Në to nie zaszkdòzy.

Wszëtczë trzë klãklë a zaczãlë sã mòdlëc.

Szczeslëwie ùda sã jima wròcëc nazòt dodóm. Chlop Agnëszczì zdòł ju na nich w hòwindze w Gdi-nie. Zawióz do chëczë nôprzòd dwie drëszczì swòji bialczì, a tedë sóm z nią zajachòł dodóm. Pòzni przë kawie spitòł sã ji tak:

– Agnëskò, tã tak nick za wiele nie gòdòsz, jak tam bëło. Marika z Ankã téz malo co. Bëło tam fejn?

– Jo, chlopkù.

– A plënała tã bë jesz ròz?

– Në nié, mést nié.

– Sta sã co? Në, gadòj doch co wicy.

– Nick sã nie sta. Co bëło do ùzdrzeniò, to më widzãlë.

– Jak w tim gardze bëło?

– Aaa bëło jak bëło, deszcz, dòka a zëmno.

– A na tim promie?

– Wiész tã co, nick szpecjalnégò. Jak na rózańcu.

Tekst z niechtërnyma znankama nordowi kaszë-biznë.

MATEÛS BÛLLMANN

NA ZEMIÄ LESÔKÓW WZÉRAJA JU Z NIEBNY WÉZAWÈ...

Wspòminómë kaszëbszczich lëteratów sparłãczonëch z gminą Szëmòłd. Dzél 1

*Nie spiéwój pùsti nocë.../ Z daleka mërgò wid! / Kaszëbskò mòwa snòzò / jesz lepszych dozđò dni. /
Jak wòjòrz stojã z barniã, / przez dludzi, dludzi czãd. / I barniã wiòldzë karna słowiańszcizich stòrëch
słów... // Kaszëbskò mòwa naszò je pësznò tak jak zymk! / Ju dzys sã nie ùrzasnã, że stracã snòzosc ji. /
Chòc krzëkwë dmiã i chaje, na dzyrskò je jak dąb! / Chòc szor żalòbno graje, nié chùtkò mdze ji gròb...*

Hewò prawie taczì apel w swòjim dokazu – dosnò-
żonym mùzyką ùsòdztwa Jana Trepczika – miòł dlò
nas Kaszëbów syn Zemie Lesòków Alojzy Nòdzel,
bòjkòpisòrz rodã z Czelnã. Nimò to, że bez dludzi
czas – jesz przed rokã 1990 – bël ùznòwòny
pòwszëchno za slédnégò kaszëbszczégò lëterata,
sóm dërch wierził w òdrodã. Jak sã òkòzało, nen
jegò „Z daleka mërgajãcy wid” nie bël czësto slepim
ùkòzkã, le pròwdzëwã mòcno swiëcãcã gwiondzã nò-
dzeje. Pò smiercë Nògla wësëpała sã
całò ùrma nowëch, młòdëch kaszëbszczich
lëteratów – z jegò rodnëch starnów mët. Czãd pò
Wszëtczich Swiãtëch przënëkiwò równak do naju
wspòminczì przede wszëtczim ò tëch,
chtërnëch westrzòd naju ju ni ma. Próbujemë so
wdarzëc w nym czasie krewnotã, pòwinowatëch,
drëchów, znajomëch a jinszich ùmarlëch kròt-
kò nas lëdzy, chtërnëch farwa głosu pò dzys
dzén dërch brzëmi w najich ùszach. Czasã nót
tëz sã przëzdrzec szerzi – barzi spòlëznòwò.
Ûdbòł jem so dlòte hewò w nym lëstopad-
nikòwim numrze [dzél artikla wiòdze smarã w gò-
nikù] òddac pòczestnotã a kròtkò wspomniëc –
pò swòjémù – mësòtrów pióra, sënów kaszëbszczi
zemi sparłãczonëch z mòją gminowã òbéndã,
chtërny na Lesackò-Jòzkòwskã graicã [Lesòcë –
westrzédny a wschòdny dzél gminë Szëmòłd,
Jòzcë – pòlniowò-zòpadny dzél gminë Szëmòłd]
razã z Alojzym Nòglã wzërajã ju z niebny wëzawè...

■ LÉÓN HEYKA

Bòdòj nòbarzi achniony kaszëbszczi lëterat w
gminie Szëmòłd. Je patronã pùbliczny gminowi
biblioteczì. Ùrodzony (10 rujana 1885 r.) a wëchòwòny
w Cërzni (gmina Wejrowò; ale parafiò tedë Czelnò
w gminie Szëmòłd). Szkòłã skùncził w Bieszkòwi-
cach, do gimnazjum wëcygnãł do Miasta. Pò
ùkùnczenim seminarium w Pelplinie w 1910 roku
òstòł wëswiãcony na ksãdza. Słuził nié le blòs na
Kaszëbach. Nimò że sztudia rozpòczãł w Niemcach,

LÉÓN HEYKA

Léon Heyka dopiërkù we Wrocławiu dorobił sã titla
doktora teòlogie. Òbczas I wòjnë swiatowi bël ka-
pelanã a sanitariuszã. Rëchli, bò jesz „za Prësòka”,
òbjëzdzòł Kaszëbë a spisowòł gòdczi. Brzòd tëch
rëzów òstòł wëdòny w 1931 roku w knëzce *Podania
kaszubskie*. Òficjalno Heyka zaczął pùblikòwac
swòje wiërtzë w pismionie karna młòdokaszëbów
„Gryf”; do tegò karna òn nòlëzòł, z nim drist dzejòł.
Dokazë ne òstalë zebrónë w zbiërk *Kaszëbszczë
spiéwë* w 1927 roku. Léon Heyka pisòł
tëz dramë. Hewò baro znònò je „Kati-
lina”. Nen dokòz łoni a latos wësòwiò
czãsto a gãsto Szëmòłdzczë Teãtrowë
Karno, dzejajãcë kòl szëmòłdzczë-
gò partu KPZ. Heyka je mët ùsòdcã
znòny kaszëbszczi pòemë „Dobrogost
i Miłòsława”. Jak na lëterata sztëmujë
– pisòł tëz wiele do gazetów. Òkróm
wspòmniònegò „Gryfa” jegò artikle
mòże nalezc w dodòwkach do taczich
czãdników, jak „Pomorzanin” (Druh),
„Słowo Pomorskie” (Mestwin) a „Ga-
zeta Kartuska” (Kaszuby). Heyka nie
dozđòł staroscë. 16 rujana 1939 r.

Niemcë wëwiozłë ksãdza Léona do szpãgawszëgò
lasa – kòl Gduńszëgò Stòrogardu. Zabilë gò tam
razã z 29 jinszima ksãdzama i jednym swiëcczim
człowiekã. Nie je wiedzec, dze dokladno zakòpelë
całò kaszëbszczëgò lëterata.

Jò jakno młòdi Kaszëba dzãkujã mù przede wszët-
czim za wiërtzã „Kaszëbskò” a słowa *Stòł sã cud,
Kaszëbskò wstała! / I zaczinò jic na nowò...*, chtëren
mòcno dërchò w mòji pamiãcë. Móm nòdzejã, że
za cziledzesãt lat mdã mògl gò z rãkã na sercu, fùl
wòlnotë bënë – wëpòwiedzec. Chòc pròwdã rzec,
ta „pùstò noc” kaszëbiznë zazerò mie kòzđégò dnia
w òczë...

■ ALOJZY NÓDZEL

Në prawie z nym ùsòdcã, a pò pròwdze z jegò do-
kazã, mòm gwòsny wspomink. Nòdzel znòny bël
prede wszëtczim z bòjków pisònëch dlò dzecy.
Z taczim dokazã jò miòł jakno malinczi knòp do

uczinku. Pamiątóm jak dzys – miół jem 8 lat, to bëła I klasa szkòłë spòdleczny. Pò mòji recytacje wiérztë Klarë Mëler [Witeka Bòbrowszczégò] ò titlu „Tidzén” Alfónks Miłosz, przédnik kòmisje bënowégò (szkòlnégò) dzëła kònkùrsu „Rodnò mòwa”, mie rzekł hewò tak: *Mùszë bëc jész proza*. Kò jò, niebòròk, ni miół tegò swiãdë, że òd I klasë nót je znac prozã. Mòja szkòlnò kaszëbszczégò Renata Górskò przërëchtowa mie flot tekst Nògla „Zajce a trusë”. Jakno reprezentańt mòli dolmiërszci szkòłë (tam bëło kòl 50 sztëk dzeczy wszëtczich blãk), dostòł jem dwa dni na nòukã dokazu. Starka ze mnã sedza a sedza – dólëbóg całi dzëń! Le z mòji starnë to bëł jeden wiòldzi kwik. Wejle, tedë prawie tatã w pòlu robił kòniã – kò jò chcòł nëkac za nim! Ale jò w chëczach mùszòł cerplëwie sedzec a tòklowac w głowã

te „Zajce a trusë”. Kùreszce starka bëła jidzonò do tatka a rzekła mù: *Kò ten knòp doch òd te zachòrzeje*. Mój kwik dół brzòd! Tatã bëł drëdzégò dnia jidzony do szkòłë i rzekł wastnie Renace, że jò za diachła nie dóm radë. To bëła ale ùlga dlò mie! Kò tej jò sã òbdòł i tegò prawie rokù (2005) do gminowégò dzëła Rodny Mòwë jò nie przëstãpił. I tãczy je prawie mój wespółnik, ò chtërnym dzysdnia razã z mòją starkã Irënë pòwiòdomë so z ùsmiëwkã fùl gãbã.

Alojzy Nòdzël ùrodzył sã w Czelnie (26 maja 1930 r.). Czãd jegò szkòłowëch lat przëpòdł na II swiatowã wòjnã. Dlòte miół òn do uczinku i z pòlskã, i z niemieckã szkòłą mët. Pò wòjnie ùczil sã jész wëzi w Górnny Grëpie kòl Grëdzãdza. Kùreszce wëładowòł w nowicjace kòl Ksãdzów Werbistów w Pieniãznie kòl Òlsztëna. Pò dwùch latach nòuczci – bez chòrosc – mùszòł równak jic weg. Tedë wrócył w rodne szëmałdzcze starnë nazòdka. Pierszò jegò wiérzta w kaszëbsczim jãzëkù òsta wëdònò w 1953 rokù. To bëł dodòwk „Rejzy” do gazëtë „Dziennik Bałtycki”. Pisòł mët wiele dlò tëch trzech czãdników: „Kaszëbë”, „Litery” i „Pomernia”. Drëkòwòł swòje dokazë nawetka w cëzëch pismionach. To bëłë: lubelskò „Kamena” i warszawskò „Gromada – Rolnik Polski”. Tak a tak nòwiãcy pisòł dlò dzòtków. Pòwstãłë taczë knëzci z bójkama, jak *Nënka Roda i ji dzòtëci*, *Cëdówny wzërnik a Dzëwczã i kròsniãta*. Òd 1970 rokù nòlëzòł do stowòrë Zwiãzek Literatów Polskich, co dlò kaszëbszczich pisarzów w tamtëch drãdzich latach „za kòmunë” bëło wiòldzim achtnienim. Kò to nie je bütën szëkù. Tekstë Nògla bëłë tlòmãczonë na cëzë jãzëczci. Hewò: pòlszci, biòloruszci, hużëcczi, lëtewszci, niemiecczi,

słoweńszci a nawetka bretońszci. Nòdzël tlòmãczył mët na kaszëbskã mòwã dokazë z jãzëka lëtewszëgò a biòloruszëgò. Pòdjął sã tész skaszëbieniò Nowégò Testamentu (z pòlszczégò), robił to równak pò kawaluszkù. Niechtërne wëjimczci mòze nalezc w *Kaszubische Anthologie* Ferdinanda Neureitera. Wëdòł jész pò kaszëbskù 6 zbiòrków wiérztów. Baro znóny na Kaszëbach je jegò kròtëczci dokòz „Szadi Władi”. Ni mòzëmë tész zabòczëc ò wiérzce „Nie spiwòj pùsti nocë”, chtërnã jò wëpisòł na zòczãtkù tegò artikla. „Pùstã noc” Nògłowi òdspiwelë w 1998 rokù. Ùmarł òb lato 19 lëpińca w szpitalu w Gdinnie. Pòchòwóny je w Czelnie. Latos òdemkniãtò tam òsta nowò sedzba filie gminowi biblioteczi. Ksãznica na przëjã prawie miono Nògla.

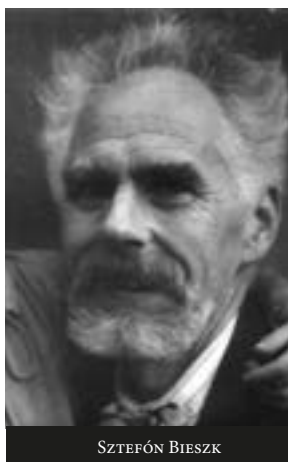

ALOJZY NÓDZEL

■ SZTEFÓN BIESZK

Nòblëszci mòjémù sercu, bò z karna zrzeszińców – dzejòrzów, chtërnny bëłë taczima bezkòmpromisowima, zacht Kaszëbama. Kaszëbama, chtërnny pòdsztrëchielë najã nòrodnã a jãzëkowã apartnosc. Czëjã sã jich dzysdniowim dejowim nastãpcã.

Sztofón Bieszk sparłãczony z gminã Szëmòłd je przede wszëtczim bez swòje kòrzenie. Kò jegò tatã a wiòldzi dzël familie bëł rodã z Kòleczkòwa (pòzwa szòltëstwa Bieszkòwice kròtkò Kòleczkòwa nie je przez przëtròfk). To, że Sztofón Bieszk ùrodzył sã (23 lëpińca 1895 r.) kòl Niemców w badeńszim Freibùrgù (gard w dzysniowëch pòlniowò-zòpadnëch Niemcach), je sparłãczonë z emigracjã familie a szëkbã za dëtkã w cëzëch starnach. Sztofón sztòlcył sã bez to dalek òd rodny zemie. Hewò w samym Freibùrgù, a do te jész rëchli w Feldkirch w Aùstrie. Kòl Niemców zaczął sztudërowac filologiã. I wòjna swiatowò zrobia mù równak przëk w nòuce. W 1920 rokù zaczął dali cygnãc sztudia w Pòznaniu, chtërne skùńczył w 1923 rokù. Tedë kùreszce wrócył nazòdka na Kaszëbë (chòc ju nie w szëmòldzcze starnë) a zaczął ùczëc jakno szkòlny łączëznë a greczëznë w Chònicach. W nym czasy mòcno rëgnało jegò dzejanië dlò taczëznë w karnie zrzeszińców. Bieszk bëł tam nòstarszi. Pisòł wiérzë i pùblikòwòł je m.jin. w taczich czãdnikach, jak: „Teka Pomorska”, „Litery” a „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubskiego”. Do te jész ùsòdzòł tekstë do kòlãdów a sonetë. Rozmiòł tész twòrzëc piesnie – tekst a mùzykã wëcmanim. Za wszelejãkã dzejalnòtã dlò kaszëbiznë pòlszci rząd dół mù sztròfã i wënëkòł gò na wschòdnë pòlnie pòlszczégò pań-

SZTEFÓN BIESZK

stwa – do Zamòsca. Pò trzech latach lèterat wëładowòł w Chelmnie. W nym òkòlim spãdzył pòstãpné 13 lat (w tim drëgã swiatowã wòjnã). Kòl roku 1950 pòłsczé wëszejnë zòs wënëkałë Bieszka – tim razã do szkòłë w Lipnie (dalek òd tãtczëznë – nie milëc z kaszëbsczim Lëpnã). Wszëtkò bez jegò rësznã dziejalnotã na kaszëbsczim gònie. Pòzni nalòzł sã z ti przëczënë nawetka w sòdzë. To szkalowanie miało lëchi cësk na zdrowië Bieszka. Swòje zëcé skùnczył w Charzëkòwach kòl Torunia 18 lëpińca 1964 roku. Pòchòwelë gò dalek òd rodny szëmòldzci zemie – w Chelmnie.

BOLES BÒRK

Mòje sparłãczenie z lèteraturã Bòrka je – tak jak z Nòglã – z dzecnych lat. Jegò knëzka *Lesòcczé pòwiòstczi ë jiné dokòzë* dobël jem na mòji pierszi „Rodny Mòwie”, w klasë „0”. Pòzni mëmka jaczis czas czëtała mie z ti ksążczi do spikù. I baro dobrze! Kò czejbë nie Bòrk mieszańcë gminë Szëmòld – a jò mët – ni mielëbë swiadë, że sã Lesòkama. Ta pòzwa je baro znónò dëcht prawie dzãka Bòrkòwi. Òn jã òdkùrził. Ni ma mieszańca mòji gminë, co nie chwëcył do rãczi najëgò szëmòldzczëgò czãdnika – „Lesòka”. To prawie Bòrk bël jednym z pierszych redaktorów a wespółùsòdzców tegò pismiona. To bëła jegò inicjatiwa, cobë Kaszëbi z gminë Szëmòld mielë swòjã gazëtã. Czãdnik miòł òd zòczãtkù bëlnëgò kaszëbsczëgò dëcha. Bòli, że dzysdnia biuletin je ju dalek òd ùdbë Bòrka. Chòc farwny, z ùrmã òdjimków i za darmòka, bënë teròzka je blòs gòdka ò tim, jaczë to w gminie òstałë zrëchtowónë inwesticje. Dodòwk kùlturë je baro knëwkòwi. A co bòli nôbarzi, ni ma ju dëcht nick pò kaszëbskù (w rujanowim wëdanim „Lesòka” nie bëło zòdnëgò słowa w naju rodny mòwie – òkróm titla).

Bòlesłòw Bòrk ùrodzył sã 9 lżëkwiata 1923 roku w Zbichòwie. Òd dzecka miòł baro dobré stopnie w szkòle. Nòukã w wejrowsczim gimnazjum przërwa mù wòjna. Òbczas òkùpacje wiele lat sedzòł za granãã – w Niemcach, Niderlandach a we Francji. Pò wòjnie wròcył na Kaszëbë. Zdòł maturã a pòzni dorobił sã kwitu jakno szkòlny historie. Czerowòł szkòłą w Bòjanie, Kòleczkòwie a nawetka w Chwaszczënie. Pisòł wiele na rozmajitëch niwiznach. Skłòdóm mù wiòlgã pòczestnotã za spisanië wiòldzëgò dzëła historie gminë Szëmòld. Cykel jegò knëzków przedstòwiò dzeje rozmajitëch wsów z mòjëgò òkòlëgò. Te materialë wiele razy bëłë mie baro pòtrzëbnë, a jesz gwës nie ròz mdã. Swòje rozmajitë òdkrëca Bòrk publikòwòł mët w „Pòmëranie”. Wespółłrobił tész z czãdnikã „Naje Gòchë”. Twòrzył jesz – co jò nadczidnãł na zòczãtkù – prozã (pòwiòstczi) a pòezjã. Cëkawã sprawã je fakt, że Bòrk je tész ùsòdzcã teròczasnëgò herbù gminë Szëmòld (razã z còrkã). Resztã zëcégò lèterat spãdzył równak ju kòl nordowëch Lesòków – w Gòrnym Rekòwie.

Ùmarł kròtkò temù, bò 18 lëstopadnika 2017 roku. Pòchòwóny je na smãtòrzu w Rëdze.

FRANCËSZK SCHORNAK

Człowiek czësto zabòczony w szëmòldzycznych starnach. Wspòminóm gò, bò to bël richtich torf Kaszëba ùrodzony w Szëmòldze (13 lëstopadnika 1857 r.). Czej miòł 9 lat, stracył mëmka i tatka. Pò jich smiercë, razã z troje sztëk rodzeństwa, wëchòwiwa gò starka, chtërna mieszka we Wejrowie. Starëszka równak flot ùmarła. 13-latny Frãck mùszòł bez to przërwac nòukã w gimnazjum. Szedł do robòtë. Ùdało mù sã równak nadrobic nòukã i jakno bëniel zaczął sã ùczëc w Seminarium Szkolnowszczim w Kòscérznie, a pòzni w Tëchòlë. Schornak wëuczył sã za szkòlnëgò i wròcył na Kaszëbë. W latach 1885–1900 ùczył w Lëni i w Zelewie kòl Lëzëna. Pò swòjim zdënkù w 1900 roku przëcygnãł na Kòcewië i tam ju òstòł do kùńca zëcò. Bël czerownikã szkòłë w Òsëkù (1900–1905), a pòzni w Skòrczu (1905–1929). Bédowòł mòcno za Pòlskã. Nimò tegò nalòzł sã w malinczim karnie szkòlnëch achtinionëch bez Prësòków. Z leżnotë 25 lat robòtë szkòlnëgò (1910 r.) dostòł hònorowi titel „rektora”, pòcwierdzony a przëcygniãti dali w 1918 roku bez pòłsczych rzãdzãcëch. Schornak miòł wiòldzi cësk na ùdowã nowi szkòłë w Skòrczu. Rëchtowòł kursë pòłsczëgò jãzëka a czerowòł bibliotekã Towarzystwa Lëdowëch Czëtnic (pòl. Towarzystwo Czytelnikòw Ludowich). Przëde wszëtczim równak bël bëlnym etnografã. Jegò dokazë krãcëłë sã w kòl Kòcewiëgò a Tëchòlszczich Bòrów. Nie zabòczył równak ò swòji kaszëbsczi tãtczëznie. W latach 1920–1930 wespółłrobił midzë jinszima z Janã Patokã, Tëdorã a Izydorã Gùlgòwsczima, Francëszkã Sãdzëcczim i Leónã Heykã. W swòjich badërowaniach czãsto kònsultowòł sã z dr Bòzenã Stelmachòwskã z Pòznańszëgò Ùniwersytetu. Miòł baro bòkadny zbiërk zabëtków a materialów ò Kòcewim i Kaszëbach. Wëzwëskiwòł je midzë jinszima, piszącë w nëch gazëtach: „Dziennik Starogardzki”, „Dziennik Gdański” a tész „Rodzina Kaszubska” (1924, numre 15–22), chtërna bëła dodòwkã do czãdnika „Gazeta Kaszubska” (no slédne pismiono bëło wëdòwónë w òkòlim Wejrowa a Lãbòrga, bëło baro propòłsczé a nawetka – procëm pòzwie – czasã robiło przëk Kaszëbóm). Kùnc kùnców wszëtkò, co Schornak miòł doma spisónë – jegò knëzci, zbiërk etnograficzny a prywatny pamiãtnik – òstało znikwionë bez wòjnã w 1945 roku. Sóm ùsòdzcã ùmarł rëchli, bò 4 strëmiannika 1940 roku. Pòchòwóny òstòł tam, dze mieszkòł – w Skòrczu na Kòcewim. Òd 1957 roku je patronã swòji szkòłë w Skòrczu. Còrkã Francëszka Schornaka bëła znónò kaszëbskò rzezbiorka a badërka kaszëbsczëgò fòlkloru – Òtiliò Szczukòwskò z Wejrowa (1900–1974).

GRACJÓN FÓPKA

Òdj. ze zbiërow EP

POŻEGNALIŚMY NASZĄ MAMĘ I BABCIĘ

Śp. Anna Styś z domu Rudnik, urodzona 24 lipca 1908 roku w Zapceni koło Lipnicy (kaszubskie Gochy), zmarła 1 lipca 2020 roku, przeżywszy 111 lat.

Pochodziła z wielodzietnej zamożnej rodziny chłopskiej. Była drugim spośród dziesięciorga dzieci Piotra (1879–1963) i Elżbiety (1887–1971) z domu Orłowskiej.

Była siostrą Marianny (1907–1908), Domiceli (1911–1999), Kazimiery (1913–1920), Alfonsa (1915–1972), Stefanii (1919–2017), Alojzego (1922–1989), Stanisława (1925–2005), Kazimierza (1928–1956) i Franciszka (1930–2019).

Śp. Anna Styś była mamą Marii Rudnik i babcią, a zarazem matką chrzestną syna Marii – Eugeniusza (oboje są z zawodu nauczycielami). Była również matką chrzestną dzieci swojej siostry Stefanii Barcz – Eugeniusza, Piotra i nieżyjącego księdza Adama, chrystusowca, duszpasterza polonijnego w USA i Kanadzie, a także innych dzieci z rodziny i spoza rodziny.

W dwudziestolecie międzywojennym uczyła się w Kościerzynie. Tam w 1925 roku ukończyła najpierw Szkołę Gospodarczą, a następnie w 1927 roku Szkołę Przemysłowo-Handlową.

W roku 1933 poślubiła Józefa Stysia (1905–1941), pochodzącego z Sambora w Galicji (obecnie w obwodzie lwowskim na Ukrainie), leśniczego w leśnictwach Przymuszewo w obecnej gminie Brusy w powiecie chojnickim i Wieczyno w obecnej gminie Lipnica w powiecie bytowskim. Józef jako instruktor przysposobienia wojskowego był na początku wojny aresztowany i więziony przez gestapo w Chojnicach. Dzięki staraniom żony został zwolniony z więzienia wraz z kolegą. Ze sfałszowanymi dokumentami musiał uciekać do Generalnej Guberni. Brał udział w ruchu oporu. Zmarł w czasie wojny w Jasle w obecnym województwie podkarpackim. Bratem męża Anny był ojciec jezuita Stanisław Styś, doktor filozofii i teologii, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, znany polski biblista i badacz Pisma Świętego Starego Testamentu, tłumacz Księgi Jeremiasza w pierwszym wydaniu Biblii Tysiąclecia.

Przez krewnych śp. Anna postrzegana była jako osoba dobra i kochająca, również innych ludzi – spoza rodziny. Uczucia te odwzajemniali ci, których w życiu spotkała. Pomagała każdemu w potrzebie. Cechowały ją głęboka religijność i skromność. Nie opuściła żadnej świątecznej i niedzielnej Mszy Świętej, zawsze siadała na chórze kaplicy pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa przy starym szpitalu. W codziennej modlitwie prosiła Pana Boga, by na jej drodze życiowej pojawiali się ludzie strapieni, nieszczęśliwi, cierpiący i chorzy, którym chciała dawać i dawała z Bożą pomocą chwilę radości i wytchnienia.

W czasie okupacji wykazała się niezwykłym bohaterstwem i odwagą, ukrywając w Zapceni uciekinier-

kę z więzienia Moabit w Berlinie Stefanię Jung-Mochacką, działaczkę harcerską i polonijną w Związku Polaków w Niemczech. Na ten temat powstał w latach siedemdziesiątych XX wieku film dokumentalny TVP. Pomagała partyzantom Gryfa Pomorskiego, zaopatrując ich w jedzenie z własnego gospodarstwa.

Po wojnie zamieszkała w Chojnicach i pracowała w Związku Samopomocy Chłopskiej jako inspektorka kół gospodyń wiejskich, później w kasynie jednostki wojskowej 31. Pułku Artylerii Pancernej oraz na stanowisku biurowym w Zakładach Rybnych.

Na emeryturze od lat siedemdziesiątych, pomagała w wychowywaniu ukochanego wnuka Eugeniusza.

Uprawiała ogródek działkowy. Na działce pracowała do 96. roku życia. Brała udział w spotkaniach Klubu Seniora przy Spółdzielni Mieszkaniowej. Pomagała znajomym w tłumaczeniu i pisaniu różnych dokumentów, pism i listów w języku niemieckim.

Znana była z tego, że bardzo dobrze gotowała i wysmienicie piekła. Sama jadła zawsze skromne posiłki, ale przepadała za konfiturami i przetworami domowymi oraz miodem. Biegłe szyła, w różnych stylach haftowała i szydełkowała. W przededniu wybuchu wojny wykonała haftowane baldachimy w stylu kaszubskim dla nowo zbudowanego kościoła parafialnego w Zapceni.

W swoim długim życiu śp. Anna bardzo dużo czytała. Lubiła zwłaszcza powieści historyczne Henryka Sienkiewicza, Józefa Ignacego Kraszewskiego i Karola Bunscha, a także cykl powieści biblijnych Jana Dobraczyńskiego.

Przed ukończeniem stu lat życia cieszyła się wyjątkowym zdrowiem i witalnością. Dewizami życiowymi śp. Anny były: rodzina, pomoc drugiemu człowiekowi, religijność, skromność, umiłowanie natury, ciszy i spokoju.

Rodzina składa serdeczne podziękowania Lekarzom, Pielęgniarkom i Pielęgniarszom, którzy od lat z wielkim zaangażowaniem i życzliwością podejmowali wysiłki dla poprawy zdrowia i ratowania życia śp. Anny oraz wszystkim, którzy służyli wsparciem i pomocą, a także uczestniczyli w uroczystościach pogrzebowych naszej najukochańszej Mamy i Babcy. Serdeczne „Bóg zapłać!”

Księżom, którzy przez wiele lat starości śp. Anny odwiedzali Ją, udzielali sakramentu Eucharystii i błogosławieństwa Bożego oraz ofiarowali Msze Święte za zdrowie chorej i Mszę Świętą pogrzebową. Rodzina składa również serdeczne podziękowania Zakładowi Pogrzebowemu w Chojnicach za profesjonalny pochówek.

EUGENIUSZ RUDNIK

JANUSZ KRUPSKI

CZŁOWIEK Z CHARAKTEREM I MISJĄ

JANUSZ KRUPSKI

W życiu ma się różne powinności i zadania. To też pytanie o drogę życiową i jakość życia. Ale nie żyje się tylko dla siebie czy nawet najbliższych. Takim człowiekiem z charakterem i szerszą misją był w moim przekonaniu Janusz Krupski (1951–2010). Tym wspomnieniem chcę zaświadczyć, jak wiele dobra i wartości potrafił mimochodem dać z siebie bliźnim, nie oczekując niczego w zamian. Był legendarnym wydawcą „Spotkań”. Źródłowa publikacja *Grudzień 1970* to też jego dzieło. Sprawdził się jako szef (minister) Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych.

W grudniu 1980 roku podjąłem pracę – początkowo społecznie (bo to był zaszczyt), a potem zawodowo – w Zarządzie Regionu NSZZ „Solidarność” w Gdańsku. Moim bezpośrednim przełożonym był Maciej Grzywaczewski, szef Kancelarii Regionu, gość z klasą, a przy tym dający duże możliwości indywidualnego rozwoju. Ale Janusza Krupskiego poznałem w gdańskiej „Solidarności” za sprawą Bogdana Borusewicza.

POKOJOWA REWOLUCJA

Zarówno pierwsze nasze spotkanie, jak i kolejne odbywały się w moim miejscu pracy, czyli w Archiwum Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność” w Gdańsku-Wrzeszczu przy al. Grunwaldzkiej 103. Dodam, że moje biuro mieściło się pomiędzy biurami Regionu i Komisji Krajowej. A zatem dookoła tętniło życie. My wszyscy, najczęściej młodzi pracownicy (byłem magistrem historii, absolwentem Uniwersytetu Gdańskiego w 1980 roku), braliśmy udział w rewolucji pokojowej, podczas której rodziła się nowa Polska.

Na drugie spotkanie (w marcu 1981 roku) w moim archiwum Bogdan Borusewicz zaprosił zespół historyków (formalnie: Sekcja Historyczna Ośrodka Prac Społeczno-Zawodowych) i przedstawił dwie podstawowe kwestie. Po pierwsze, w ciągu najbliższych kilku miesięcy należy zebrać relacje i wspomnienia oraz opracować dokumentację Grudnia '70. Po drugie, szefem zespołu (sekcji) będzie Janusz Krupski. Z kolei moja rola jako szefa archiwum (poza codziennymi obowiązkami) polegała na wspieraniu i tworzeniu warunków pracy dla zespołu i ułatwianiu kontaktów i spotkań z uczestnikami wydarzeń grudniowych. Na co dzień członkowie zespołu pracowali w domu lub u respondentów. Ale co tydzień (lub rzadziej – co dwa tygodnie) odbywały się w moim archiwum narady i konsultacje. Zespół pracował w składzie: Janusz Krupski, Wiesława Kwiatkowska, Aleksander Klemp, Ewa Dering oraz Krzysztof Żórawski w Szczecinie i Jan Stepek na Zachodzie (najczęściej w Paryżu). Dodam też gwoli prawdy, iż korzystaliśmy z cennych konsultacji Antoniego Wręgi.

Oczywiście niekwestionowanym szefem zespołu był Janusz Krupski. Szybko wyrobił sobie pozycję i autorytet. W krótkim czasie w Sekcji Historycznej zapanowała prawdziwie przyjacielska atmosfera. A praca, można rzec,

szła dniami i nocami. Późną jesienią dzieło sekcji było prawie gotowe. *Grudzień 1970* to wyjątkowa publikacja, rzetelne dzieło historyków (ponad 500 stron), głównie źródła (relacje i wspomnienia) dotyczące Gdańska, Gdyni, Szczecina i Łodzi. Pod kierownictwem Janusza Krupskiego zebrano i opracowano bezcenne źródła dokumentujące heroiczny wysiłek „pokolenia 1970 roku”, w walce o „chleb i wolność, i nową Polskę”.

O GRUDNIU '70

Ale powróćmy do Janusza Krupskiego. Na przestrzeni wielkiego roku (prasa pisała: „karnawału Solidarności”), roku 1981, poznaliśmy się i zaprzyjaźniliśmy. Często było tak, że Janusz przyjeżdżał nocnym pociągami z Lublina i o ósmej lub dziewiątej zaczynaliśmy pracę. A na początku dnia, przy herbacie (Januszowi czasem udało się nabyć herbatę lepszego gatunku), dyskutowaliśmy o „Solidarności”, o zmianach i przemianach, o tym, czy wejść, czy nie wejść, i oczywiście o I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność” w Gdańsku. My wiedzieliśmy, że należy zrobić wszystko, aby dzieło wykonać przed grudniem 1981 roku. Dla nas liczył się każdy dzień. Czuliśmy bowiem, że czas wolności szybko mija, przemija. Ale oczywiście zdążyliśmy. Zadanie historyków, niewątpliwie o historycznym znaczeniu, zostało dobrze i na czas wykonane. Materiały wykonywaliśmy w trzech egzemplarzach. Organizacja pracy, przezorność i pewna dalekowzroczność – to też w największym stopniu było zasługą Janusza Krupskiego. Trzeba podkreślić, że w pracy Janusz się nie oszczędzał. Dawał z siebie wszystko. Ileż to miał w sobie sił i zdrowia! Oczywiście staraliśmy się dorównać mu. Po prostu zespół równał do lidera. W tym też znaczeniu dzieło *Grudzień 1970* jest dziełem całego zespołu.

Zapamiętałem Janusza Krupskiego z 1981 roku jako wybitnego i sympatycznego człowieka, znakomitego historyka i nade wszystko świetnego organizatora. Ujmowały mnie też jego skromność, uczynność i wrażliwość na człowieka. Praca zawsze jest ważna i potrzebna, ale nie można pominąć drugiego człowieka. Janusz miał to w sobie. Może wyniósł to z domu rodzinnego, może z KUL? A może tak kształtowało i edukowało go środowisko lubelskich „Spotkań”? Dzięki Januszowi bardzo polubiłem Lublin. Z czasem dobrze zwiedziłem to miasto i gościłem

na dyskusji historycznej podczas zajęć na KUL (w połowie lat osiemdziesiątych). Oczywiście z uwagi na trudne warunki i dla bezpieczeństwa – anonimowo.

Szczęśliwie w stanie wojennym udało się przemyścić materiały Sekcji Historycznej na Zachód. Tam zostały opracowane, uzupełnione i wydane, w pierwszym w kwartalniku „Spotkania” (1985 rok, numery: 23, 24 i 25), a następnie w Wydawnictwie „Spotkania” w Paryżu (1986). To był naprawdę duży sukces.

W WOLNEJ POLSCE

W stanie wojennym prawie nie widywaliśmy się, bo takie były reguły postępowania. Z kolei dalsze heroiczne losy Janusza Krupskiego opisywała podziemna prasa. Dzięki Bogu, że przeżył. Naturalnie nie byłem zaskoczony jego dzielnością i, można rzec, pełną poświęcenia postawą. Tak pojmował służbę Polsce. Takim w istocie był człowiekiem.

W wolnej Polsce chyba po raz pierwszy spotkaliśmy się w Sejmie RP. Po 4 czerwca 1989 roku dla wielu z nas było oczywiste, że należy być do dyspozycji wolnej i demokratycznej Polski. Byłem kilkakrotnie posłem różnych kadencji. Najczęściej spotykałem się z Januszem, wtedy, kiedy pełnił wysokie stanowisko państwowe – szefa Urzędu ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych. W naszych spotkaniach uczestniczył ówczesny i obecny (2020) poseł Antoni Mężydło. Kombatanci zawsze byli mi bliscy. Będąc członkiem sejmowej Komisji Finansów Publicznych, dobrze rozumiałem ich potrzeby finansowe. Jednak to Janusz najczęściej opowiadał o potrzebach i wyzwaniach związanych z siedemdziesięcioleciem zbrodni katyńskiej. Żyliśmy tymi przygotowaniem. Chcieliśmy razem z nim polecieć do Katynia.

Rozmawiając z Januszem Krupskim w Sejmie (głównie w okresie 2009–2010), poczyniłem ważne spostrzeżenie. A mianowicie że Janusz Krupski z opozycjonisty, szefa Wydawnictwa „Spotkania”, redaktora i kolportera w pierwszych latach wolnej, demokratycznej Polski stał się profesjonalnym, solidnym i znakomitym urzędnikiem państwowym. Jak mawiał, chciał dobrze i porządnie pracować w urzędzie, i niewątpliwie dla Polski. Początkowo nabierał doświadczeń w Instytucie Pamięci Narodowej. Idee IPN wydały mu się bardzo bliskie. Ale ostatecznie lepiej odnalazł się w Urzędzie do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych (2006–2010). Pełnił to wysokie stanowisko państwowe (mówiło się: „panie ministrze”) za premierów dwóch różnych rządów (Jarosław Kaczyński i Donald Tusk). W moim przekonaniu dokonał w sobie swoistej transformacji ustrojowej. Sam przekonał się, że rządy mogą i będą zmieniały się, ale Polska zawsze będzie potrzebowała profesjonalnych i oddanych jej urzędników państwowych. I takim właśnie urzędnikiem był Janusz Krupski.

10 kwietnia 2010 roku nie mogło zabraknąć Janusza Krupskiego w oficjalnej delegacji państwowej na obchody siedemdziesięciolecia zbrodni katyńskiej. Przecież jego urząd od wielu miesięcy i z najwyższą starannością przygotowywał ten wielki jubileusz. Janusz opowiadał mi w Sejmie RP, jak wiele sił i środków ulokowano, aby narodowej mogile w Katyniu zapewnić możliwie najlepszą

oprawę. Niczego nie brakowało, wszystkie prace solidnie wykonano na czas wielkiego jubileuszu. Dlatego dziwiłem się, wtedy i później, że w komentarzach i debatach o tej podniosłej uroczystości praktycznie zapomniano o Januszu. Gwoli sprawiedliwości należy podkreślić, że Urząd ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych i jego prezes wykonali w 2010 roku, w stosunkowo krótkim czasie, zadanie rangi państwowej na najwyższym poziomie!

Nie ukrywam, że jako poseł zabiegałem o to, aby polecieć w delegacji państwowej do Smoleńska. Jako historyk, poseł na Sejm RP – a cenilem tę pracę i starałem się możliwie dobrze ją wykonywać – chciałem oddać hołd polskim bohaterom. Miałem też powód społeczny. W połowie 1980 roku w czasopiśmie „Bratniak” opublikowano mój szerszy artykuł o zbrodni katyńskiej. Po trzydziestu latach wydawało mi się, że dane mi będzie, jako jednemu z przedstawicieli Sejmu, pokłonić się bohaterom, którzy oddali życie za niepodległość naszej Ojczyzny. Kiedy zapytałem przełożonych o los mojej prośby, usłyszałem: „Zabrakło miejsc”. Oczywiście, dopowiedzmy wyraźnie i raz jeszcze, dla Janusza nie mogło zabraknąć, ponieważ był jednym ze współgospodarzy uroczystości upamiętnienia tragedii katyńskiej.

Po latach dowiedziałem się, że Janusz Krupski był ojcem wielodzietnej (pięciu synów i dwie córki) rodziny. Chwała jego żonie, pani Joannie, o której mówił zawsze z najwyższym uznaniem i sympatią – chyba „Joasia”. Cóż mogę na koniec powiedzieć jego dzieciom? Po pierwsze, nas, działaczy, w pewnym stopniu rówieśników, zaskoczył Janusz najbardziej tym, iż okazał się taki bardzo prorodzinnym. Przecież tak długo pozostawał kawalerem. A tu w ciągu kilku lat rozrosła się duża i sympatyczna rodzina. Dzisiaj jego dzieci, jak się domyślam, są już dorosłe. Po drugie, na podstawie blisko trzydziestoletniej znajomości mogę zaświadczyć, iż Janusz Krupski był człowiekiem z charakterem i misją. Pozostawał również wierny przyjaźniom. Zawsze ujmował mnie jego bezinteresowny patriotyzm. Jeśli szukam w minionym czterdziestolecu wolnej i demokratycznej Polski przykładów i wzorców dla służby *pro publico bono* – to myślę wtedy: Tadeusz Mazowiecki, Władysław Bartoszewski i Janusz Krupski.

Jednym zdaniem powiem też tak: Było dla mnie zaszczytem i przywilejem losu, że dane mi było poznać i bliżej współpracować z kimś takim, jak właśnie Janusz Krupski.

I na sam koniec. Ucieszyła mnie książka *Smoleńsk. 96 wspomnień* Janusza Schwertnera, Daniela Olczykowskiego i Szymona Piegzy. W mojej ocenie zasługuje na uznanie i uważną lekturę. Wśród tych 96 osób, bohaterów Polski, najbliższym znałem Janusza Krupskiego, Arkadiusza Rybickiego i Macieja Płażyńskiego. Janusz pochodził z Lublina, w Gdańsku zaś, a potem w Warszawie dawał świadectwo swojej niepospolitej indywidualności.

JAN KULAS

Fot. Ze zbiorów IPN

FELIKS SIKORA

WSPOMNIENIE Z PERSPEKTYWY UCZNIĄ

Feliks Sikora, wieloletni nauczyciel geografii w Szkole Podstawowej im. Lecha Bądkowskiego w Luzinie, działacz, literat i fotograf, propagator historii, kultury i piękna natury Kaszub, odszedł niemal rok temu – 1 grudnia 2019 roku. Miał 79 lat.

Był stuprocentowym luzinianinem. Urodził się 28 października 1940 roku. Z liczną rodziną mieszkał początkowo przy ul. Kościelnej. Po szkole podstawowej kształcił się w Liceum Pedagogicznym w Wejherowie, a potem krótko uczył w Wyszecinie. Na początku lat sześćdziesiątych zaczął wieloletnią pracę w Luzinie. Najpierw uczył w tzw. starej szkole przy ul. Ofiar Stutthofu 13 (tam przedstawiał dzieciom „podróże dookoła świata – po globusie”), a potem w „nowej” – ówczesnej luzińskiej tysiąclatce przy ul. Szkolnej 13, otwartej w 1964 roku. Pracował gorliwie i stosował się do wytycznych ówczesnych władz. Doksztalał się oraz awansował i przez kilka lat był wicedyrektorem placówki. Z żoną Reginą i czworgiem dzieci mieszkał we wspomnianej „starej” szkole. Doczekał się sporego grona wnucząt.

Geografia była jego prawdziwą pasją. Gromadził atlasy, albumy i literaturę fachową, miał setki tomów z serii „Naokoło świata”. Jego szkolny gabinet na końcu pierwszego piętra „nowej” szkoły był pełen eksponatów z podróży, map i pomocy naukowych. Każdy jego uczeń pamięta te szafy, a w nich muszle, kokosy czy mieczy ryby piły. Za wyłamanie z niego choćby jednego zęba Feliks Sikora oferował od razu piątkę z geografii na koniec roku. Nie muszę dodawać, że nikomu się to nie udało.

Oprócz geografii, prowadził też lekcje m.in. wychowania obywatelskiego i biologii, uczył śpiewu, muzyki, a nawet tańców. Grał na pianinie i akordeonie. Jak każdy, miał drobne wady i słabości. Bywał surowy, ale starał się być sprawiedliwy. Dla swych wychowanków był na pewno jednym z najważniejszych ludzi w życiu. Po latach chętnie się z nimi spotykał.

W swej profesji miał wielką wiedzę, umiejętności i autorytet. Potrafił zdyscyplinować swych uczniów, ale także zachęcić ich do poszerzania wiedzy, dodatkowych lektur itp. Robił częste kartkówki, które zaraz sprawdzał i oceniał. Swoją klasę corocznie zabierał na wycieczkę po Kaszubach. Mawiał, że do Krakowa czy Warszawy zawsze w życiu trafimy, ale najbliższa okolica może nam umknąć. Już w latach siedemdziesiątych przyjeżdżał z dziećmi do Piaśni-

cy, a pamięć o tym, co się tam wydarzyło, nie była wtedy tak celebrowana jak obecnie.

Feliks miał duże poczucie humoru, które prezentował na lekcjach swego przedmiotu. Poglądowo tłumaczył na przykład, że ruchu Ziemi nie odczuwamy, ale gdyby zahamowała, to zaraz byśmy to poczuli. Charakteryzując naszych wschodnich sąsiadów, mówił, że dla Rosjanina 100 kilometrów to nie jest odległość, minus 20 stopni to nie jest mróz, a pół litra to nie jest wódka.

Po przemianach w latach osiemdziesiątych Feliks

FELIKS SIKORA. FOT. ARCHIWUM

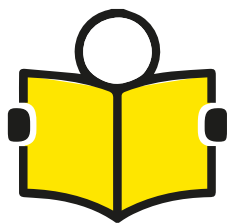
Sikora zaangażował się w działalność regionalną. Prezesował luzińskiemu oddziałowi Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, publikował w prasie, wystawiał robione przez siebie zdjęcia, postarał się też o otwarcie w szkole izby pamięci, która potem przekształciła się w małe muzeum. „Ja nie będę żył wiecznie” – uzasadniał to dobitnie, logicznie i szczerze. Angażował się w życie samorządowe i politykę

lokalną. Przez długie lata pasjami kupował „Gazetę Wyborczą”, później poglądowo zbliżył się do PSL-u.

Największe sukcesy odniósł jednak w literaturze, w której był bardzo wszechstronny. Pisał aforyzmy, fraszki, wiersze (w tym kaszubskie), opowiadania, recenzje, szkice historyczne i poważne opracowania. Popularyzował historię Luzina i okolic. Na początku 2006 roku wydał pionierskie Kalendarium kaszubsko-pomorskie, wykorzystywane do dziś. Legendy tutejsze zamieścił w książce Zaczarowany dąb. Z pomocą syna Radosława opublikował bardzo wartościowy album zdjęć swej rodzinnej miejscowości, zestawiając te same ujęcia w odstępie kilku, a nawet kilkunastu lat. Pod koniec życia wydał swe Zapiski sztubaka i belfra.

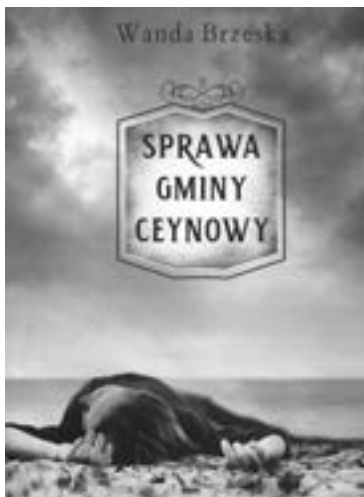
Przez ostatnią dekadę życia Feliks Sikora walczył z rakiem krtani. Choroba odchodziła i wracała. Ostatnio wydawało się, że stan zdrowia chorego się poprawia, ale osłabiony organizm jednak się poddał. 1 grudnia 2019 roku popularny „Loszek” zmarł. 7 grudnia 2019 roku pochowano go na cmentarzu w jego rodzinnym Luzinie, gdzie niemal wszyscy go znali.

(SC)

LEKTURY

KASZUBKA OPISANA PRZEZ NIE-KASZUBKĘ

Wanda Brzeska, *Sprawa gminy Ceynowy*, Wejherowo 2020

Kto dziś pamięta o Wandzie Brzeskiej? Etnografowie pomorscy i kaszubszy, a może czytelnicy powieści w stylu *vintage*? Na pewno nie przeciętni czytelnicy współczesnej literatury polskiej, a jeśli już, to chyba czytelnicy literatury kaszubsko-pomorskiej. Brzeska nie została sławną autorką, choć miała ku temu aspiracje, nie stała się też artystycznym autorytetem, choć literaturę o wysokich wartościach światopoglądowych tworzyła. Czy jej dzisiejsza nieobecność wśród czytelników jest uzasadniona? Kto się do tego przyczynił? Ówczesni czytelnicy, którzy nie zrozumieli jej twórczości? Może warunki środowiska kulturalnego i konieczność utrzymywania się Brzeskiej z prac akademickich i publicystyki? A może

sama autorka nie miała w sobie tyle talentu, aby napisać dzieła wybitne?

Z takimi (i pewnie innymi) pytaniami zmagają się dzisiejszy odbiorca, poznający powieść Wandy Brzeskiej *Sprawa gminy Ceynowy*, utworu napisanego ponad osiemdziesiąt lat temu, który ukazuje jeden z ostatnich w Europie aktów sądu bożego, zorganizowanego wobec Krystyny Ceynowiny, oskarżonej o czary kaszubskiej kobiety. Pytania towarzyszące lekturze utworów etnografki-literatki biorą się z faktu, że o ile już pierwsze rozdziały *Sprawy gminy Ceynowy* dają wgląd w duże umiejętności narracyjne autorki, o tyle jej np. tomik poetycki *U strądu*, napisany niemal w tym samym okresie, co powieść o rzekomej czarownicy, jest przykładem nieporadności formalnej i porażki stylistycznej.

Na podobnej zasadzie w umyśle czytającego pojawiają się dwie sprzeczne ze sobą myśli także i w innych momentach lektur. Z jednej strony kolejne dziesiątki stron „kaszubskiej” powieści wskazują na to, że Brzeska umiała trafnie zarysować psychologiczne portrety swych bohaterów i wydobyć na jaw ich ukryte motywacje postępowania. Z drugiej jednak w trakcie czytania opowiadań moralistyczno-hagiograficznych typu *Św. Wojciech*, *Św. Stanisław Kostka* czy *Św. Jerzy* stałym wrażeniem

estetycznym jest rozczarowanie wynikające ze schematycznego ujęcia bohaterów i sztywnego trzymania się reguł gatunku.

Można jednak podejść do powieści Brzeskiej mniej historycznie i mniej filologicznie, odbierając ją, jakby była napisana całkiem niedawno przez autorkę współczesną, nieznaną z innych utworów. Wówczas *Sprawa gminy Ceynowy* może uzyskać konteksty znaczeniowe, które być może nie były nawet najważniejsze dla autorki w jej intencjach pisarskich, ale dzisiaj stały się szczególnie ważne i ciekawe. Takim właśnie aspektem powieści jest motyw feministyczny, widoczny przede wszystkim w kreacji głównej bohaterki oraz w tle obyczajowym, który jest może i ważniejszy aniżeli to, co widać z losów postaci pierwszoplanowych.

Przypatrzmy się najpierw bliżej Krystynie Ceynowinie. To kobieta mająca około pięćdziesięciu lat, nie nazbyt urodziwa, bardzo zaradna życiowo, obdarzona żywym umysłem i ciętym dowcipem, umiejąca walczyć o własne racje i warunki bytowe dla swoich dzieci. Jej zapobiegliwość, rzutkość i pracowitość u większości mieszkańców wioski (dzisiejsze Chałupy) wywołują szacunek, ale u niektórych zazdrość i zawiść. I w takim właśnie momencie bardzo dobrze widać czynnik feministyczny utworu, gdyż główny konflikt rodzi się na linii znachor

Kamiński – wdowa Ceynowina: żądny posłuchu mężczyzna a bezpretensjonalna kobieta, zakompleksiały manipulator z miasta a bezpośrednia i znająca swą wartość mieszkanka wioski. Z takich zestawień od razu też widać, że powieściowa protagonistka nie ma większych szans na ocalenie. Sprzyjający jej początkowo mężczyźni pod wpływem podszeptów Kamińskiego szybko zmieniają swoje podejście, kobiety ze wsi bynajmniej nie tworzą „siostrzanego” kręgu wsparcia, lecz mając okazję wyjawic swoją niechęć i złość wobec otwartości i atrakcyjności Krysty, walnie przyczyniają się do okrutnego postępowania wobec rzekomej służebniczki Złego.

Tragizm protagonistki wybrzmiewa w powieści Brzeskiej bardzo dobitnie. Kobieta, która jest wdową, nie ma żadnego wsparcia w świecie mężczyzn obawiających się społecznej obmowy, nie znajduje również zrozumienia u kobiet, które zdają się nie doceniać jej pracowitości i poświęcenia dla dzieci. Ceynowina nie interesują się również ani okoliczny właściciel ziemski, ani ksiądz, a to z powodu oddalenia wioski od takich „cywilizacyjnych” ośrodków życia jak dwór czy parafia. W takich warunkach samotna kobieta „musi” przegrać z patriarchalnym systemem społecznym, który nakazuje wdowie milczeć i słuchać mężczyzn, przeżywać swoje dni w żałości i skryciu, nie podejmując większej aktywności społecznej. Jeśli jednak zdecyduje się na taką, czeka ją surowa i drastyczna kara.

Powieść Wandy Brzeskiej o Kryście Ceynowinie nie jest w warstwie podjętej tematyki przypadkiem. Jeśli przywołać biografię oraz działalność społeczną autorki utworu, widać, że mocno angażowała się w ruchy kobiece o emancypacyjnym profilu. Ukończyła studia filozoficzne na Uniwersytecie Poznańskim, pisząc rozprawę z zakresu filozofii ścisłej *Relatywizm wolności woli ludzkiej* (1926 r.). Była autorką w czasopiśmie, m.in.: „Druh”, „Dziennik Poznański”, „Przegląd Wielkopolski”, „Dom Polski” czy „Praca”. Angażowała się w prace społeczne, będąc członkinią Zarządu Głównego Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego w Wielkopolsce, sekretarzem, a następnie kierowniczką spraw propagandy w Zarządzie Oddziału Poznańskiego Polskiego Stowarzyszenia Kobiet z Wyższym Wykształceniem, a także wchodziła w skład Wydziału Kobiet w Zarządzie Wojewódzkim Stronnictwa Narodowego. Trzeba jednak zaznaczyć, że tego typu prawicowo-konserwatywne powiązania polityczne Brzeskiej skazywały ją na emancypację czy też feminizm o bardzo ograniczonym działaniu. Wystarczy przypomnieć sobie – momentami ideologicznie natarczywe czy wręcz szowinistyczne – artykuły w czasopiśmie „Pion” czy „Prosto z mostu”, w których drukowała też i autorka Sprawy gminy Ceynowy. Brzeska nie raz doświadczyła również nierównego traktowania płci w środowisku literackim, co spowodowało, że wielokrotnie decydowała się podpisywać swo-

je utwory męskimi pseudonimami: Zbigniew Topór, Jan Pałucki czy Wujek Zbigniew. Taka decyzja nie była przecież tylko podjęciem neutralnej konwencji narracyjnej czy wynikiem pragmatyzmu, ale i smutnym gestem rezygnacji z kobiecej podmiotowości.

Wanda Brzeska pisząc swą powieść, sugestywnie dawała przykład swoich etnograficznych zainteresowań Kaszubami. Nie czyniła tego okazjonalnie czy dyletancko, jak to się zdarza niektórym literatom, lecz ukazywała swoim utworem, że potrafi wyzyskać wiedzę, którą powiększała od czasów poznania Bożeny Stelmachowskiej w latach dwudziestych XX wieku. Wtedy to zaczęła prowadzić badania folklorystyczne, które w latach trzydziestych były już realizowane metodycznie w celu zebrania eksponatów dla Muzeum Kaszubskiego w Gdyni. Także i po II wojnie światowej Brzeska wraz ze Stelmachowską organizowały wyprawy etnograficzne na Kaszuby i szczególnie wnikliwie opisywały kulturę materialną i duchową Słowińców. Brzeska akademicko związana była z Uniwersytetem Poznańskim oraz Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu. Natomiast od końca lat pięćdziesiątych pracowała najpierw w Muzeum Kaszubskim w Kartuzach, później w Muzeum w Kwidzynie.

Etnograficzna wiedza Brzeskiej pozwoliła jej na napisanie prozy bardzo rzeczowej w zakresie odwzorowania życia rybaków w Chałupach. Jest to widoczne zarówno w wielu opisach życia

codziennego rybaczących Kaszubów (z mnóstwem detalicznych wręcz opisów: zastawiania sieci, kopania torfu czy innych prac gospodarskich), jak i w stylizacji językowej, która naśladuje północną odmianę gwarową języka kaszubskiego. Narracja powieści jest precyzyjna w przedstawieniu topografii Półwyspu Helskiego, struktury społecznej oraz światopoglądu. Zwłaszcza ten ostatni czynnik wymaga dodatkowego komentarza, ponieważ Brzeska nie unikała w swej powieści ukazywania ograniczeń, słabych stron i wad kaszubskiej wspóln-

ty rybackiej. Nie idealizowała ludności wiejskiej, jak to się zdarzało księdzu Hieronimowi Gołębiewskiemu czy później Józefowi Ceynowie, lecz wskazywała na siłę zabobonu, bezwład społeczny i brutalne momentami obyczaje. Jest w jej opisach natury pewna dawka psychologizacji i daje się tym samym wyczuć narratorską sympatię dla Kaszub jako krainy pierwotnych żywiołów przyrody. Jednocześnie jednak Brzeska nie ukrywa ludzkiej głupoty, złej woli i najgorszych instynktów. Zło w jej powieści nie ma w sobie metafizyki, lecz leży w ludz-

kiej naturze, która nie posługuje się rozumem, lecz strachem, nie jest krytyczna, lecz wpada w samozadowolenie. Kiedy dochodzi do tego czynnik płciowy, owo fałszywe przekonanie, że mężczyźni najlepiej decydują o całym życiu rodzinnym i społecznym, że jedynie oni mogą podejmować ważne decyzje finansowe, prawne czy religijne, rodzą się opresja, przemoc i zło, które występują nie tylko w kaszubskiej wiosce pierwszej połowy XIX wieku, ale w każdym czasie i przestrzeni.

DANIEL KALINOWSKI

MUZEUM JAKO PROJEKT WIELOWYMIAROWY W KSIĄŻCE „TO MUZEUM – 50 LAT DZIAŁALNOŚCI MUZEUM PIŚMIENICTWA I MUZYKI KASZUBSKO-POMORSKIEJ W WEJHEROWIE”

Przemysław Ruchlewski, *o Muzeum – 50 lat działalności Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie*, Wejherowo 2019

Pomorze posiada wspaniałe tradycje w zakresie muzealnictwa. Początki wprawdzie bywały trudne, jednakże dzisiejsza sieć muzealna jest w tym regionie imponująca. Powstanie i rozwój wielu placówek łączyły się jednak z różnymi trudnościami – napisał w pierwszych zdaniach Przemysław Ruchlewski, autor pierwszej poważnej monografii poświęconej jednej z najbardziej zasłużonych i rozpoznawalnych pomorskich placówek muzealnych – Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Książka autorstwa Ruchlewskiego – historyka dziejów politycznych XX wieku, wicedyrektora Europejskiego Centrum Solidarności, autora wielu artykułów i książek dotyczących najnowszej historii Polski, m.in. *Działania władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego w Toruniu oraz wybranych parafii diecezji chełmińskiej w latach*

1956–1990 oraz Samorząd powiatowy w powiecie tczewskim w latach 1998–2018 (współautor Jakub Kufel) – powstała z konkretnego powodu: w 50. rocznicę powołania wejherowskiego muzeum do życia w 1968 r. Książka ukazała się z niewielkim, rocznym opóźnieniem, jednak patrząc z perspektywy osoby, która jest po jej lekturze, można tylko napisać, że bardzo dobrze, iż w końcu się ukazała.

Wydana przez wejherowskie muzeum oraz Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, licząca łącznie 328 stron książka, którą Czytelnik otrzymuje do ręki, jest bardzo starannie wydana, a jej układ jest przejrzysty. Duża czcionka tekstu przeplatanego kilkudziesięcioma zdjęciami, ilustracjami, reprodukcjami dokumentów powoduje, że wydawnictwo czyta się po prostu dobrze.

Należy docenić wartość merytoryczną publikacji, w tym wyko-

rzystanych przez autora materiałów źródłowych pochodzących z Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Gdańsku, archiwum samego muzeum oraz prywatnych zasobów Edmunda Kamińskiego. Są to także wywiady z osobami ważnymi dla historii muzeum oraz jego teraźniejszości, w tym z dyrektorami: Bogusławem Brezą, Radosławem Kamińskim, Tomaszem Fopke, a także m.in. z Danutą Kledzik, Janiną Kurowską, Romanem Dżeżdżonem, Krystyną Labuddą, Piotrem Schmandtem i wielu innymi osobami (łącznie jest ich 21). Dokumenty, wywiady oraz literatura przedmiotu mają (muszą mieć) swoje odbicie w treści książki: opowieści historyka o historii muzeum i muzealników – ludzi z nim związanych i dla niego zasłużonych.

Autor przedstawia w poszczególnych siedmiu rozdziałach, których treść została ułożona problematycznie, krok po kroku motywy i plany powstania muzeum wejherowskiego sięgające okresu przedwojennego, a pierwszy pomysł pojawił się już w 1922 roku. W te działania zaangażowani byli: Bernard Dulny, Aleksander Majkowski, Teodor Bolduan, Leon Roppel i wielu innych działaczy kaszubsko-pomorskich. Główna opowieść dotyczy jednak powojennych losów instytucji oraz nowych pomysłów przystosowanych do realiów życia i funkcjonowania w PRL-u: od

projektu muzeum historii i literatury (lub wydawnictw kaszubsko-pomorskich) Józefa Rosenera i Edmunda Kamińskiego z 1958 roku po realizację w 1968 roku przy wydatnej pomocy ZKP oraz przedstawicieli władz, m.in. Jerzego Kiedrowskiego, Stanisława Brzostowskiego, Tadeusza Chrzanowskiego czy Jana Trepczyka. Równie długa droga, jak w ogóle do powstania samej instytucji, dotyczyła jego siedziby. Na samym początku było to kilka pomieszczeń w budynku przy ul. Sienkiewicza 10, po czterech latach był to już budynek przy ul. Sobieskiego 239; aby w 1984 r. lokal przy ul. Wałowej aż po 1995 r. kiedy do instytucję przeniesiono do Pałacu Przebendowskich i Keyserlingów.

Pomysły to jednak nie wszystko. Za pomysłami i ich realizacją stali ludzie, którzy stopniowo, w miarę możliwości, jakie otwierały przed nimi okoliczności polityczne, a przede wszystkim finansowe okresu, w którym przyszło im działać. Od samego początku historii muzeum praca dykcji i szeregowych pracowników była mozolna, przy tym tak zwykła, mrówcza, muzealna: gromadzenia, porządkowania, katalogowania i konserwacji zabytków, organizacja wystawy i przygotowywanie publikacji (pierwsza: „Informator muzealny”, 1972 r). Z roku na rok efekty ich pracy były widoczne i rozpoznawalne nie tylko w Wejhero-

wie, ale i w ogóle w regionie, na Pomorzu Gdańskim. Dotyczy to w niemal równym stopniu Polski Ludowej, co okresu współczesnego po rok 2018. Cóż, z finansowaniem instytucji kultury niemal bez względu na ustrój jest lepiej lub gorzej, ale zawsze środki są niewystarczające. Czytając *50 lat działalności Muzeum Piśmiennictwa...*, bardzo szybko zdajemy sobie sprawę, że o każdym muzeum, o każdej placówce kultury czy też naukowej nie decydują piękne budynki, choć się przydają, czego wejherowskie muzeum i jego historia są najlepszym przykładem, ale przede wszystkim ludzie, którzy je tworzą, ich pasją, zaangażowanie, chęć współpracy ze sobą nawzajem oraz innymi placówkami, władzami lokalnymi (w dzisiejszych czasach – samorządowymi), w końcu – ich pomysły. Z tych pomysłów powstało m.in. muzeum w Wejherowie.

Książka poza tym jest (zapewne takie były założenia dykcji, skoro jest to publikacja okolicznościowa) jubileuszową kroniką pracy i dokonań muzeum oraz jego pracowników. Czytelnik otrzymuje m.in. szczegółowy zapis organizowanych wystaw, koncertów, listę wydarzeń oświatowych, wydanych publikacji, a także skład i opis działalności istniejącej od 1968 roku Rady Naukowej Muzeum.

LESZEK MOLENDOWSKI

WEJROWÒ. PÒWSTÒWAJĄ NOWÉ SPIEWĒ DLÒ DZECY

Ńdj. L. Spigarszi

W sedzbie wejrowszczégò Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi òstòł rozrzeszony III Ńgłòwòpòlszczi Lëteracczi Kònkùrs na tekst spiewë dlò dzecy w kaszëbsczim jãzëkù. Ńbsãdzëcelóm (Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Tatiana Slowi i Éwa Warmòwskò) widzalë sã wszëtczë dokazë i ùdbelë so nòdgròdzëc kòzdegò z ùczãstników. Nòwëzi òtaksowelë dokòz Mireli Fiedorowicz *Nordowò gwizdka*, drëdzi mòł dostòł Dark Majkòwsczi, chtëren wespòł z córkã Joanã napisòł *Ń tòszkù tã mòj*, a trzeci Kadzmiërz Jastrzãbsczi za *Sztërë czãdë rokù*. Wëprëdzniã dostelë: Róman Drzëdzdòn (*Alejoo!*) i Adela Kùik-Kalinòwskò (*Zupa mlëcznò*).

W pòkònkùrsowim protokòle òstało zapisónë m.jin.: *Ńbsãdzëcele wëròzãjã wdzãcznotã àutoróm za napisanië ùdónëch wiërztów, chtërne – pò napisanim mùzyczi – stanã sã dzëlëkã kaszëbszczi kùlturë. Àutorzë majã dobré rozeznanie w ùklòdanim tekstów pò mùzykã. Wiërzte sã rimòwónë, colemało dobrze tãz trzimajã ritm. Dzãka tematicznym rozmajitoscë stanowiã do brri materiòł do pòwstaniò pòsobnëch kaszëbszczich pìesni. Ńbsãdzëcele baro zachãcywajã wszëtczich do dalszégò ùtwòrstwa.*

Pò rozrzeszenim kònkùrsu ùczãstnicë mielë mòzłëwòtã zwiedzaniò nowò òtemkłi Ksãznicë profesora Gerata Labùdë.

W przinidnym rokù kòmpòzytorzë z całi Pòlszczi bãdã ùsadywelë melodiã do nòdgròdzonëch tekstów w òbrë-

mim kònkùrsu m. Renatë Gleinert òrganizowónégò przez MKPPiM we Wejrowie. Wszëtczë ùsòdzczi wësłónë na latosë miònczi m. Jana Trepzcika mdã òpùblikòwónë w nòblëszzi „Stegnie”.

RED.

PELPLIN. O ŚWIĘTYM JANIE PAWLE II

Pelplin w dniu 42. rocznicy powołania Karola Wojtyły na Stolicę Piotrową i w Roku Świętego Jana Pawła II przywołał słowa poezji i homilii Papieża Polaka.

Z zachowaniem obowiązujących przepisów sanitarnych w Domu Kultury odbył się wieczór poezji i muzyki „Zostań z nami”, zorganizowany przez Oddział Kociewski Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Miejski Ośrodek Kultury we współpracy z Pomorskim Przeoratem Orderu Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika Teksty zgrupowane w pięciu odsłonach (Miłość, Rodzina, Ojczyzna, Kościół, Modlitwa) czytała gdańska aktorka Elżbieta Goetel. Monika Janeczek-Toporowska i Agata Glejt śpiewały teksty Karola Wojtyły do muzyki Sławomira Hodunia i Marcina Stycznia. Wśród nich „Tłumy serc”, które po raz pierwszy wykonane zostały w czasie pielgrzymki Jana Pawła II do Pelplina 6 czerwca 1999 roku. Śpiewającym artystkom akompaniował Jacek Hoduń.

Scenariusz przygotował i program prowadził Bogdan Wiśniewski. Obecny był burmistrz Pelplina Mirosław Chyła – jeden z patronów i donatorów tego wydarzenia kulturalnego i duchowego. Inny z patronów Stefan

Kukowski – Wielki Kanclerz Orderu Świętego Stanisława wręczył, na ręce dyrektora Piotra Łagi, Miejskiemu Ośrodkowi Kultury Medal Roku Świętego Jana Pawła II za kultywowanie pamięci o autorze *Tryptyku Rzymskiego*.

BW

GDINIÒ. NA WDÒR KASZËBSCZICH ŻÒLNÉRZÓW

Prëdznik KPZ w Gdinie Frãcszsk Gùrszczi i radny Miasta Gdinie Zenòn Roda kòł grobù mjr. L. Kòwalszczégò. Ńdj. z archiwùm gdińszczégò partu KPZ

W 101. rocznã pòwstaniò 66 Kaszëbszczégò Piechtnégò Pòłkù (KPP) m. Marszòłka Józefa Piłsudzczégò delegacjò gdińszczégò partu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò i Radzëznë Miasta Gdinie pòtkalã sã 16 rujana nad grobã mjr. Léona Kòwalszczégò na Witomińszcim Smãtòrzu w Gdinie. Ńtczëlë òni pamiãc pòmòrszczich żòlnérzów, jaczi sã biòtkowelë w pòlskò-bòlszewiczczi wòjnie.

Rëchli bëlë planowónë wikszë ùroczëznë na wdòr 66 Pòłkù, ale zòwãdzëlã w tim pandemiò i zrzeszonë z niã ògrãnczenia. Wòrt dodac, że kòł sedzbë Kaszëbszczégò Fòrum Kùlturë w Gdinie w rujanie bël pòwieszony plakat, jaczi przëbòcziwòł ò 101. rocznã pòwstaniò kaszëbszczégò òddzëłu.

Pòczãtczi KPP sã zrzeszonë z wiòlgòpòlszczim pòwstaniem (1918–1919). Chãtny z całëch Kaszëb, chcãcë sã bic z Miemcama, ròd włącziwelë sã do wòjska pòwstańców. Z tegò karna 8 rujana 1919 rokù zaczął twòrzëc kaszëbszczi pòłk pòmòrszczich strzëlców mjr Léon Kòwalszczi. Merkã Pòłkù bël czòrny grif w złoti kòronie. Jegò żòlnërze biòtkowelë sã m.jin. w wòjnie z bòlszewikama – òbczas pòbitwë pòd Bòbrujskã w czerwińcu 1920 rokù, w zëlnikòwim atakù znad Wieprza i w bitwie ò Hòrodec.

RED.

INTERNET. NA WDŌR PAWŁA DZIANISZA

Ze starně <http://www.wbpg.org.pl>

16 rujana 2020 r. minãła pierszŏ roczezna smiercë Tadeusza Jabłońszcégò, jaczi miŏł ùtwŏrzi przëtŏmk Paweł Dzianisz. Ten gazétnik, pisŏrz, zeglŏrz i krajoznajŏrz napisŏł wicy jak 30 ksãżków. Rëszno włącziwŏł sã téz w rozmajité pŏdjmiznë, co miałë za cël ùchŏwac pamiãc ò wŏznëch dlŏ Pòmŏrzŏ lëdzach i wëdarzeniach.

Wŏjewŏdzkŏ i Miastowŏ Pùblicznŏ Biblioteka m. Josepha Conrada Kŏrzeniowszcégò we Gduńskù przërëchtowãła prawie bibliografiã Pawła Dzianisza. Őbrobilë jã Leszk Rëbiczi i Andrzej Fac. Je òna zestawionŏ ze sztërzech przëdnëch dzelŏw: 1. Ùtwŏrstwŏ, 2. Őbrobienia, 3. Wëdowiedze, 4. Dokazë namienionë Tadeuszowi Jabłońszcémù. W bibliografii òstatë wpisónë 2882 pùblikacje. Czëtińcowie nalëzã tu téz krŏtczi òpisënk zëcŏ i dzejaniŏ Pawła Dzianisza. Wszëtšk je do przeczëtaniŏ na: <http://www.wbpg.org.pl/sites/default/files/Dzianisz%20Bibliografia%2014.10.pdf>.

Na starnach gduńszci biblioteczci je téz czekawi òdjimkŏwi wspŏmink Tadeusza Jabłońszcégò. Sã tu fŏtografie zrzeszonë z jegŏ prywatnym i warcŏwym zëcym a téz z rozmajitëch rëzŏw. Na zakùnczenië sã skanë òbkłŏdkŏw ksãżk napisŏnëch przez Pawła Dzianisza. Rŏczimë do òbzëraniŏ.

RED.

GDUŃSK. PRZËBŐCZENIË ŐFIARŐW WŐJNË

Kaszëbskŏ-Pòmŏrsczë Zrzeszenië wespŏł z Radzëznã Dzëlnicë Matarniŏ wnioskowãłë, zëbë rondo, jaczë je na szasëji Słowacczégò we Gduńskù,

miało miono „Ofiar Firogi i Klukowa 1939–1945”. Radzëzna Miasta Gduńska zgŏdzëła sã na tã prosbã i 4 rujana bëła ùroczëzna òdkrëcŏ tŏflŏw z pŏzwã ti krzizŏwczci. Wszëtšk to mŏ za cël ùchŏwanië pamiãcë ò mieszkãncach ti zemi, Kaszëbach, jaczi òstelë zabiti òbczas II swiatowi wŏjnë. Jak napisŏł Łukŏsz Richert, direktŏr Biŏra KPZ i mieszkãc tegŏ dzëła Gduńska: Wraz z pocãtkiem wojny Niemcy od razu rozpoczëli realizacjã „akcji inteligencja” majãcej na celu eksterminacjã polskiej inteligencji, działaczy społecznych oraz duchowieństwa. Jednã z pierwszych jej ofiar był Jŏzef Wiszniewski z Firogi, wãlsciciel cegielni, który został rozstrzelany w lasach w pobliżu osady Kaliska (k. Kartuz). 5 i 6 wrzësnia 1939 roku człŏnkowie Selbstschutzu zamordowali mieszkãncŏw Firogi i Bysewa: braci Wojciecha i Leonarda Kreftŏw, Jana Klasa, Jana Reszkego oraz Alfonsa Majewskiego (ktŏry prowadził kantinë wojskowã na Westerplatte). 6 wrzësnia aresztowano i zabito z rozkazu wãlsciciela majãtku w Bysewie Arnolda Hensela czterech Polakŏw: Emila Lacha, Michała Lacha, Władysława Szałachnë i Jŏzefa Orawca. W pierwszych dniach wrzësnia aresztowano robotnika z cegielni bysewskiej, Jŏzefa Tomaczkowskiego, który nastëpnie został osadzony w obozie koncentracyjnym w Stuthofie, gdzie poniŏł smiercë. W tym samym obozie osadzono równëz kierownika szkŏły w Rëbiechowiu – Franciszka Piszczka. 5 pãzdzienika został rozstrzelany na Zaspie Franciszek Krause z Bysewa, który walczył w obronie Poczty Polskiej. 11 listopada w zbiorowej egzekucji został rozstrzelany ksiãdz Feliks Klonowski, wikary z Matarni. 21 listopada w lasach piasnickskich rozstrzelano 14 mieszkãncŏw Klukowa, których nazwiska sã upamiëtnione na pomniku. W obozie koncentracyjnym w Őwiëcimiu zginãł Leon Sirotzki z Klukowa. Równie tragiczne były dwa tygodnie ciëżkich walki pŏmiëdzy 16 a 30 marca 1945 roku, gdy Rosjanie, atakujãc oddziały niemieckie, nie oszczëdzali lokalnej ludnŏsci. Dokonywali licznych rabunkŏw i gwałtŏw. Jednã z najbardziej poszkodowanych miejscowŏsci z okolicy Matarni bylo

Klukowo, w którym 50% budynkŏw uległŏ zniszczeniu, w tym miejscowa szkŏła. Jeszcze przez wiele lat po wojnie trwały poszukiwania rozproszonych po świecie człŏnkŏw rodzin z Matarni i najbliższej okolicy. Dzisiaj, w 2020 roku historia zatacza kŏłŏ, gdy po raz pierwszy w oficjalnym nazewnictwie miejskim upamiëtniamy lokalnych patriotŏw wãlscie tu w Firodze.

RED.

KARTUZË. ŐDJIMCZI STŐRËCH ZACHŐW

Kaszëbszcë Mùzeùm w Kartuzach mŏ ògłoszonë kŏnkùrs „Historia ukryta w przedmiocie”. Je òn czerowŏny do wszëtczich, co majã kŏlekcjonerskã pasjã. Kŏzdi chãtny mŏze zrobc òdjimk czekawëch stŏrëch zachŏw, òpisac sparłãczonã z nima historiã i wzãc ùdzël w tim kŏnkùrsu.

Nŏczekawszë fŏtografie bãdze mŏgł òbzërac na internetowi starnie Mùzeùm, a jich aùtorzë òstŏnã nŏdgrŏdzony.

Lubŏtnikŏw ùszlŏtë i òdjimkŏw rŏczimë do wësëłaniŏ swŏjich dokazŏw na adres: Kaszëbszcë Mùzeùm w Kartuzach, szas. Kŏscerskŏ 1, 83-300 Kartuzë. Je téz mŏzłëwŏta sãniŏ fŏtografii z òpisënkama mailowŏ na adres: muzeum@muzeum-kaszubskie.com.pl. Őrganizatorzë zãdajã na ùczãstnikŏw kŏnkùrsu do 15 lëstopadnika.

RED.

GDUŃSK. WĘPRZÉDNIENIÉ DLŌ PROF. WITTBRODTA

Prof. E. Wittbrodt. Ōdj. dm

Prof. Édmund Wittbrodt, ũszli przédnik Kaszébaskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò (2016–2019), minystr nòrodny edukacji w latach 2000–2001 i rektòr Gduńszci Pòlitechniczi w latach 1990–1996 dostòł doktorat honoris causa Gduńszégò Ŭniwersytetu.

Ŭchwòlénk w ti sprawie wészéznè GŬ przéjymnàłè ju w gromicznikù, a ũròczézna z ti leżnoscè òdbèła sà 5 rujana w Dwòrze Artusa. W ùdokaznienim òstało zapisónè [pò pòlskù], że doktorat je przéznòny za *wielelatné publiczné dziejanié dlò pòlszczi edukacji i nòuczi a téz za pòdjimanié dziejaniów, jaczé integrèjã gduńszcè akademické òkràžé*. Pòzytywne recenzje w pòstàpòwanim ò danié titla doktora honoris causa przèrèchtowelè: prof. Michòł Kleiber, prof. Józef Bòrzèszkòwsczi i prof. Henrik Krawczik. Pòdrechòwelè òni bògatè doswiòdczenié i ùròbk profesora Wittbrodta w òbrémim òrganizacji nòuczi, pòdczorchnàłè jegò znacznèk dlò weńdzeniò Pòlszczi do Èuropejszczi Ŭnii i rozmajité pòdjimiznè, jaczé zbògacèłè Gduńsk i cali regiòn.

Recenzencè przèbòczèłè téz nòùkòwi ùròbk prof. Wittbrodta i wëmienilè nòwòznieszè nòdgròdè, jaczé donèchczòs dostòł (m.jin. Nòùkòwò Nòdgròda Miasta Gduńska m. Jana Heweliusza).

Winszèjemè doktoratu honoris causa i zèczimè pòsobnèch dobèców!

RED. (NA SPÒDLIM WIADŁA NA STARNIE
GDUŃSZCZI PÒLITECHNICZI)

GDUŃSK. 12 TÈSACY NA PÒMIK

Kaszébaskò-Pòmòrszczè Zrzeszenié ùdostało wicy jak 12 tèsacy zlotèch z 1% pòdatkù òd fizycznèch personów za

2019 rok. Pieniãdze te bådã namienioné na bùdowã pòmnika Lecha Bądkòwsczégò.

Chãtny mògã dali pòmogac w zbie ranim strzòdków na ten cèł. Żebè to zrobic, je mùsz wplacèc dètctzi na kònto Kaszébaskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò: nr 85 1020 1811 0000 0402 0123 9185 (z titłã: „Lech Bądkowski, darowizna dla Organizacji Pożytku Publicznego”) abò òstawić pieniãdze w Biòrze Ōgłowégò Zarzãdu KPZ kòł szas. Straganiarszczi we Gduńskù. Je mòzłèwòta òdrechòwaniò tèch dètcków òd wzãtkù w rocznym zeznanim PIT.

Chcemè przèbòczèc, że pòstawienié pòmnika Lecha Bądkòwsczégò zabèdowalè dwie òrganizacje: Gdański Komitet Obywatelski i stowòra Społeczny Komitet Budowy Pomnika Poległych Stoczniovców 1970 w Gdańsku, chtèrny zložèłè fòrmalny wniosk w ti sprawie.

Sztatura mò stanãc kòł krzizòwczzi szasèjów Swiãtojańsczi i Minòdzi, kròtkò kòscoła sw. Jana we Gduńskù. Mò przèpòminac òsoblèwie zasłèdzi Bądkòwsczégò w biòtce z kòmùnizmã w latach 1980–1981 i jegò robòtã zrzeszonã z twòrzeniem samorzãdnotè na Pòmòrziem.

Pòstacjò wespòłzałòzcè Zrzeszeniò mò bèc òblokòł w ancug i mdze przèdstòwionò w rèchù, jak jidze pò cenczim lodze, co je symbolã kòmùnisticznégò systemù pãcãjącégò dzãka taczim lèdzóm jak prawie Lech Bądkòwsczi.

NA SPÒDLIM KASZUBI.PL

GDINIŌ. „KRÈWAWÉ” WIDZAWISZCZE W KASZÈBSCZIM FÒRUM KÙLTURÈ

Ŭczãstnicè kursu kaszébasczégò jãzèka dlò dozdrzeniałèch, jaczi òd czile lat òrganizèje KFK w Gdinie, mielè leżnosc òbezdrzeniò teãtru pt. „Naju krèwia”. Je to mònodram na spòdlim òpòwiòdaniò

Ōdj. dm

Ōdj. dm

Ròmãna Drzèzdžona pòd jistnym titłã. We widzawiszczu reżisèrowònym przez Marka Czòskã zagròł Adóm Hébel, a za zwãk òdpòwiòdòł Patrik Müdlaff.

Ŭsòdzk je historiã człowieka, jaczi ùrodzył sã w czòpkù, i òb całè zècè towarzsi mù krew. Za dziecnèch lat zastrzèlił swòjégò bracynã i to tragedné doswiòdczenié mò cèsk na całè jegò zècè. Ōkròm kawłów przèdnégò bòhatèrè, dokòz przèdstòwiò historiã Kaszèb w XX w. z taczima ji wòznymã partama, jak mòrdarctwò w Piòsznicè, pòbitwa pòd Mònte Cassino, dze bilè sã ze sobã bracynowie, i juwernotowè wãplèwòtè Kaszèbów.

Przèdstòwk bël 26 rujana w sedzbie KFK kòł Al. Piłsudszcégò w Gdini. Z pòzdrzãtkù na pandemiã kòrònawirusa i zrzeszonè z niã ògrãnczenia widzawiszczè òbezdrzało leno czile lèdzy, ale diskùsjò pò nim warała dlugò i tikała sã nié blòs mònodramù, ale téz stojiznè kaszébasczégò teãtru i naji historii.

RED.

INTERNET. KÒNKÙRS PIESNIŌW MÈSTRA JANA

Ōd lewi: E. Prèczkòwskò i T. Kòrthals

Latos nie bèło mòzłèwòtè zòrganizowaniò rokrocznégò kònkùrsu m. Jana Trepczika, jaczi tradicjowò òdbiwòł sã w Miszewie. Part Kaszébaskò-Pòmòr-

szczegó Zrzeszeniô w Baninie ùdbôł so tej zrëchtowac gò w jiny fôrmië. Ùczãstnicë mòglë przëszëkòwac prezentacje doma i wësłac przez internet. Dzãka temu w Wôjewództwym Kònkùrsu na Piesń Jana Trepczika wãżë ùdzël dziec i młòdzëzna z wiele nòrtów Kaszëb.

Prëdnicã kòmissji òbsãdzëcëlów bëł mùzyk i kòmpòzytòr Tadëusz Kòrthals, chtërnémù widzała sã nowò ùdba: *Mòzëmë rzec, że ta zdalnò fòrma dała wiele dobrëgò, bò ùlatwiła wãcë ùdzëlu w kònkùrsu młòdzëznie, chtërna mieszkò dalek òd gminë Żukòwò, dalek òd Banina a Mieszewa, dze je Spòdlecznò Szkòła miona Jana Trepczika, jakò z partã Zrzeszeniô w Baninie co rokù rëchtëje nen kònkùrs. Serdeczno chcã pòdzãkòwac òrganizatoróm za rozslòwianië piãknëch dokazów Mëstra Jana – pòdczorchiwòł. Òkróm niëgò w karnie òbsãdzëcëlów bëłë: Wëronika Cenòwa i Jerzi Stachùrszci.*

Nòwëzi òstalë òtaksowóné dokazë ùczniów szkòłów w Dzerzãżnië i Mirochòwie. *Z wiòlgã redoscjã më wãżël ùdzël w tim kònkùrsu. Kò Trepczik je absolwentã naszë szkòłë, a ùrodzyl sã w Strësi Bùdze. Je òn nama baro blisczi. Je to dlò nas pròwdzëwé swiãto i redosc dlò całëgò Mirochòwa – gòda direktorka mirochòwsczi szkòłë Hana Pionk.*

Nòdgrodë wrãczëła dobiwcom prëdniczka banińsczëgò partu KPZ Elżbiëta Prëczkòwskò. Òrganizacjã kònkùrsu wspiarlë: Òstrzòdk Kùlturë i Spòrtu w Żukòwie a tãż tameczny Ùrzãd Gminë.

RED. NA SPÒDLIM TEKSTU (JD)

BANINO, INTERNET. SWIĄTÉMÙ JANOWI PAWŁOWI II

Grand Prix òdbierò Ana Labùda

Z leżnoscë setny roczëznë pòlszcëgò papieża òstòł ògłoszony kònkùrs „Kaszëbi dlò Jana Pawła II”. Ùczãstnicë mielë przërëchtowac teledisk do spiëwë namieniony Òjcowi Swiãtémù. Òrganizatorzë – banińsczi part Kaszëbskò-Pòmòrsczëgò Zrzeszeniô – planowëlë rozrzeszcë gò w plenerze pòd kùnc maja, ale pandemiò zmieniła te planë i kònkùrs òstòł telekònkùrsã – ùczãstnicë stelë swòje dokazë przez internet, a ògłoszenië rezultatów bëło online.

Razã òstało zgłoszonëch 26 filmów. Nòwicy przëszëkòwelë ùczniowie spòdlecznëch szkòłów i to w ti kategòrii òbsãdzëcële (Jerzi Stachùrszci – prëdnic, Dark Majkòwsczi, Ròbert Groth) mielë nòwicy jiwrow z wëbranim nòlepszych dokazów. Kùnc kùnców rozsãdzëlë hewò tak:

Kategòriò spòdlecznëch szkòłów

I mòł – Tuchlińskie Skrzaty, II mòł – Sp. Sz. w Mirochòwie, Sp. Sz. w Dzerzãżnië, III mòł – Sp. Sz. w Redkòjcach, Martina Tãcza ze Sp. Sz. we Wrzescach, Sp. Sz. w Kròlewsczi Kamiëncë; wëprzëdnienia – Spòdlecznë Szkòłë w Prëdkòwie, Lësëch Jómach, Baninie, Leznie, Niestãpòwie i Bòrkòwie (kl. 6a i 6b), a tãż Ameliò Stanislawskò ze Sp. Sz. w Swòrach;

Kategòriò wëzispòdlecznëch szkòłów i ùstnëch

I mòł – karno Kosakowianie z Kòsòkòwa; wëprzëdnienië – Òglowòstòłcãcë Liceùm w Kartuzach, Paùlëna Niklas i Jan Chòszcz ze Serakòjc;

Wëprzëdnienië Prëdnicã KPZ Baniño – Agata Gneba, Sp. Sz. nr 1 w Kartuzach;

Grand Prix – Tuchlińskie Skrzaty.

Jak napisòł w protokòle prëdnic kòmissji: *Òbsãdzëcële wëròzãjã wdzãcznotã wszëtczim ùcznióm, szkòlnym i ùstnym lubòtnikóm kaszëbiznë za przërëchtowanië tak widzalëgò brzadu kònkùrsu. Ne dokazë stòwajã sã dzëlã kaszëbszci kùlturë. Dzãka tak snòzim rozwiãzanióm wòkalnym a filmòwim szëtczci te zachãcywajã do glãbszëgò pòznòwaniò drzënia kaszëbszci spiëwë a kùlturë. Òbsãdzëcële baro zachãcywajã wszëtczich do dalszëgò ùtwòrstwa.*

Nòlepszë dokazë òstalë zaprezentowóné òbczas Festinu Kaszëbszci Kùlturë (òdbël sã online 25 rujana) i wcyg sã do òbezdrzeniò i wësłëchaniò na: https://www.youtube.com/watch?v=Z4dPmNi0ph8&fbclid=IwAR2g5_CCBY-01esXhRkTH-nqOJCbhuMHBihslcTPuPrqxuQi5mh-L-RWqLoU.

W miono dobiwcë Grand Prix nòdgrodã òdebrała Ana Labùda, prëdstòwczka karna. *Tuchlińskie skrzaty spiëwalë òbczas papieszci mszë w Pëplënie, dlòte jesmë baro chcelë wëstãpic w tim kònkùrsu. Jesmë baro ròd, że ùdało sã nama dobëc – pòdczorchiwała.*

Nòdgrodë wespółfinancowòł Kartëszci Pòwiòt. Prëdniczka banińsczëgò partu Zrzeszeniò Elżbiëta Prëczkòwskò zagwësniwò, że w przinidnym rokù bãdze pòsobny kònkùrs na tãczy òrt. Jegò bòhatërã mdze patròn 2021 rokù w KPZ – bp Kònstantin Dominik.

RED.

INTERNET. BIBLIOGRAFIA POMORZA W SIECI

Poszukujesz informacji o życiu społecznym, gospodarce, samorządzie i polityce, kulturze, historii, oświacie i nauce, literaturze, służbie zdrowia i innych sferach życia województwa pomorskiego? Pomoże Ci w tym elektroniczna baza danych Bibliografia Pomorza (<http://katalogbpg.wbpg.org.pl:8085/Opac4/faces/Glowna.jsp>), dostępna na stronie internetowej Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdańsku (<http://www.wbpg.org.pl/>).

To swoisty – stworzony z myślą o Tobie – przewodnik po artykułach z prasy regionalnej i ogólnopolskiej dotyczących Pomorza Gdańskiego i Środkowego. Na razie odnotowaliśmy ich dla Ciebie „tylko” ponad 170 000, ale z każdym miesiącem liczba ta wzrasta o około 1000!

Wejście do bazy znajduje się również na stronach internetowych naszych partnerów – bibliotek ze Słupska (partnera „strategicznego”), Gdyni, Gniewu, Kartuz, Malborka, Nowego Dworu Gdańskiego, Pruszczu Gdańskiego, Starogardu Gdańskiego i Wejherowa.

Zamysłem koordynatora prac nad przedsięwzięciem jest ukazanie Pomorza Gdańskiego i Środkowego także przez pryzmat jego subregionów: Kaszub, Kociewia, Żuław, Powiśla...

IWONA JOĆ-ADAMKOWICZ,
KIEROWNIK DZIAŁU REGIONALNEGO
– STARSZY KUSTOSZ

WOJEWÓDZKA I MIEJSKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA IM. JOSEPHA CONRADA
KORZENIOWSKIEGO W GDAŃSKU

BRUSĚ. Ò SZTRATEGII I EDUKACJI

Przednò Radzëzna Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò miała swòje zéńdzenié 3 rujana. Bëło òno w Kaszëbsczim Òglówòsztólcącym Liceùm w Brusach. Òbgòdzczi tikalë sã przedno re-

Przemòwiò K. Kleina. Òdj. dm

alizacji „Sztrategiji òchronë ë rozwoju kaszëbszczégò jãzëka ë kùlturë”, jakò bëła przëjimniãtò przez Zrzeszenié w 2006 roku. Wëstãpienia w ti sprawie przërëchtowelë Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò i Kadzmiërz Kleina.

Na zòczãtkù pòtkaniò ùczniowie KÒL w Brusach wespòł z absolwentã ti szkòłë Mikloszã Ridigerã pòkazywelë prezentacjã ò dzejanim liceùm, jaczé òstało wëprzëdnioné medalã z leznoścë 100-lecò Zdënkù Pòlsczi z Mòrzã i diplomã KPZ.

Infòmracjã ò dzejanim Kaszëbszczégò Parlamentarnégò Zespòłu wëgłosył Kadzmiërz Kleina, chtëren je przëdnicã tegò karna òd zòczãtkù jegò dzejaniégò.

Baro wòzным dzelã òbrãdów bëło welowanie w sprawie patrona 2021 roku. Òstòł nim Bòzi Słëga Biskùp Kònstantin Dominik.

Przëdnò Radzëzna rozsãdzëła tész ò przëjimniãcym do Òglówégò Zarzãdu KPZ dwóch nowëch nòlezników. Sã to przedstòwcowie nordowëch partów Zrzeszeniò: Marta Gwardzyk z Jastarni i Andrzej Kass z Rédë.

Òbczas bruszczégò zéńdzeniò òstało tész pòwòloné karno ds. przërëchtowaniò nowi sztrategie òchronë i rozwoju kaszëbszczégò jãzëka i kùlturë. Sã w nim: Mariusz Mówka (przëdnic), Karolëna Keler, Danuta Pioch, Tomòsz Fòpka, Dark Majkòwsczi, Sławòmir Bronk i Andrzej Bùsler.

Przëdnic KPZ Jón Wërowiñsczi ògłosył tész kòmùnikat Kònkùrsowi Kò-

misji Nòdgròdë „Bëlny Szkòlny”. Pierszą w historii dobiwczkã òstała Felicjò Bòska-Bòrzëszkòwskò, a wëprzëdnienia dostałë: Elzbiëta Bùgajnò i Elzbiëta Przëczkòwskò (wicy ò ti nòdgròdze piszemë na s. 10–11).

Pò zakùńczeniu òbrãdów nòleznicë ùtczëlë na brusczim smãtòrzu pòchòwò-nëch tuwò zasłużonëch Kaszëbów: Jana Karnowsczégò, Józefa Chelmòwsczégò i Józefa Bruszczégò.

RED.

POMORZE. KOMISJA KOŚCIELNA ZKP WZNOWIŁA DZIAŁALNOŚĆ

Fot. z archiwum EP

W dniu 25 października 2020 r. odbyło się inauguracyjne spotkanie Komisji Kościelnej (zespołu) Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w kadencji 2019–2022. Swój akces do niej wyraziło kilkanaście osób. Niestety, ze względu na obostrzenia sanitarne spotkanie musiało się odbyć w bardzo wąskim gronie. Wzięli w nim udział: ks. prof. Jan Perszon, ks. Krzysztof Tusk oraz dr Eugeniusz Pryczkowski – wiceprezes ZKP.

Przez ponad dziesięć lat komisja nie istniała. Jej najbardziej owocna działalność przypada na lata 2004–2007. Wówczas udało się przygotować i wydać trzy bardzo ważne dzieła stale wykorzystywane podczas liturgii z elementami języka kaszubskiego. Są to: *Kszëczka do nòbòżënstwa*, śpiewnik *Dłò Was Panie* oraz lekcjonarz *To je słowò Bòżé*. Rozpoczęto też przygotowania do publikacji kolejnej ważnej pozycji o tytule „Ksãga Mòdlëtwów Wiërnëch”. Dopiero w bieżącym roku zakończono prace redakcyjne oraz przystąpiono do realizacji procesu wydawniczego. Księga będzie wydana w pierwszej połowie przyszłego roku przez Zarząd Główny ZKP oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Na spotkaniu dyskutowano nad kolejnymi ważnymi zadaniami, które czekają komisję w tej kadencji. Wśród nich są:

- pełna inwentaryzacja mszy z kaszubską liturgią (tę inicjatywę podjął niedawno Tomasz Fopke),
- inicjowanie odprawiania takich mszy w wielu innych miejscach,
- celebrowanie stałej mszy transmitowanej w internecie (sobota wieczorem),
- przygotowywanie świeczek do wsparcia takich mszy (lektorzy, kantorzy, organiści),
- nauka organistów śpiewu kościelnego po kaszubsku.

Ciekawą myślą jest transmisja przez internet mszy z kaszubską liturgią co miesiąc przygotowywanych przez inny oddział ZKP. Pobudzałoby to oddziały do działania, a lektorów i organistów do zmierzenia się z kaszubskim słowem. Do przygotowania takiej mszy nie jest konieczna obecność kapłana, który dobrze mówi po kaszubsku.

Przyjęto, że koordynatorem działań Komisji będzie ks. Krzysztof Tusk – salezjanin z Bydgoszczy. Funkcję tę będzie pełnił do czasu, aż minie pandemia i będzie można się spotkać w większym gronie, by wybrać przewodniczącego tego zespołu ZKP.

(JD)

PÒMÒRZÉ. NÔDGRODĚ ZA PIĄCOKSĄG I HISTORIĄ KASZĚBÓW

Òstała rozrzeszonô trzecô edicjô Kaszëbsczi Lëteraczi Nôdgròdë. Do kar na ji dobiwców dołączył ò. prof. Adóm Riszòrd Sykòra za tłómaczenié pierszych piãc knégów Stòrégò Testamentu z òriginału na kaszëbsczi jãzëk. W latosy kapitule bëłë: Grégór Schramka, Pioter Dzekanowsczi i laùreatka z łònszczégò rokù Kristina Léwna. Òrganizatorã ti nôdgròdë je Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie.

Znajemë téz dobiwców Pòmòrsczi Lëteraczi Nôdgròdë „Wiater òd mòrza”. Òsoblëwie jesmë ròd z tegò, że w kategòrii Pòmòrskò Ksążka Roku nówëzi òstała òtaksowónô *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*; tom III i IV àutorstwa Józefa Bòrzeszkòwsczë-

gò i tom V napisóny przez Cezarégò Òbracht-Prondzyńszczégò (ùdba całi serii i àutorstwò pierszégò tomù to dokòz prof. Gerata Labùdë).

Ùroczësté ògłoszenié dobiwców nie òdbëło sã tim razã – na mòdło ùszlëch lat – w kòscele sw. Jana we Gduńskù, ale online, 23 rujana. Całé wëdarzenié prowadzëlë: Marszòłk Pòmòrsczégò Wòjewòdztwa Mieczëslów Struk, direktòr Wòjewòdzczi i Miastowi Pùbliczny Biblioteczki we Gduńskù Jaroslów Zalesyńsczi i direktòr Departamentu Kùlturë Marszòłkòwsczégò Ùrządu Władisłów Zawistowsczi.

Winszëjemë laùreatóm, a najich Czëtińców zachãcywómë do lekturë nôdgròdzonech pùblikacjów. Całã Torã w kaszëbsczim jãzëkù (*Knégã Zòczatków, Knégã Wińdzeniò, Knégã Kaplańską, Knégã Lëczbów, Knégã Pòwtòrzonégò Prawa*) nalëzeta w internetowikszãznicë <http://kaszubskaksiazka.pl/856-piecioksiag-wersja-ekskluzywna.html>, a tomë *Historii Kaszubów w dziejach Pomorza* na <http://kaszubskaksiazka.pl/9-historia>.

Wicy na témã Kaszëbsczi i Pòmòrsczi Lëteraczi Nôdgròdë „Wiater òd mòrza” napiszemë w pòstãpnym numrze „Pòmëranii”.

RED.

Z profesorsczi pòlëcë

KSĄŻCZI ZE ZBIORÓW GERATA LABÙDĚ

Labuda Gerard, *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej, t. 1*, Poznań 1960.

Pierszi z trzech tomów rozmyszlaniów profesora Labùdë na témã zdrzòdtów tika-jącëch sã pòczatków zòpadnëch Słowianów. Ksążka ta na jaczis òrt je zrzeszonô z pòtabsczima Słowianama, chtërny mieszkelë w pòtniwò-zòpadnym parce pòbrzegù Bòftu. Aleksander Majkòwsczi w 1938 r. niepròwdzëwò zarechòwòł Pòtabianów do Kaszëbów, czëj òpisowòł jich w swòjì *Historii Kaszubów*.

Lorentz Friedrich, *Geschichte der Kaschuben*, Berlin 1926.

Historiò Kaszëbów (tak bë mógł przëlòżëc na kaszëbczi titel ksążczi) napisónò przez niemiecczégò jãzëkòznajòrza je pierszim dokazã, w jaczim dzeje Pòmòrzcò sã pòkòzóné z pòdrzatkù Kaszëbów i Kaszëbi sã jegò przëdnyma bòhatërami. Pròca òstała, pròwdac, pòzwónò przez pòlsczich badérów (m.jin. przez Gerata Labùdã) mionã „historii germanizacji Kaszubów”, ale to prawie kòl Lorentza pierszi róz Kaszëbi stëlë sã przedmiotã historicznëch badërowaniów.

ADÓM LUBÒCCZI

Tëchómskò Niagara

To bëła wiòlgò redosc pòtkac sã w szkòle pò tak dłudzim czasie. Dзецë bëłë spraglë jãzëkówëch zabawów, jaczë wiedno bëłë na zòczątkù kaszëbsczich ùczbów, a tuwò nowë zarządzenia. Nie je mòżno sã do siebie przëblëżëwac. Ala! Në co terò! Ale jakòs to jidze. Nasza pierszò klasa, w chtërny wszëtcë ùczniowie chòdzą na kaszëbsczy jãzëk, a je jich 21, nauczsa sã na ùroczësté slëbòwanie spiëwczy „Na bãbenkù” z pòkòzywanim. To bëł ale szpòrt i redosc. Wszëtcë starszi mòglë jich pòdzëwiac pòdczas wëstãpù. Pòtemù wnetka całò szkòła wżãła ùdzël w XXIV Kònkùrsu Wiëdzë ò Kaszëbach, chtëren bëł ògłoszony przez „Dziennik Bałtycki”. Kòżdò klasa zrobia to pò swòjémù. Szkòlownicë z klasë III zrëchtowelë pòkòzczi mùltimedialné w programie PowerPoint. Sami bëłë zaskòczony, że tak dobrze jima to wëszło. W séwnikù wiodro bëło pëszné, tej më sã wëbrelë na wanogã nad rzëkã Strzelniczkã (jin. Strzelenkã) i nad wòdospòd, chtëren ùczniowie nazwelë Tëchómskã Niagarã. Tam pò drodze òni pòtkelë piãc wiòldżich drzewów, chtërne rosłë kòl se i spròbòwelë wëmëslëc do tegò jakãs snòżã legëndã ò piãc bracynach. Mòże

czedës jã òpùblikùjemë w ksãżce. Baro cëkawé je nazëwanié rozmajitëch roscënów, placów, czëj sã je na wanodze, czëj wszëtczégò mòże dotknãc. Më téż nad tëchómsczim jezorã nagriwelë film z wszëtczima naszima ùczniama, chtëren mdze przërëchtowóny na ùroczësté òtemkniãcë naszi nowi szkòłë. W tim czasie pandemicznym nasze dzëwczãta nagrałë téż pësnie Jana Trepczika na Wòjewództczy Kònkùrs i ju wiëmë, że Òlëwia Smigel zajãła II mòl, a Alicjò Falk dostała wëprzëdniënié. Terò czas sã ùczëc wiërtzów Èwë Warmòwsczi. Mëszlã, że w tak kròtczim czasie ùdało sã nama wiele zrobiec – dzãka bëlny robòce naszich dzòtków. Wszëtkò mòże òbezdrzec na naszi fejsbùkòwsczi starnie „Szkoła w Tuchomiu – ja to widzë” (<https://www.facebook.com/SzkolaTuchom>).

W tëchómsczy szkòle „Jidzemë w przòdk z kaszëbiznã.”

ElaP

Kaszëbsczy miesãc w „Katolëkù”

Zëdzënié z J. Miotke. Òdj. katolik.info.pl

W Zespòle Katolëcczich Szkòłòw miona sw. Jana Pawła II w Gdini (òsoblëwie w spòdleczny szkòle) w òstatnym czasie dzeje sã wiele dobrégò dlò kaszëbiznë. W rujanie bëło tam czile wòrtnech wëdarzeniów zrzeszonëch z promòcjã kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë.

Dwa razy (15.10 i 29.10) òdwiëdził szkòłã Jerzy Miotke, zasłużony dzejòrz Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniò (jeden z laùreatów naji Òrmùzdowi Skrë) i ùszli prezes Kaszëbsczégò Fòrum Kùlturë w Gdinie. Ùczil òn m.jin. spiëwaniò kaszëbsczégò himnu, pòkazywòł „Kaszëbsczë nòtë”, gòdòł ò pòmòrszcy historii.

20 rujana òdbëłë sã w „Katolëkù” kaszëbsczë warcòwnie prowadzonë przez Aleksandrã Majkòwskã, jakò ùczëła dзецë słowiznë zrzeszony z rodã i robiła wespòł z nima tasze z kaszëbsczima słówkama i malënkama zwierzãtów. Czëtała téż wëjimczy ksãżkòw ò przigòdach Werònczi.

Nòmłodszy ùczniowie òbezdrzelë téż téatrowi dokòz „Przygody Remusa” (23.10), jaczy òstòł przërëchtowóny przez gdińszcy téater miona Witòłda Gòmbrowicza.

Òkróm tegò do szkòfë òstało kùpionèch wiele rozmajitèch pòmòcòw do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka – ksążków, jigrów i jinèch materialów.

Jak jesmë sã dowiedzëlë òd direkcji – ks. prof. Wójcecha Cëchòsza i Dariusza Krucë – je to dopiérze pòczãtk, bò gdińszci „Katolék” chce coròz mòcni promòwac kaszëbiznã i pòkazëwac swòjim ùcznióm kaszëbszczë kòrzenie Gdini. Szkólnã kaszëbsczégò jãzëka je w ti szkòle Ramona Wittbrodt.

Red.

Grajemë w búczkã

Jednégò dnia przëjachelë do naju Krëbanë z Brus – Mikòlòj Ridiger i Łukòsz Kùbiszewsczi. Pòkòzëlë nama kaszëbszczi spòrt – búczkã.

Nòpierwi më òbezdrzelë sprzãt do búczczi i dowiedzëlë sã ò dównèch realiach, w jaczich cãżkò bëło ò balã i miast ni do grë słužil kam. Naji gòsce òpòwiedzëlë, jaczé sã regle ti grë i jak czedës wëzdrzało

„nëkanié swinczi do chlëwa”. Dzysdniowé zasadë sã kãsk zmienioné, cobë búccka mògła bëc fùlprawnym spòrtã, tak jak jiné disciplinë, w jaczé sã graje w karnie. Dowiedzëlë jesmë sã ò jistnienim Kaszëbszczi Lidzi Búczczi, a nawetka ò Mésterstwach Swiata w Búcce. Mikòlòj i Łukòsz, widzącé, jak dobrze jidze knòpóm i dzëwczãtóm, zachãcywelë ùczniów do te, zëbë òni zrobilë swòje karno.

Òkróm spòrtowèch rozegracjów më téz kòrbilë ò kaszëbiznie. Krëbańszci knòpi pòdsztrichnãlë, jak wiòldzi cësk miała na nich ùczba w szkòle, òsobliwie w bruszczim liceùm. Mikòlòj òpòwiòdòł ò sztudërowanim etnofilologie na Gduńszim Ùniwersytece i scwierzył, że to je nòlepszi czerënk ze wszëtczich.

To bëł bëlny dzëń, takò ùczba baro sã wszëtczim widzała. Ùczniowie dobrze sã bawilë, a téz pòznelë młòdèch lëdzy, dlò chtërnèch kaszëbizna je wiòlgã pasjã i chtërny co dzëń gòdajã w rodnny mòwie.

Ana Wróbel

Spòdlecznò Szkòla w Kaszëbszczi Dãbnicë

JESÉŃ W ÓRUŃSZCZYM PARKU M. EMILIE HOENE WE GDUŃSKU
ÓDJ. S. LEWANDOWSCZI

Wierzã leno strażôkóm

Jima do wiarë ni ma! Tak mówią Kaszëbi, czej kòmùs nie wierzą. A są taczi lëdze, taczé warczy, co jima, chcącë nie chcącë – mùszi wierzcë? Są. To są tak zwóné warczy spòlëznowégò zaùfaniò. Dochtór, szandara, strażôk, szkòlny... wierzimë më jima jesz?

Dochtorowi wierzita? Pòtrzebù-jeta, cobë waji zbadérowòt, do gãbë zazdrzòt, młotkã kòlano pòbëkòt, plaskatim knëpelkã jãzëk jaż do zertzë-ganiò przëcësnał, pòmaklòt, ùcësnał, ùszczipnał, prosto pògòdòt jak człowiek z człowiekã w sztërë òczëska. Czedës dwie białczy z młodim peselã gò-dałë:

- Ale je ten swiat do przòdkù jidzony!
- Czemùż to?
- Czejs jò sã mùszata kòl dochtora całò zebłakac. Terò sygnie, że jãzëk pòkòżã...

To bë nawetkã mògłò bëc smiészne, leno dzyszò to nawetkã sã jemù ani jãzëka pòkazac nie dô, ani nawetkã wëstrzédnégò pòlca, bò je nót te-lepòradã zrobic. Bò dochtór sã bòji, że gò chëra weznie... A cãżczë dëtczy z naszich pòdatków bierze za swòjã robòtã. Za swòjã robòtã, co to je z ryzykã zrzeszonò, i sã na niã zgòdzywò, czej skłòdò przësãgã. Dochtór to nie je telefónistka! Jedno bez co mòże slëchac pacjenta – to je steto-skòp! Czej dochtorzë mdã ùcekac òd tëch, co jich pòmòcë brëkùją – lëdze zaczną szëkac pòmòcë dze jindze. Wrócymë do czasów felczerów, kùba-bów a krãgòrzów z Bòzi łasczi. Z Bòzi łasczi, bò dostelë taleńt, mają ùmiejàtnoscë, leno papiora na bëcé dochtora ni mają. Mòja Białeczka żòdnã dochtòrkã nie je, a rozmieje wëlëkarzëc wikszosc mòjich bòlącëch, a ni ma wãtpieniò, że sòm Bóg mie Jã narajit.

Niedòwno mie wlazło w krzize, czësti wilk. Wicy jak dwa centnarë wòdzi, przë kòzdim stãpieniem wnetkã jò sã skłòdòt z bólu na pòrà dzëłów. Drëch przë cygarece mie doradzyt, że je takò jedna białka, co léczy. Jem zazwònił, gòdzëna ùmówionò. Zapłacëc – co łaska. Pòjachòt jem, włòzł, Bòga zabédowòt. Starszò białka kòza sã ze-bùc z górë, legnac na domòwim tapczanie. Czims pòkropia, pòjacha pò mòjich plecach z górë w dół räkama, cãżkò sapiącë. (Më sapelë òbadwòje, bò

DOCHTÓR TO NIE
JE TELEFÓNISTKA!
JEDNO BEZ CO MÒŻE
SŁĚCHAC PACJENTA –
TO JE STETOSKÒP!

wëdëszywała ze mie òstatné lëftë). Pò tim jesz kãsk na sedzãco. Jò òstawił pa-pierzany dëtëk, pòdlug tarifë „trzecy dzël zòpłatë za zrobienië priwatno zãba”, a sã òdzãkòwòt i wëszedł. Òd wejścò do wińscò nie warało dëtëzi jak 15 mi-nut. Përzna lzi mie sã szło nazòt do aùtoła. Pòpadiwało. Przespòt jem doma noc, reno wstòt i czësto letkò jachòt do robòtë. Wnetkã nick mie nie bòla-ło, równak jem ùznòt, że jesz ròz, dlò pewnoscë – pòjadã sã dac wëmaklac. Pòwtòrzëło sã pòdlug jistnégò scenar-

nika. Czej jem chcòt płacëc, gòspòdëni copnã mie rãkã z dëtëkã a rzekła, że wczora jem dòt ji wiele za wiele i dzyszò nie je nót. Pewno to mie wëlëkarzëto do nédzi, bò òd ne czasu wilk sedzy cëchò.

A szkòlnym dówòta do wiarë? Pòlsczé państwò pòzamikało jich z waszima dzecama a czãsto téz z wama w dodomach, z kòmpùtrama. W zëcym wa ni miała tëli dodóm zadónë! Taczi internetowi szkòlny pòkòzywò sã leno z gãbë a përzna niżi, temù ni mùszi bëc za baro òblokłi òd pasa w dół. Szkòlné-białczy colemało robiwają cos kòl se doma, w kùchnie, przë dzecach. Zadò zadanië kla-se i nëkò gaz wëłãczëc, bò pòtñie sã przëpòli. Abò jaczis kròsniòk z rëkã sã ji na kòlana wtromòliwò i rozwòliwò całë zajãca. Ale dzecóm, młòdzëznie czë sztuderóm to plażi. Kùli rzeczi mòże robic, czej sã je doma... Szkòta, sztudia bez internët lecã, a të so – pòpijającë, pòdgrizającë – ùdzël bierzesz. Leno ò jednym baro je nót pamiãtac. Żebë nie włãcziwac zwãkù, czej nie jes paròt. Mòże cë sã wërwac jaczës niekòntrolowónë zëwniãcë abò jiny zwãk... Pamiãtòjta téz ò òbrazu. To nie je leno wasza mùnia, ale téz to, co je za nią. Tłò, co mòże wiele wiãcy ò was pòwiedzec niżë to, co mówita. Mòja córka Agatka mie gòdò, że nòfejniejszë sã ùczbë zdalnë... wùfù. Szkòlnò jima pùszcziwò re-laksacjowã mùzykã a ùspòkòjiwò jich słowã. Taczé ùczbë „fizycznégò wëchòwaniò” jò bë téz chcòt!

Wierzita szandarze? Jò jima wespòtzcjã. Procëmno jak wòjskò, sã pòstawiony žiwca na prost swòjim lëdzóm, chtërny nie rozëmiejã pòtrzebë wprowòdzaniò wcyg nowszich przepisów przez pòlsczé państwò. Wierzã leno strażôkóm.

TÓMK FÓPKA

Dniownik kwarantannë

Dzén 1
Në jo, sta sã, co mia sã stac. Drëch mój lubòtny, naj' brifka pëlckòwsczi, kòrunã z lëstama roznòszòł, tak tej café, na zbërkù swiata zataconé, Pëlckòwò szło na kwarantannã. Kò ni ma tegò ztégò – kùreszce móm czas na pòrządne pòrządci! Le òd czegò zacicz? Bë to spòkójno przemëslëc a plan ùtożëc, sedzã w zeslu. Wtim lewò pótrzëca nacësna knapã w piloce. Prawie lecy programa ò sprzãtanim. Kò òbezdrzã – mësłã ùceszony – a tak mie do wieczora zbiegto, bò na lewò pótrzëca dërchá nã knapã nacëska. Cëz tam, wtro téz je dzén. Wòlny dzén!

Dzén 2

Tak pò pròwdze za czim móm sprzãtac? Doch za miesãc Gòdë. Dwa razë ny sami robòtë to sã nie lónëje robic. Na Gwiòzdora pòsprzãtóm, a terò... A terò zrobiã pòrządk w kòmpùtrze. Jo. Sedzã a przëzëróm, jaczé lopczy wëszmërgnac, jaczé przeniesc, jaczé spartãczëc. Chwëtóm kòmpùtrowã mëszkã, a nawetkã jem nie zmerkòł, jak na diòblëca na mie séc zarzucã. Në cëz... wcygnã mie mòrze wiadłòw, czekawinkòw a jigrów. Tak mie minã pòrénk, pòłnié a wieczòrk. Minã mie dzén drëdzi a noc nastã...

Dzén 3

Ksãzëci ùtożã... Z pòlëców je scygóm, przëzëróm a rozmislajã, jakbë je nazòd ùtożëc... Wedle àutorów, wedle alfabëtù, wedle òrtu? Bëto jic na nã pòdiplomówkã z bibliotekòznòwstwa! Wieczornã òcemnicã nã robòtã kùńczã. Në mòże czësto nie kùńczã, bò ne ksãzëci, co je móm na pòdłòdze ùsztaplòwné, nijak na pòlëcã nie chcã wròcëc. Bëto grzebã! Kò ópa gòdiwòł: co je dobrze, to je dobrze, lepi nié wiedno je lepi. Terò mùszã jakã bezpiecznã stëgnã w jizbi wëznaczcëc, zëbë mie na lëteratura nie przëgniotła. Priińdze dzén, priińdze rada.

Dzén 4

Dzén przëszedł, rada nié. Gwës móm kwarantannowi krizys. Tlëkã sã z nòrta w nòrt midzë

DZÉN PRZËSZEDŁ,
RADA NIÉ.
GWËS MÓM
KWARRANTANNOWI
KRIZYS. TLËKã Sã
Z NÓRTA W NÓRT
MIDZË SZTAPLAMA
KSãZK. NAWETKã
JU NIE ROZMISLÓM
– TAK JEM
ZAZGNILAŁI. LE DO
WIECZORA, LE DO
WIECZORA...

sztaplama ksãzk. Nawetkã ju nie rozmislóm – tak jem zazgnilałi. Le do wieczora, le do wieczora... Wieczòr przëszedł, wieczòr minãł, noc przëszła, noc minã... Pòstãpny kwarantannowi dzén.

Dzén 5

Kùreszce napiszã co wikszëgò! Tak tej sòdóm pisac roman. Rãce wiszã nad kluczplatã. Pierszë słowa kasëjã. Piszã dali. Kasëjã. Piszã. Kasëjã... Biòtosc kòmpùtrowégò ekranu robi mie nerwës. A namknãc! Pótrzëc nacësna knapã pilota. Òb wieczòr jem zbùdzony. Zdrzã na mòcné nocné kino.

Dzén 6

Wstòwóm ò piãti wieczòr, jem wieczërzã a jidã spac.

Dzén 7

W rzëc...

Dzén 8

A w rzëc...

Dzén 9

Zwòniã pò lëdzach. Gòdu, gòdu, gòd... Klapù, klapù, klapù... Plestu, plestu, plest... Òb całi dzén kòrunowato-pòliticznë gnienieny. Jem nawielony. Móm dosc. Chcã na swiat!

Dzén 10

Brifka klepie na rutã.

– Cëz tã tuwò robisz? – zadzëwòwòny pitajã drëcha.

– Jem zdrów.

– Bògù dzãkòwac!

– Przeniesc cë co? – pitò zëczlëwim gòsã brifka.

– A za czim? Sóm pùdã, doch kwarantannë kùńc.

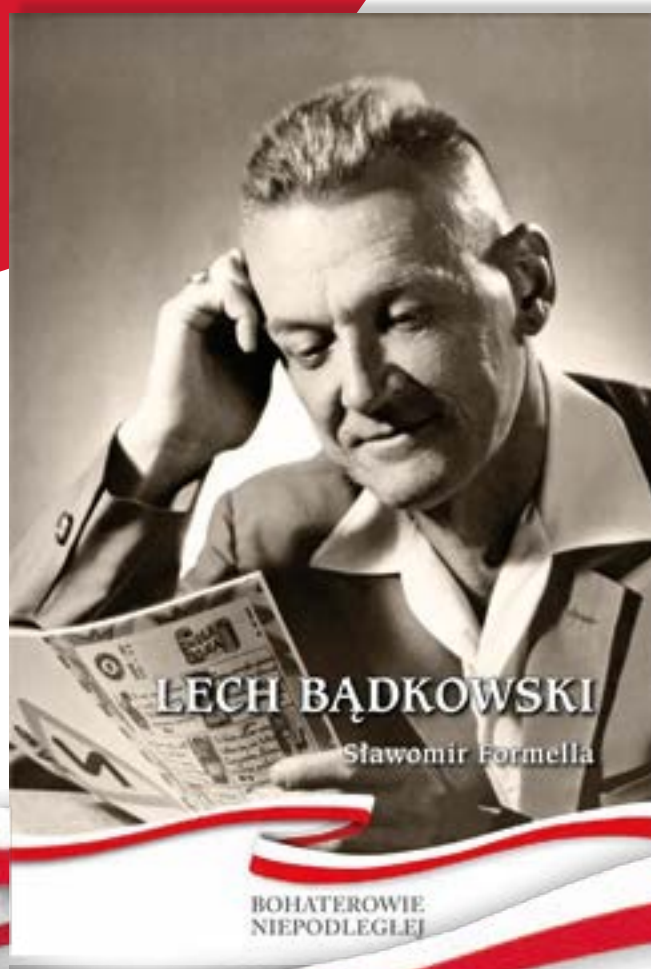
– Wedle wskòzów, jak jes zdrów, to mòsz jezsz sedzec... Nòmni piãc dniów.

Tak téz sedzã... Le je ju lzi. Brifka codzëń przëchòdò a no, a to rozpòwiòdò, zò co piãc zlotëch kasëje. Në cëz, chtos doch mùszì na nym nieszczescym zarobic.

RÓMK DRZËDZÓNK

**DLA PIERWSZYCH 100 OSÓB,
KTÓRE ZAPRENUMERUJĄ MIESIĘCZNIK
POMERANIA NA 2021 ROK,
SPECJALNY PREZENT:**

**40-STRONICOWA BROSZURA
O LECHU BĄDKOWSKIM
AUTORSTWA SŁAWOMIRA FORMELLI,
WYDANA PRZEZ
INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ**

ZAPRENUMERUJ „POMERANIĘ”
NA 2021 ROK Z DOSTAWĄ DO DOMU,
A OTRZYMASZ CIEKAWĄ KSIĄŻKĘ

POMERANIA

PIĘCIECZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 9 (545) | WRZESIEŃ 2020

STEGNA
BEZPŁATNY DODATEK KASZUBSKOJĘZYCZNY

50 LAT FILMU
„KASZEBE”

REMUSOWE
SPOTKANIE

WYSTARCZY ZŁOŻYĆ ZAMÓWIENIE
W BIURZE ZARZĄDU GŁÓWNEGO
ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO:

TEL. 500 183 832

E-MAIL: PRENUMERATA@KASZUBI.PL